

<https://doi.org/10.30563/turklad.1733425>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 03.07.2025
Kabul Tarihi / Accepted date	: 18.11.2025
Yayın Tarihi / Date published	: 20.12.2025

Atıf / Citation

Tokyürek, H. (2025). 14. ve 15. Yüzyıl Anadolu Sahası Türkçe Metinlerde Takımyıldızlar. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRK LAD)*. 9. Cilt, 2. Sayı, 249-292.

14. VE 15. YÜZYIL ANADOLU SAHASI TÜRKÇE METİNLERDE TAKIMYILDIZLAR*

Constellations in Turkish texts from the 14th and 15th centuries in Anatolia

HACER TOKYÜREK**

Öz

Bu makale, 14. ve 15. yüzyıl Anadolu sahasına ait üç mesnevî olan Ahmedî'nin *İskendernâme*'si, Firdevsî-i Tavîl'in *Da'vet-nâme*'si ve anonim '*Acâ'ibü'l-Mahlûkât*' adlı eserlerde yer alan takımyıldız adlarını inceleyerek, bu verilerin İslam astronomi geleneği içerisindeki yerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel amacı, bu edebî metinlerde geçen yıldız sayıları ve takımyıldız adlarının, Batlamyus'un *Almagest*'i ve Abdurrahmân es-Sûfî'nin *Kitâbü Suverî'l-Kevâkibi's-Sâbite* adlı eserleriyle olan ilişkisini ortaya koymaktır. Çalışmada karşılaştırmalı analiz yöntemi benimsenmiş; yıldız sayımları, takımyıldız adlandırmaları ve sembolik anlatımlar sistematik olarak ele alınmıştır. Ayrıca yıldızların işlevsel kullanımları (yön tayini, hastalıkları iyileştirme inancı gibi) da değerlendirilecektir. Elde edilen bulgular, klasik Türk mesnevîlerinde geçen takımyıldız adlarının, İslam astronomi kaynaklarına dayandığını ve Batlamyus ile es-Sûfî'nin etkisini açıkça yansıttığını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Takımyıldızlar, İslam astronomisi, Batlamyus, es-Sûfî, yıldız kataloğu.

Abstract

This article aims to determine the place of these data in the Islamic astronomy tradition by examining the constellation names in three mesnevis from the 14th and 15th centuries Anatolian field: Ahmedî's *Iskandarnâme*, *Firdawsî-i Tavîl*'s *Da'vet-nâme*, and the anonymous '*Ajâ'ib al-Makhlûqât*'. The main purpose of the study is to reveal the relationship between the star counts and constellation names in these literary texts and Ptolemy's *Almagest* and 'Abd al-

* Bu çalışma, TÜBİTAK ARDEB 1001 programı kapsamında 122K196 numaralı proje ile desteklenmiştir. Sağladığı finansal katkıdan dolayı TÜBİTAK'a teşekkür ederim. Ayrıca ArGePark araştırma binasında gerekli altyapı ve laboratuvar imkânlarını sağlayan Erciyes Üniversitesi Araştırma Dekanlığına da teşekkür ederim.

** Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri/TÜRKİYE. El-mek: hacertokyurek@erciyes.edu.tr, htokyurek@hotmail.com.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0008-1213>.

Rahmân al-Şûfî's *Kitâb Şuvar al-Kawâkib al-Thâbita*. The comparative analysis method is adopted in the study; star counts, constellation names, and symbolic expressions are systematically discussed. In addition, the functional uses of stars (such as direction determination, belief in healing diseases) will also be evaluated. The findings show that the names of the constellations in the classical Turkish masnavis are based on Islamic astronomy sources and clearly reflect the influence of Ptolemy and al-Şûfî.

Keywords: Constellations, Islamic astronomy, Ptolemy, al-Şûfî, star catalogue.

0. Giriş

Takımyıldızlar, belirgin biçimleri veya mitolojik figürlerle özdeşleştirilen yıldız gruplarıdır.¹ En eski takımyıldız kayıtları Eski Mısırlılara ait olup bunlar MÖ 2. binyılın başlarına tarihlenen tabut kapaklarında yer almaktadır. Bu tabutlarda, gece saatlerini belirten yıldız adlarını içeren listelerle birlikte dört takımyıldız tasviri bulunmaktadır. Gökyüzü tanrıçası Nut (nw.t), Seth ile ilişkilendirilen Ön Ayak (msht.jw), Osiris'in göksel tezahürü olarak kabul edilen Sah (s3h) ve İsis ile ilişkilendirilen Sopdet (spd.t) bu erken kaynaklarda yer almaktadır. MÖ 1. binyılın sonlarına doğru Mısırlılar, anıtlarında burç figürlerine de yer vermeye başlamış, ancak yazılı kaynaklarda geçen bazı takımyıldızların görsel tasvirleri günümüze ulaşmamıştır. Mısırlılar, takımyıldızları kuzey ve güney olmak üzere iki gruba ayırmış; Orta Krallık'ta Ön Ayak kuzey, Sah ise güney gökyüzünü temsil etmiştir (Priskin, 2019: 137-138).

Çin'de yıldız gözlemlerine dair en eski kanıtlar ise, Neolitik döneme ait çanak çömlekler ve Yin dönemine (MÖ 1300–1200) ait kehanet kemikleridir. Yazılı olarak ilk yıldız adları *Shangshu Yaodian* 尚書堯典 (Belgeler Kitabı'ndaki Yao Kanonu) adlı metinde geçer. Bu metinde, dört ana asterizmin mevsimlerle ilişkili olduğu belirtilir: *niao* 鳥 'kuş' ilkbaharı, *huo* 火 'ateş' yazı, *xu* 虛 'boşluk' sonbaharı ve *mao* 昴 'saç' kışı temsil eder. Bu yıldızlar, Çin astrolojisindeki 28 ay konağının (*xiu* 宿) dört ana yıldız kümesi olarak kabul edilmektedir (Sun ve Kistemaker, 1997: 15-16). Han Hanedanlığı'nda kapsamlı yıldız katalogları hazırlanmış, Üç Krallık döneminde Chhen Chos'un yıldız haritasında 283 takımyıldız ve 1565 yıldız yer almıştır (Needham ve Ling, 2005: 264).

Babil'de takımyıldızlara dair bilgiler, özellikle MÖ 700 civarında derlenen MUL.APIN tabletlerinde sistematik biçimde yer almaktadır. Bu metin, Enlil, Anu ve Ea yollarındaki 60 takımyıldız, gezegenler, helyak yükseliş tarihleri, zıppu yıldızları ve Ay'ın yolundaki 17 takımyıldız içerir. Daha eski bir kaynak olan *Enûma Anu Enlil* de göksel olaylarla ilgili erken gözlemleri yansıtır (Hunger ve Pingree, 1999: 32-61). Babil takımyıldız adları ile Batlamyus'un sistemindeki benzerlikler dikkat çekicidir.

Günümüzdeki takımyıldızların çoğu ise Eski Yunan kökenlidir. Bazı adlar Homeros ve Hesiodos'a kadar uzanırken burç sistemine dair en erken Yunan kanıtı MÖ 5. yüzyıla aittir ve bu sistem büyük ölçüde Babil etkisiyle şekillenmiştir. MÖ 4. yüzyılda Eudoxus'un çalışmalarıyla sistemleşen Yunan takımyıldızları, Aratus'un *Phenomena* adlı şiirinde korunmuştur. Hipparkhos ve Eratosthenes'in katkıları, Batlamyus'un MS 150 civarında kaleme aldığı *Almagest* adlı eserinde doruğa ulaşmış; burada tanımlanan 48 takımyıldız, klasik sistemin temelini oluşturmuştur (Evans, 1984: 321-417).

MS 800–1300 yılları arasında İslam astronomisi önemli ilerlemeler kaydetmiş, bilim dili olarak Arapça benimsenmiştir. Abbâsî Halifesi Me'mun'un (813–833) kurduğu *Beytü'l-Hikme* aracılığıyla, antik Yunanca bilimsel eserler Arapçaya çevrilmiş ve astronomi araştırmaları teşvik edilmiştir. Bu dönemde Müslüman astronomlar gezegen hareketlerinin yanı sıra sabit yıldızlara da ilgi göstermiştir. 10. yüzyılda Abdurrahmân es-Sûfî, *Kitâbü Suverî'l-*

¹ <https://web.archive.org/web/20130102014231/http://oxforddictionaries.com/definition/english/constellation> [Erişim tarihi: 27.03.2025]

Kevâkibi's-Sâbite adlı eseriyle sabit yıldız gözlemlerine sistematik katkılar sunmuş; Batlamyus'un yıldız kataloğunu gözlemsel verilerle eleştirel olarak değerlendirmiştir (Ronan, 2003: 230-237). Sûfî'nin çalışması, hem İslam hem Batı dünyasında uzun süre temel kaynak olarak kullanılmıştır. Es-Sûfî'nin etkisi, başta '*Acâ'ibü'l-mahlûkât*' olmak üzere çeşitli kozmografik eserlerde ve Türk edebiyatındaki mesnevîlerde açık biçimde görülmektedir (Kut, 1995: 315-316; Sarıkaya, 2019: 19).

Bu çalışmada, Anadolu sahasına ait 14. ve 15. yüzyıl metinleri arasında yer alan Ahmedî'nin *İskendernâme*'si, Firdevsî-i Tavîl'in *Da'vet-nâme*'si ve müellifi bilinmeyen *Acâ'ibü'l-Mahlûkât* adlı mesnevî esas alınarak bu eserlerde geçen takımyıldızlar incelenmektedir. Çalışmanın temel amacı, söz konusu eserlerde yer alan takımyıldız adlarını Batlamyus'un ve es-Sûfî'nin yıldız kataloglarıyla karşılaştırmak suretiyle, İslam astronomisi geleneğinin oluşum süreci içerisinde Batlamyus etkisinin izlerini tespit etmek ve bu etkilerin edebî metinlerdeki yansımalarını değerlendirmektir. Karşılaştırmalı analiz yöntemiyle yürütülen incelemede, ilgili eserlerdeki astronomi tasvirleri detaylı biçimde ele alınacak; bilgi aktarım süreçleri ile astronomik unsurların edebî bağlamda nasıl işlendiği ortaya konacaktır. Takımyıldızları alfabetik değil, metinde geçtiği sırayla verilecektir. Bu çalışmada Zodyak burçları incelenmeyecek, onlar başka bir çalışmada incelenecektir.

1. Takımyıldızlar ve Yıldız Sayıları

Batlamyus'un *Almagest* adlı eserinde 48 takımyıldız ve 1028 yıldız tanımlanmıştır (Peters ve Knobel 1915: 27-50). Ancak, Abdurrahman es-Sûfî'nin eserinde yıldız sayımında farklılıklar bulunmaktadır. Sûfî, *Almagest*'te yer alan 48 takımyıldızı yeniden ele almış ve önceki astronomların her bir takımyıldızla ilgili yıldız sayımına dair değerlendirmelerini aktarmıştır. Bu çerçevede, 917 yıldızın ana takımyıldızlara, 118 yıldızın ise bu takımyıldızların dışında kalan alanlara ait olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, bazı astronomların yıldız sayısını 1025 olarak yanlış hesapladığını vurgulamış; bu sayımın hatalı olduğunu çünkü 5. ve 6. kadir derecesindeki pek çok yıldızın da gözlemlenebildiğini ifade etmiştir. Sûfî, *al-Dafîra* adlı asterizmin üç yıldızını hariç tutarak gözlemlenebilen parlak yıldızların toplam sayısını 1022 olarak hesaplamıştır. Bunun yanında, yıldız tablolarının derlenme yöntemini ve çizelgelerde neden çift takımyıldız tasvirlerinin yer aldığını da açıklamıştır. Sûfî'nin yıldız kataloğu ile Batlamyus'un yıldızları arasında gözle görülür bazı farklılıklar da bulunmaktadır (Hafez, 2010: 249). Türk-İslam dünyasında kaleme alınan *İskendernâme* ve *Acâ'ibü'l-Mahlûkât* gibi eserlerde takımyıldızlar için genellikle *şûret* ve *yılduz/yıldız* terimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu eserlerde yer alan bazı ifadeler, yukarıda sunulan astronomik verileri destekleyici niteliktedir. Buna göre;

Dedi *biñ-durur yigirmi iki hem/ Kırk sekiz şûretde* ey şâh-ı 'Acem (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2450) 'Dedi ki: 'Onlar bin yirmi ikidir, ey Acem şahı ve kırk sekiz takımyıldız hâlinde düzenlenmiştir.'

Ve dahı eydürler ki, kutublarda *kırk sekiz şûret* vardır ve andan taşra *biñ yigirmi beş yılduz* vardır yâbânî. Yarısi anlaruñ ol şimâl tarafındağı tağuş bir yanındadır ve yarısi bir yanında. (Sarıkaya, 2019: 129) 'Ve ayrıca derler ki, kutuplarda kırk sekiz takımyıldız vardır ve bunların dışında bin yirmi beş yıldız bulunmaktadır. Bunların yarısi kuzey tarafındaki dağın bir yanında, diğer yarısi ise diğer yanındadır.'

İskendernâme'de yer alan sayıların Sûfî'ye mi yoksa Batlamyus'a mı ait olduğunu kestirmek zordur, çünkü bu metinde Aristo gibi eski Yunan felsefecilerine yer verilmiştir. Bunun yanında ikinci metin olan 15. Yüzyıl metni olan '*Acâ'yibü'l-Mahlûkât*'ta ilginç bir şekilde 1025 yıldızdan bahsedilir.

1.1. Kuzey Takımyıldızları

Batlamyus ve Abdürrrahman es-Sûfi, kuzey yarımkürede yer alan takımyıldızlarının sayısını 21 olarak belirtmişlerdir (Peters ve Knobel, 1915: 27-35; Hafez, 2010: 249-250). Batlamyus'un *Almagest* adlı eserinde, kuzey takımyıldızlarındaki yıldızların toplam sayısı 361'dir (Peters ve Knobel, 1915: 35). Buna karşılık, es-Sûfi'nin yıldız kataloğunda kuzey takımyıldızlarını oluşturan yıldızların sayısı, 330 yıldız ana gövde içinde ve 29 yıldız da takımyıldızların dışında yer almak üzere toplamda 359 olarak tespit edilmiştir. Ancak es-Sûfi'nin eserinin giriş bölümünde bu sayı farklı bir şekilde, 331 yıldız takımyıldızlar içinde, 29 yıldız ise dışında olmak üzere toplam 360 yıldız olarak kaydedilmiştir. Bu küçük fark, Arabacı (Auriga) takımyıldızındaki yıldız sayısının farklı yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Batlamyus bu takımyıldıza 14 yıldız atamışken Sûfi bunlardan yalnızca 13'ünü gözlemlemiş, sonuncusunu ise kataloğuna dâhil etmemiştir (Hafez, 2010: 250).

Aşağıda verilen metinlerde bu sayılarla ilgili kanıtlayıcı bilgiler bulunmaktadır:

Der-Beyân-ı *Şüret-i Kevâkib-i Şimālî* (Akdoğan ve Kutsal, 2019: başlık CXIII) 'Kuzey Takımyıldızlarının Açıklanması Üzerine'

Üç yüz altmışdur şimālîde yakîn/ Lîk şüretde yigirmi bir hemîn (Akdoğan ve Kutsal, beyit 2454) 'Kuzeyde kesin olarak üç yüz altmış yıldız vardır, Ancak bunlar yirmi bir takımyıldız şeklinde düzenlenmiştir.'

Eydürler ki, ol şüret ki *Kuṭb-ı şimālîde* vardır, *yigirmi bir şüretdür*: (Sarıkaya, 2019: 130) 'Derler ki, kuzey kutbunda bulunan takımyıldızlar yirmi bir tanedir.'

Şimdiye dek cānib-i şimālde olan kevâkibler beyân olundu ki cem 'an üçyüz altmış kevâkib idi. (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 128) 'Şimdiye kadar kuzey yönündeki yıldızlar anlatıldı; toplamda üç yüz altmış yıldız vardı.'

Yukarıdaki metinlerde kuzey yönündeki takımyıldızların sayısı 21 olarak gösterilir ve bu takımyıldızların sayısı da 360 olarak gösterilir. Bu sayı dikkat çekicidir; çünkü 360 sayısı, astronomi ve kozmoloji tarihinde simgesel ve işlevsel bir değer taşır. Antik Yunan'dan İslam astronomisine kadar gökyüzünün 360 dereceye bölünmesi, ekliptik çemberin derecelendirilmesi ve burç sistemlerinin bu temele oturtulması yaygın bir uygulamadır. Dolayısıyla, kuzey yönündeki sabit yıldızların toplamını bu sayıya denk düşecek şekilde ifade etmek, hem sayısal düzenlemeyi hem de kozmik simetriyi yansıttırabilir.

1.1.1. Düb-i aşgar (< Ar. 'Küçükay'): Küçükay, Ursa Minor (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428). Eski Mısır'da Küçükay için su aygırı kullanılırken (Pannekoek, 1961: 84) Eski Yunanda Küçük ve Büyükay için Homeros şiirlerinde sadece Ayı kelimesi bulunur (Evans, 1984: 3; Pannekoek, 1961: 95). Hipparchus, bu takımyıldızını bilir ve onun başının meridyene, Okçunun 3. derecesiyle aynı anda ulaştığını ve Su Dökücünün 17. derecesinin yükseldiği zamanda ulaştığını söyler (Evans, 1984: 267). Küçükay takımyıldızı, tarih boyunca hem 'ay' hem de 'vagon' olarak adlandırılmıştır. Takımyıldızın yedi parlak yıldızdan oluşan asterizmi gökyüzünde kolayca seçilebilir. Homeros Küçükay'dan bahsetmez, ancak Aratus, bu takımyıldızla ilgili mitolojik bir anlatıya yer verir: Zeus'un çocukken iki ayı tarafından saklandığı ve beslendiği, bu nedenle onların göğe yerleştirildiği belirtilir. Bu iki ayıdan biri Büyükay, diğeri Küçükay'dır. Aratus ayrıca takımyıldızın antik adının *Cynosura* 'köpeğin kuyruğu' olduğunu ve Fenikelilerin deniz seferlerinde yön bulmak için Küçükay'yı, Yunanlıların ise Büyük Ayı'yı kullandıklarını aktarır. İslam dünyasında da Küçükay takımyıldızı seyahatlerde yön tayini için kullanılmıştır. Ancak 'ay' şeklindeki görsel temsil, doğal aylardan farklı olarak uzun ve orantısız kuyruklar içerdiği için görsel olarak ayıya benzetilmesi güçtür. Örneğin, Smithsonian küresindeki tasvirde Küçükay'nın kuyruğu, Büyükay'ninkinden bile uzundur ve daha çok Hindistan'a özgü bir hayvan olan *binturong*'u andırır. İslam dünyasında Küçükay takımyıldızı, eski bir Arap tanımlamasının üzerine Yunan

kökenli bir kavram olarak yerleştirilmiştir. Bu takımyıldızının Arap tanımlaması, Yunan asterizmini yansıtır biçimde *şüretü'l-dübbü'l-aşgar* 'Küçükayı takımyıldızı' olarak tanımlanmıştır (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 132). Batlamyus ve Sûfî'de 48 Takımyıldız arasında sayılan Küçükayı yedisi ana gövdede biri dışarıda olmak üzere sekiz yıldızdan oluşur (Toomer, 1984: 341; Hafez, 2010: 349). Bu takımyıldızın en parlak yıldızı *Polaris*'tir ve bu takımyıldız kuzey gök kutbuna yakın konumlanan bir kutup çevresindedir. Sekiz yıldızdan yedisi bir kepçe oluşturuyormuş gibi görünür, bu nedenle takımyıldız alternatif olarak *Küçük Kepçe* olarak bilinir (Li, 2014: 168). *Küçük Kepçe*'nin çanak kısmında yer alan ve gökyüzünde belirgin konumlanan iki parlak yıldız, 'Kutup Bekçileri' olarak adlandırılmaktadır. Bunlardan biri, astronomik gözlemlerde referans alınan *Kochab* (β Ursae Minoris) yıldızıdır. Küçükayı takımyıldızının diğer yıldızları ise nispeten düşük parlaklığa sahiptir (Danışan Polat, 2016: 42).

Bu takımyıldız Ahmedî'nin İskendernâme'sinde *dübb-i aşgar* olarak gösterilir.

Dübb-i aşgar *dübb-i ekber bil dürüst/ Dağı tinnîndür üçinci ey fehmi cüst* (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2455) 'Ey anlayış sahibi, Küçükayı ve Büyükayı'yı iyi bil, üçüncüsü Ejderha'dır.'

'*Acâ'yibü'l-Mahlûkât* adlı eserde ise *Dübbü'l-aşgar* şeklindedir (Sarıkaya, 2019: 130), ayrıca eserde takımyıldızının yedi yıldızla sahip olduğu ve göz ağrısı ile uyuz hastalığına yakalanan kişilerin yıldızla bakması sonucunda iyileşeceği anlatılır.

Ammâ Kutb-ı şimâlde yedi yıldız vardır, anuñ yöresinde degzinür, aña dübbü'l-aşgar dërler. Her kişinüñ ki gözi ağrısı, yâ uyuz olsa, dağı ol yıldızlara bahsa, anuñ 'illeti zâyil ola gède. (Sarıkaya, 2019: 126) 'Kuzey Kutbu'nda yedi yıldız vardır, bunlar onun çevresinde döner ve onlara Küçükayı (*Dübbü'l-aşgar*) denir. Her kim ki göz ağrısı çeker ya da uyuz olursa, o yıldızlara bakarsa hastalığı ortadan kalkar.'

Firdevsi-i Tavil'in *Da'vet-nâme* adlı eserinde de bu takımyıldız şu şekilde geçmektedir:

şüret-i Dübb-i aşgar: *Ol yigirmi bir şüretten şüret-i evveli Dübb-i aşgardur. Bunuñ şüretinde olan kevkepleri yedidür ve hâric-i şüretde birdür. Ve 'Arab bu yedi kevâkibe Benât-ı na's-ı suğra dirler. Ol dört kevkebdür ki murabba'dur, anlar[a] Na's dirler. Ve üç kevkeb ki kuyruğı üzeredür, anlara Benât dirler. Ol dört kevkebüñ iki neyyirine Ferkadân dirler. Ve ol kevkeb-i neyyir ki kuyruğı ucındadır, aña Cudeyy dirler. Ve kıbleyi anuñ ile bilürler. Ve kutb-ı mu'addilü'n-nehâr akrebdür Cudeyye.* (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 124)

Yukarıdaki metne göre, *Dübb-i Aşgar* 'Küçükayı' takımyıldızı, sekiz yıldızdan oluşur, bunun yedisi ana gövdede biri de dışarıdadır. Araplar bu yedi yıldızdan oluşan bütün şekli *Benât-ı Na's-ı Suğrâ* 'küçük cenaze tahtasının kızları' olarak adlandırırlar. Bu yedi yıldızın dördü kare şeklindedir; bunlara *Na's* 'cenaze tabutu' derler. Diğer üç yıldız ise bu dört yıldızdan çıkan bir kuyruk gibi dizilmiştir; bunlara da *Benât* 'kızlar' denir. Dört yıldızın en parlak olan ikisi *Ferkadân* adıyla bilinir. Kuyruğun ucundaki parlak yıldız ise *Cudeyy* adını alır. Bu yıldız, kible tayininde, yani yön bulmakta önemli bir referans noktasıdır; çünkü gökyüzündeki kuzey kutbuna (kutb-ı mu'addilü'n-nehâr) en yakın yıldızdır. Bu betimleme, hem göksel yapıların sembolik anlamlarla nasıl şekillendiğini hem de pratik işlevlerini – örneğin kible yönünü tayin etme gibi – ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

1.1.2. Dübb-i ekber (< Ar. 'Büyükayı'): Büyükayı Takımyıldızı, Ursa Major (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428). Eski Mısır'da Büyükayı'nın yerinde, kötü tanrı Seth'in cisimleşmiş hâli olan boğa veya sadece onun ön bacağı görülür (Pannekoek, 84). Antik Yunan'da Büyükayı takımyıldızının ön ayağı tam olarak batmamış, ancak kuzeyde ufka değmiş şekilde resmedilir. Ayı'nın ön ayağı bu nedenle yerel kutup dairesi üzerinde yer almakta ve gece boyunca gökyüzünde bu daireyi çizmektedir (Evans, 1984, 94). Eski Yunanda Küçük ve Büyükayı ifadesinden ziyade sadece Homeros şiirlerinde 'ayı' kelimesi kullandığı belirtilmiş

olmakla birlikte burada genellikle Büyükayı ifade edilir (Evans, 1984, 3; Pannekoek, 95). Büyükayı (Ursa Major) takımyıldızındaki yıldızlara Arap-Bedevi gökbilim geleneğinde verilen adları ve bunların ikonografik bağlamda nasıl anlamlandırıldığını ele almaktadır. Özellikle takımyıldızın kuyruğunda yer alan üç parlak yıldız, cenaze konvoyunu temsil eden bir anlatıya dayalı olarak adlandırılmıştır: Kuyruğun başındaki yıldız *Alioth* (γ UMa), *cevn* ‘siyah at’; ortasındaki yıldız *Mizar* (ζ UMa), ‘*anāk* ‘keçi’; sonundaki yıldız *Alkaid* (η UMa) ise *kā'id* ‘lider’ olarak isimlendirilmiştir. Bu adlandırmalar, yıldızlara hem fiziksel konumlarına hem de kültürel imgelerine göre anlamlar yüklemektedir. Mizar’ın hemen yanında yer alan ve çıplak gözle görülmesi zor olan *Alcor* (g UMa), Batlamyus’un *Almagest*’inde yer almaz; ancak 10. yüzyıl astronomu Sûfî’de *sühâ* ‘gözden kaçan’ olarak bahsedilmiş ve insanların görüş keskinliğini test ettiği bir yıldız olduğu not düşülmüştür. Buna rağmen, yıldızın kataloğa alınmadığı belirtilmektedir (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 136). Batlamyus ve Sûfî’nin eserlerindeki 48 takımyıldız arasında sayılan Büyükayı 27’si ana gövdede, 8’i dışarıda olmak üzere toplam 35 yıldızdan oluşur (Toomer, 1984: 342-343). Büyükayı, astronomik takımyıldızların en yaygın bilineni ve en eskisidir. Kuzey Yarımküre’nin orta enlemlerinden bakıldığında kutup çevresi grubudur (Li, 157).

Dübb-i aşgar dübb-i ekber bil dürrüst/ Daḥi tinnîndür üçinci ey fehmi cüst
(Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2455) ‘Ey anlayış sahibi, Küçükayı ve Büyükayı’yı iyi bil, üçüncüsü Ejderha’dır.’

Yukarıdaki beyitte belirtildiği üzere İskendername’de *dübb-i ekber* şeklinde görülen takımyıldız, ‘*Acâ'yibü'l-Mahlûkât* adlı eserde de *dübbü'l-ekber*’dir (Sarıkaya, 2019: 130).

Firdevsi-i Tavil’in *Da'vet-nâme* adlı eserinde ise bu takımyıldız şu şekilde geçmektedir:

Biri daḥi Dübb-i ekberdür. Bunuñ şüretinde olan kevkepleri yigirmi yididür ve hâric-i şüretinde sekizdür. Ve 'Arab ol dört kevkeb-i neyyire ki murabba' üzeredür ve üç kevkeb ki kuyruğı üzeredür, aña Benât-ı na's-ı kübra dirler. Dördü Na's ve üçü Benâtdur. Ve ol kevkeb ki kuyruğı ucındadır, aña Kā'id dirler. Ve ol kevkeb ki vasaındadır, aña 'Ināk dirler. Ve ol kevkeb ki Na's kurbında ve kuyruğı dibindedür, Cevn dirler. Ve 'Ināk üzerinde bir küçük kevkeb vardır, aña Şehâ dirler. Anuñ ile gözün hiddetin imtihân iderler. Ve her kim ki bu kevkebe nazar idüp dise ki 'E'uzu bi-rabbi's- suhiyyeti min külli 'akrabin ve hayye', ol gice zehirlü cānavarlardan emin ola. Ve ol altı kevkeb ki her ayağında iki kevkeb vardır ve üç ayağındadır, Qafzât-ı zibâ dirler, her ikisine bir Qafze dirler. Ve ol Qafze ki sağ ayağı üzeredür, aña Tâbi' dirler. Ve Şarfe ol kevkeb-i neyyirdür ki Esed kuyruğı üzeredür. Ve 'Arab dirler ki 'Zarabe'l-esedu bi-zenbihi'l-arzi tekafezet ez-zabâ', Ve ol yedi kevkeb ki boynu üzere ve gögsi üzere ve iki dizleri üzeredür, ke'ennehu nısf-ı da'iredür, Serir-i na's dirler. Ve ba'zılar aña Havz dirler. Ve ol kevkebler ki kaşları ve gözleri ve kulağı ve burnu üzeredür, anlara Zibâ dirler ki arslandan kaçdı, varup havzun suyun içer. Ve ol kevâkib ki Şarfe üzere cem olmuşlardır, anlara Hilye dirler. Ve ol sekiz kevkeb ki ikisi Hilye ile Kā'id ortasındadır ki neri ziyâde rüşendür, aña Kebidü'l-esed dirler. Ve altı kevkeb ki üçüncü Qafze altında ve şol eli üzerindedür ki üçü anlardan ziyâde rüşendür, Zibâ dirler. Bâkisine Evlâd-ı Zibâ dirler. Ve bilgil ki Dübb-i ekber bir büyük ayu şüretindedür ki dört ayağı üzere тұrur, ammâ başın aşağı şalup kuyruğın uzatmış. Ve şekli budur: (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 124)

Bu metinde, Takımyıldızın ana suretinde 27 yıldız, dışında ise 8 yıldız toplamda 35 yıldız bulunduğu belirtilmiştir. Araplar bu takımyıldızın dört parlak yıldızdan oluşan kare şeklindeki bölümüne *Na's* ‘cenaze tabutu’, kuyruğa benzeyen ve ona eklenen üç yıldız da *Benât* ‘cenaze taşıyan kızlar’ adını verirler. Bu yedi yıldız birlikte *Benât-ı Na's-ı Kübrâ* ‘büyük cenaze tabutunun kızları’ adını alır. Kuyruğun ucundaki yıldız *Kā'id*, ortadakine *Ināk*, *Na's*’a yakın dip kısımdakine ise *Cevn* denir. *Ināk* yıldızının üzerinde küçük ve sönük bir yıldız vardır

ki buna *Şehā* denir. Bu yıldız, gözün keskinliğini sınamak için kullanılır; çünkü çok sönüktür. Halk inancına göre bu yıldız bakıp *E'uzu bi-rabbi's-suhiyyeti min külli 'akrabin ve hayye* duasını eden kişi, o gece zehirli hayvanlardan korunmuş olur. Ayrıca bu takımyıldızın ayaklarında bulunan ve her bir ayağında iki yıldız olmak üzere üç ayakta toplam altı yıldız bulunur; bunlara *Ḳafzāt-ı Zibā* denir (yani ceylanın sıçrayışları). Her ikili yıldız bir *Ḳafze* adı verilir ve sağ ayak üzerindeki sıçrayışa *Tābi* denilir. *Şarfe*, parlak bir yıldızdır ve Aslan takımyıldızının kuyruğu üzerinde bulunur. Arapça bir deyim olan *Żarabe'l-esedu bi-zenbihi'l-arz tekaḳḳeze't-ez-zabā* 'Aslan kuyruğunu yere çarptı, ceylan kaçtı' bu yıldızların mitolojik anlatımlarla nasıl ilişkilendirildiğini gösterir. Boyun, göğüs ve diz bölgelerinde yer alan yedi yıldız yarım daire şeklinde sıralanmıştır, bu bölüme *Serīrū'n-Na'ş* 'cenaze tahtasının sediri' veya *Havz* 'su havuzu' denir. Yüzün çeşitli yerlerine denk gelen yıldızlara -kaş, göz, kulak, burun gibi- *Zibā* adı verilir. Bu yıldızlar, Aslan'dan kaçıp havuza su içmeye gelen ceylanın (*zibā*) yıldızları olarak hayal edilmiştir. *Hilye* ise *Şarfe* yıldızının etrafında toplanan yıldızlardır. *Kebīdu'l-Esed* 'Aslan'ın karaciğeri', *Hilye* ile *Kā'id* arasında yer alan ve diğerlerinden daha parlak olan yıldızdır. Ayrıca, üçüncü *Ḳafze*'nin altında ve sol el üzerinde altı yıldız daha vardır; bunlardan üçü daha parlaktır ve bunlara da yine *Zibā* denir. Diğerlerine ise *Evlād-ı Zibā* 'Ceylanın yavruları' adı verilmiştir. Bütün bu tanımlar, *Dübb-i Ekber*'in bir ayı şeklinde tasavvur edildiğini belirtir. Ayı dört ayağı üzerinde durmaktadır; başını aşağı eğmiş, kuyruğunu ise uzatmıştır. Bu kozmografik betimleme hem bilimsel gözlemlerle hem de mitolojik anlatımlarla iç içe geçmiştir. Böylece yıldızların konumları sadece astronomik anlamda değil, aynı zamanda sembolik ve kültürel bağlamda da anlam kazanmıştır.

Yukarıdaki metinde görüldüğü üzere takımyıldızın içinde 27, dışında ise 8 toplamda 35 yıldız bulunmaktadır. Bu yıldız sayısı Batlamyus ve Sûfî'nin yıldız sayısı ile aynıdır.

1.1.3. Tinnīn (< Ar. 'Büyük yılan, ejderha'): Ejderha, Dragon (Akdoğan ve Kutsal 2019: 428). Batlamyus Draco olarak adlandırır ve 48 takımyıldızı listesinde üçüncü sırada gösterir. Batlamyus'a göre ana gövdede 31 yıldız vardır (Toomer 1984: ³⁴⁴⁻³⁴⁵), Sûfî'de de sayı aynıdır (Hafez, 2010: 250). Ejderha (Draco) takımyıldızı, Büyükayı ve Küçükayı takımyıldızları arasında yer almaktadır. Ejderha takımyıldızının gövdesi ve başı düşük parlaklığa sahip yıldızlardan oluşmaktadır. Takımyıldızın en önemli yıldızlarından biri olan *Thuban* (α Draconis), günümüzde nispeten sönük bir yıldız olmasına rağmen, yaklaşık MÖ 3000 yılında Dünya'nın kuzey kutup yıldızı konumunda bulunmaktaydı. Bu dönemde Eski Mısır uygarlığı tarafından önemli bir referans noktası olarak kullanılmış ve bazı tapınaklar bu yıldız hizalanarak inşa edilmiştir (Danışan Polat, 2016: 43). Ejderha takımyıldızında yer alan bazı yıldız adlarının erken Arap-Bedevi gökbilim geleneği bağlamında nasıl adlandırıldığını ve yorumlandığını ele almaktadır. Özellikle takımyıldızın baş kısmında kare biçiminde yer alan dört yıldız (no. 5, 4, 3, 2), '*avâiz* 'dişi develer' olarak adlandırılmıştır. Başın önündeki yıldız [μ Dra] ise metinlerde genellikle *rāfid* 'gezgin deve' olarak geçmektedir; ancak bu ifadenin aslında *rāgis* 'sallanarak yürüyen deve' olması gerektiği, diyakritik işaretlerin yanlış okunmasından kaynaklanan bir hata olabileceği belirtilmektedir. Takımyıldızın gövdesinde, başın altından çene boyunca ve omurga hattı boyunca *zi'b* 'kurt' ifadesi yer almaktadır. Bu adlandırma, büyük olasılıkla güneydeki belirgin bir yıldız (Dra) işaret etmektedir. Sûfî ve diğer kaynaklar, bu bölgede yer alan iki kurttan söz etmektedir; ikinci kurt, kuzeyde yer alan üçüncü yıldızla (Dra) ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, dilin ucundan sırt boyunca uzanan yıldızlardan biri *zi'k* (veya *zikk*, yani 'insan benzeri sırtlan' olarak adlandırılmıştır. Bu adlandırma, muhtemelen kurdun güneyindeki ikinci bir yıldız karşılık gelmektedir (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 137-138).

Dübb-i aşgar dübb-i ekber bil dürüst/ Dahı tinnīndür üçinci ey fehmi cüst
(Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2455) 'Ey anlayış sahibi, Küçükayı ve Büyükayı'yı iyi bil, üçüncüsü Ejderha'dır.'

Yukarıdaki beyitte de belirtildiği üzere İskendernâme'de *tinnīn* olarak geçen takımyıldız, '*Acā'yibū'l-Mahlûkât* adlı eserde de *tinnīn*'dir (Sarıkaya, 2019: 130).

Takımyıldız, Firdevsi-i Tavil'in *Da 'vet-nāme* adlı eserinde de şu şekilde geçmektedir:

Biri dahı Tinnîndür. Bunuñ kevkepleri otuz birdür. ‘Arab dili üstinde olan kevkebe Râfîz dirler. Ve dört kevkebi ki başı üzeredür, aña ‘Avâyid dirler. Ve ol dört kevkebi ortasında bir kevkebi-i şağir vardır, aña Rub’ dirler ki deve yavrusı ma’nâsınadır. Ve ol kevkebi-i rûşen ki âhîr-i Tinnîndedür, Zanebeyn dirler. Ve ol iki kevkebi ki iki kevkebi-i rûşen kurbındadır, aña Azfârû’z-zaneb dirler. Ve kuyruğı dibinde bir kevkebi vardır, aña ذبج dirler, erkek sırılan ma’nâsına. Ve Tinnîn ejderhâdur bûklüm bûklüm. şûreti budur: (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 124)

Yukarıdaki metinde *Tinnîn* ‘Ejderha’ Takımyıldızının toplamda otuz bir yıldızının olduğu belirtilir. Bu yıldızlardan biri, Arapça metinlerde *Râfîz* adıyla bilinir. Ejderhanın baş kısmında yer alan dört yıldız, ‘*Avâyid*’ olarak adlandırılır. Bu dört yıldızın tam ortasında, küçük ve sönük bir yıldız vardır ki buna *Rub*’ denir. *Rub*’ ‘deve yavrusu’nu ifade eder; bu, yıldızın konumunun ya da parlaklığının küçüklüğüne ya da kırılğanlığına dair sembolik bir atıf olabilir. Ejderhanın son kısmında yer alan parlak bir yıldız ise *Zanebeyn* adı verilir. Bu yıldızın yakınında yer alan iki parlak yıldız ise *Azfârû’z-zaneb* olarak anılır; bu da ‘kuyruğun pençeleri/tırnakları’ anlamındadır. Kuyruğun tam dibinde yer alan bir başka yıldız ise oldukça dikkat çekicidir ve ذبج (*Zebh*) adıyla anılır. Bu kelime ‘boğazlama’ anlamındadır ve burada mecazi olarak yıldızın vahşi doğasını ya da yıldız kümesinin korkutucu imgesini ifade eder. Bûklüm bûklüm, yani kıvrıla kıvrıla uzanan bir ejderha şeklinde hayal edilmiştir. Bu, modern astronomide *Draco* olarak bilinen takımyıldızla örtüşmektedir. *Tinnîn*’in bu şekilde kıvrımlı anlatılması, yıldızların gökyüzündeki yerleşimiyle uyumludur. Böylece bu takımyıldız, hem görsel şekliyle hem de adlandırılan yıldızlarıyla bir ejderha figürü gibi algılanmıştır.

1.1.4. Kîfâvus/Kaykâvus (< Far. ‘kral’), Mültehib (< Ar. ‘Alevlenme, yanma’): Kral, Cepheus. Tacı olan bir insana benzetildiğinden bu ismi almıştır (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428). Batlamyus’un ve Sûfi’nin 48 takımyıldızı listesinde yer alır ve onlar bu takımyıldızındaki yıldız sayısını 11’i içeride ve ikisi dışarı olmak üzere 13 olarak gösterir (Toomer, 1984: 345-350; Hafez, 2010: 250). Kral takımyıldızı, gökyüzünde Küçükayı ile Kraliçe/Cassiopeia takımyıldızları arasında yer almakta olup konik bir yapı sergilemektedir. Takımyıldız, çoğunlukla 3. kadirden nispeten sönük yıldızlardan oluştuğu için gözlemlenmesi zordur (Danışan Polat, 2016: 43). *Cepheus* takımyıldızına ilişkin klasik ve İslam dünyası kaynaklarında sunulan betimlemeler, mitolojik ve yerli geleneklerin sentezini yansıtır. Yunan mitolojisinde *Cepheus* genellikle Etiyopya kralı ve Cassiopeia’nın eşi olarak bilinir. Aratus, Cepheus’un Küçükayı’nın yakınında konumlandığını belirtmiş, ancak Hipparkhos bu tanımlı takımyıldızın büyüklüğü nedeniyle eleştirmiştir. Klasik temsillerde Cepheus, sakallı olmasıyla diğer figürlerden ayrılır; bu özellik onun ‘yabancı kral’ kimliğini pekiştirir. Smithsonian gök küresinde Perseus, Aquarius, Centaur ve Medusa’nın başı gibi başka figürler de yer almaktadır. İslam kaynaklarında Bîrûnî ve Sûfi, Cepheus’un başında konik bir şapka taşıdığını ifade eder; bu başlık, *Kîfâvus* (κῆφεύς’ün Arapçalaştırması) olarak not edilmiştir. Cepheus’un yıldız adlandırmaları, Batlamyus’un antropomorfik temsilinden ziyade, daha erken bir Bedevî geleneğe dayanır; burada bir çoban, köpeği ve sürüsü tasviri hâkimdir. Bu bağlamda, *γ Cephei* yıldızı *rā’î* ‘çoban’, *δ Cephei* ve *α Cephei* yıldızları ise *kavkebâ fîrk* ‘sürünün iki yıldızı’ olarak adlandırılmıştır. Ayrıca [28–29 Cephei] yıldızları için *kelbü’r-rā’î* ‘çobanın köpeği’ adı kullanılmıştır (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 138). Bu takımyıldızı Ahmedî’nin İskendernâme’sinde aşağıdaki şekildedir.

Dahı kîfâvus u ‘avvā lā-muḥāl/ Oldı altıncısı iklîl-i şimal (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2456) ‘Dördüncüsü Kral (Cepheus), beşincisi Çoban (Boötes)’dır, Altıncısı ise Kuzeytacı (Corona Borealis) olarak bilinmiştir.’

Aynı şekilde bu takımyıldızı için *Acâ’yibü’l-Mahlûkât*’ta *Kaykavus* (Sarıkaya, 2019: 130) şeklinde yer alırken Firdevsi-i Tâvil’in *Da’vet-nâme* adlı eserinde de aşağıdaki şekilde geçer:

Biri dahı Kaykāvusdur. Buña Mültehib dirler. Bir recül şüretindedür ki başında takyesi var. Raqs urur iki ellerin açmış. Ve anuñ iki ayakları kevkeb-i Cudeyy ile şekl-i müsellesdür. Bunuñ dahil-i şüretinde olan kevākibi on birdür ve hāric-i şüret olan iki kevkebdür. Ve ‘Arab sinesinde olan kevkebe Qurha dirler. Ve sağ omuzı üzere olan kevkebe Fırka dirler. Ve ol kevkeb ki şol ayağı üzeredür aña Rā’i dirler. Ve iki ayakları ortasında bir küçük kevkeb vardır aña Kelbū’r-rā’i dirler. Ve anuñ ayakları ile kevkeb-i Cudeyy ortasında küçücek kevkebler vardır anlara Ganām dirler. Şüreti budur: (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 125)

Bu metinde, *Kaykāvus* takımyıldızı, aynı zamanda *Mültehib* ‘parlayan, alevlenen’ adıyla da bilinir. Yıldız kümesi, gökyüzünde bir adam suretinde tahayyül edilmiştir. Bu adamın başında bir takke bulunur. İki kolunu açmış ve sanki dans ediyor gibi bir pozisyonda tasvir edilmiştir. Ayaklarının pozisyonu ise *Cudeyy* yıldızı ile birlikte üçgen şekli oluşturacak şekilde betimlenmiştir. Bu takımyıldızın içinde yer alan yıldızların sayısı 11 olarak verilmiştir. Bunun dışında, şeklin dışında kalan 2 yıldız daha bulunmaktadır. Araplar bu yıldızlardan bazılarını özel adlarla anmışlardır: Göğüs kısmında yer alan yıldız *Qurha*, sağ omuz üzerinde olan yıldız *Fırka*, sol ayak üzerinde bulunan yıldız ise *Rā’i* ‘çoban’ adı verilmiştir. Ayrıca, iki ayağın ortasında bulunan küçük bir yıldız da *Kelbū’r-Rā’i* ‘çobanın köpeği’ denmektedir. Çobanın ayakları ile *Cudeyy* yıldızı arasında yer alan ve daha küçük olan başka bazı yıldızlar da *Ganām* ‘koyunlar’ olarak isimlendirilmiştir. Bu anlatımda gökyüzü, adeta bir çoban, onun köpeği ve sürüsüyle birlikte bir pastoral sahne gibi hayal edilmiştir. Böylece gök cisimleri, yalnızca astronomik nesneler olarak değil, aynı zamanda kültürel sembollerle ve günlük hayattan alınmış imgelerle anlamlandırılmıştır. Ayrıca bu takımyıldızda *Cudeyy* yıldızına yapılan atıf, onun gökyüzündeki konum açısından önemli bir referans noktası olduğunu göstermektedir.

1.1.5. ‘Avvā (< Ar. ‘Köpek uluması’), Naqqār (< Ar. ‘Oymak, kazmak’), Şannāc (< Ar. ‘Zil çalan kişi’): Çoban, Boötes. Adını Yunanca ‘çoban’ anlamına gelen kelimedenden alır ve gökyüzünde genellikle Büyükayı ve Küçükayı takımyıldızlarına tepeden bakan, ‘ayı terbiyecisi’ olarak betimlenen bir figürle temsil edilir (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428). Bu takımyıldız Homeros’un eserlerinde geçmekte olup (Evans, 1984, 3, 39), Batlamyus’un *Almagest*’inde ve Abdurrahmân es-Sûfî’nin yıldız kataloğunda yer almaktadır. Boötes, 22’si ana gövdeyi oluşturan ve biri dışta kalan toplam 23 yıldızdan meydana gelmektedir (Toomer, 1984: 346-347; Hafez, 2010: 250). Takımyıldızın en parlak yıldızı olan Arcturus (α Boötis), 1. kadir parlaklığında turuncu renkte bir yıldızdır. Büyük Kepçe’nin (Ursa Major) sap kısmı uzatıldığında yaklaşık iki katı mesafede Arcturus’a ulaşılır (Danışan Polat, 2016: 45). Takımyıldızın ilk adı olan ‘Avvā’ ‘uluyan’, Arapça’da yaygın olup βοώτης kelimesinin ses benzerliğine dayalı bir yanlış okunuşundan türemiştir. Bu adlandırma, figürün Büyükayı’yı takip eden bir çoban olarak tasvir edilmesiyle anlam kazanır. Diğer adı olan *Bakkār* ‘öküz sürücüsü’, βοώτης kelimesinin anlam bakımından daha doğru bir Arapça karşılığıdır. Küre üzerinde Boötes’un yalnızca iki yıldızının adlandırılmış olması dikkat çekicidir. Bunlardan biri olan *mufradū’l-rāmiḥ* ‘mızrakçının yalnız yıldızı’, takımyıldızın ön bacağında yer alır ve η Boötis (Mufrid) ile ilişkilidir. Bu isim, özellikle Hint alt kıtasında yapılan kürelerde ve Uluğ Beg’in çizimlerinde belgelenmiştir. Diğer adlandırılmış yıldız, Boötes’un en parlak yıldızı olan Arcturus’tur; bu yıldızın Arapça adı *simākū’l-rāmiḥ*’tir. *Simāk* teriminin anlamı belirsiz olup muhtemelen Babil kökenlidir; *rāmiḥ* ise burada bir sıfat gibi görünse de, yapımcının dil bilgisel bir hatası nedeniyle ismin bir parçası olarak yazılmış olabilir (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 140).

Dahı kīfāvus u ‘avvā lā-muḥāl/ Oldı altıncısı iklīl-i şimal (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2456) ‘Dördüncüsü Kral (Cepheus), beşincisi Çoban (Boötes)’dır, Altıncısı ise Kuzeytacı (Corona Borealis) olarak bilinmiştir.’

Yukarıda da belirtildiği üzere İskendernâme’de bu takımyıldız ‘avvā olarak geçerken ‘Acā’yibū’l-Mahlūkāt’ta da aynı şekilde adlandırılmıştır (Sarıkaya, 2019: 130). Aynı şekilde Firdevsi-i Tavil’in *Da’vet-nāme* adlı eserinde de bu takımyıldız aşağıdaki şekilde geçmektedir:

Biri dağı ‘Avvâdur. Uluycu ma’nasınadır. Buña Nakḫār dirler ve Şannāc dirler. Bunuñ dahil-i şüretinde olan kevkebleri yigirmi ikidir ve hāric-i şüretinde olan birdür. Ve bu bir recül şüretindedür ki iki ellerin uzatmış ve sağ elinde ‘aşā vardır. Ve bu kevākib-i Mekke ve kevākib-i Benāt-ı na‘ş-ı kübra ortasındadır. Başında ve omuzlarında ve ‘aşāsında olan kevkeblere Zibā’ dirler. Ve şol eli üstinde ve bileğinde ve elinüñ eṭrāfında olan ḥurde kevkeblere evladı Zibā’ dirler. Ve ol hāric-i şüret olan bir kevkebdür ki aḥmer ve neyyirdür, uyluğı ortasındadır, aña Simāk-ı Rāmiḥ dirler ve Hārisü’s-sema ve Hārisü’s-şimāl dağı dirler. Zīrā gāyetde rüşen yıldızdur, nā-bedīd olmaz, illā şu ‘ā-i āfitāb ile nā-bedīd olur. Ve sol baldırında olan kevkebe Rāmiḥ dirler. Ve ol Simāk-ı Rāmiḥ aḫsām-ı sevābitde ḫadr-i evveldendür. Şüreti budur: (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 125)

Yukarıdaki metne göre ‘Avvā ‘uluyucu’ anlamına gelir. Bu takımyıldız başka adlarla da bilinir; örneğin *Nakḫār* ve *Şannāc* gibi adlar da kullanılmıştır. ‘Avvā, gökyüzünde bir insan biçiminde hayal edilmiştir. Bu figür, iki kolunu ileri uzatmış şekilde betimlenmiştir ve sağ elinde bir asa taşımaktadır. Yani bu figür bir tür koruyucu ya da nöbetçi gibi tasarlanmıştır. Takımyıldızın yapısına bakıldığında, figürün gövdesi içinde 22 yıldızın bulunduğu, ayrıca figürün dışında bir yıldızın yer aldığı toplamda 23 yıldızın olduğundan bahsedilmektedir. Bu yıldız kümesi, Mekke yıldızları ve Büyükayı (Benāt-ı Na‘ş-ı Kübrā) yıldızları arasında yer alır, dolayısıyla gökyüzündeki konumu oldukça nettir. Başında, omuzlarında ve elindeki asada bulunan yıldızlara *Zibā’* ‘yırtıcı hayvanlar’ ya da ‘pençeler’ adı verilir. Sol elin üzerinde, bileğinde ve el çevresinde bulunan küçük yıldızlara ise *Evladı Zibā’* ‘Zibā’ın çocukları’ denir. Burada sembolik olarak, büyük yıldız kümelerinin çevresinde yer alan daha küçük yıldızlara bir soy bağı ya da aidiyet ilişkisi kurulmaktadır. Bu, yıldızların gökyüzündeki yakınlıklarının kültürel anlamlarla zenginleştirildiğini gösterir. Figürün dışında kalan ve kırmızımsı, parlak olan tek bir yıldız vardır. Bu yıldız figürün uyluk kısmında yer alır ve ona *Simāk-ı Rāmiḥ* adı verilmiştir. Ayrıca bu yıldız, *Hārisü’s-Semā* ‘göğün bekçisi’ ve *Hārisü’s-Şimāl* ‘kuzeyin bekçisi’ olarak da bilinir. Bu isimlendirme, yıldızın konumunun ve parlaklığının insanlar üzerinde bıraktığı etkiden kaynaklanır. Zira bu yıldız o kadar parlaktır ki, yalnızca Güneş ışığı nedeniyle görünmez hâle gelir; normal şartlarda her zaman gözlemlenebilir durumdadır. Ayrıca, figürün sol baldırında bulunan bir diğer yıldız da *Rāmiḥ* adıyla anılmaktadır. *Simāk-ı Rāmiḥ*, sabit yıldızlar arasında birinci dereceden parlaklığa sahip yıldızlardan biridir. Bu, onun gökyüzündeki önemini vurgular.

1.1.6. İklil-i şimal (< Ar. ‘Kuzeytacı’), felek (< Ar. ‘Gökyüzü’), Fekke (< Ar. ‘Ağz kenarı’) : Kuzeytacı, Corona Borealis. Mitolojik Yunan prensesi Ariadne’nin tacını simgeleyen bir takımyıldızdır. Yedi ana yıldızdan oluşan karakteristik yarım daire ile tanınır ve gece gökyüzünde Boötes (Çoban) ile Hercules (Herkül) takımyıldızları arasında yer alır (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428). Batlamyus ve Sûfî’nin 48 takımyıldızı arasında sayılır ve her ikisi de ana gövdede 8 yıldız gösterir (Toomer, 1984: 347-348; Hafez, 2010: 250). Corona Borealis takımyıldızının en parlak yıldızı, 2. kadir parlaklığındaki Alphecca (α Coronae Borealis)’dır. Bu yıldız grubu, Boötes’in doğusunda ve Ursa Major’un (Büyük Kepçe) karşısında konumlanır (Danışan Polat, 2016: 45). Smithsonian küresinde, Draco takımyıldızının batısında ve Herkül ile Boötes figürleri arasında yer alan Kuzey Tacı (Corona Borealis), iki eş merkezli daire ile temsil edilmiştir. Bu ikonografi, Aratus’un *Phaenomena* adlı eserinde ‘çelenk’ anlamına gelen *stephanos* olarak adlandırılan ve mitolojik olarak Dionysos’un, Ariadne’nin anısına göğe yerleştirdiği çelenge dayanmaktadır. En eski iki kürede (No. 1 ve 34), takımyıldızın Yunanca adı doğrudan *iklil şimālî* ‘kuzey çelengi’ şeklinde çevrilmiştir ve bu nedenle Sûfî’nin çizimlerinde de iki eş merkezli daire ile temsil edilmiştir. Bîrûnî, bu takımyıldızın halk arasında *Kas’atü’l-yetâmâ* ve *l-mesâkîn* ‘yetimlerin ve yoksulların yemeği’ olarak da bilindiğini belirtir. Smithsonian küresinde yer alan daha yaygın isim *fekke*’nin etimolojisi net olmamakla birlikte, kökeni ‘kırmak’ veya ‘serbest bırakmak’ anlamına gelen bir fiile dayanır. Bu adlandırma, sekiz yıldızdan oluşan halkada kuzeydeki iki yıldız arasında gözlemlenen boşluğa veya bu boşluğun, bir çelenkteki düğümün yerleştirildiği alana işaret

ediyor olabilir. Aynı boşluk, bir tabak veya onun kırığı olarak da yorumlanabilir; bu da Bîrûnî'nin sözünü ettiği mecazi anlamı destekler. Kürelerin çoğunda bu figür kapalı bir halka veya levha şeklinde resmedilmişken yalnızca 26 ve 1 numaralı kürelerde açık bir at nalı biçimindedir; 18. yüzyıla ait 31 numaralı kürede ise gerçek bir taç olarak çizilmiştir. Takımyıldızın en parlak yıldızı olan α Coronae Borealis (Alphecca), iç halkanın güney kısmında yer almakta olup *nayirü'l-fekke* 'fekke'nin parlak yıldızı' şeklinde etiketlenmiştir. Bu ifade, gramatikal olarak zayıf olsa da, Sûfî'nin *munîr minü'l-fekke* şeklindeki benzer ifadesiyle karşılık bulur (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 142).

Dağı kıfâvus u 'avvâ lâ-muhâl/ Oldı altıncısı iklîl-i şimal (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2456. 'Dördüncüsü Kral (Cepheus), beşincisi Çoban (Boötes)'dır, Altıncısı ise Kuzeytacı (Corona Borealis) olarak bilinmiştir.'

Yukarıda belirtildiği üzere İskendernâme'de bu takımyıldız *iklîl-i şimal* olarak anılırken 'Acâ'yibü'l-Mahlûkât'ta da *iklîl-i şimālî -ve felek dağı derler* şeklinde gösterilir (Sarıkaya, 2019: 130). Aynı zamanda bu takımyıldız aynı metinde şu şekilde açıklanır:

Şöyle ki İklîl-i şimālî ki on sekiz kevkebdür istidâre üzerine, ya'nî degirmi şekildür ki aña Felek dağı derler. Zîrâ ki müdevverdür. Ve ba'zıları Kaş'atü'l-eytâm, Kaş'atü'l-mesâkîn derler ol delüğe. Anuñ gedigi vardur ve şınıkdur. (Sarıkaya, 2019: 130) 'Örneğin, Kuzey Tacı on sekiz yıldızdan oluşur ve dairesel bir düzen içindedir; bu yüzden ona *Felek* de denir, çünkü yuvarlak bir şekildedir. Bazıları ise bu takımyıldıza *Yetimlerin Kabı* (Kaş'atü'l-Eytâm) veya *Yoksulların Kabı* (Kaş'atü'l-Mesâkîn) derler, çünkü kırık bir tarafı vardır.'

Bu metinde takımyıldız, 18 yıldızdan oluşur ve dairesel bir şekle sahiptir; bu yüzden ona *Felek* (gökküresi) de denmiştir. Bazı anlatımlarda bu takımyıldıza *Kaş'atü'l-eytâm* 'yetimlerin çanağı' veya *Kaş'atü'l-mesâkîn* 'Yoksulların çanağı' adı verilmiştir. Bunun nedeni, bu yıldız kümesinin bir çanak ya da tabak gibi görünmesidir. Ayrıca bu çanağın bir çatlağı ya da kırığı olduğu söylenir; bu da gökyüzünde kümelenmiş yıldızlar arasındaki bir boşluk ya da simetrik eksikliği sembolize ediyor olabilir. Metin, astronomik gözlem ile halk arasında gelişmiş sembolik yorumların birleşimini yansıtır.

Takımyıldız, Firdevsi-i Tâvil'in *Da 'vet-nâme* adlı eserinde de aşağıdaki şekildedir:

Biri dağı Fekke[dür], ağız kenarıdır. Kevkebi sekizdür. İklîl-i Şimālî dağı dirler. Ve 'avâm dervîşler çanağı dirler ki degirmiliginde bir pâre gedügi vardur, kenarı gedik fakirler çanağı gibidür. Ve ol sekiz kevkebün biri gâyetde rüşendür, yalnız aña dağı Fekke dirler. Şüreti budur. (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 125)

Bu metinde de bu takımyıldızın adı, *Fekke* 'ağız kenarı' olarak adlandırılır. Bu durum gökyüzünde bir takımyıldızın kenar kısmını temsil eder. Bu takımda 8 yıldız bulunmaktadır. Aynı takım, daha önce geçen metinde olduğu gibi *İklîl-i Şimālî* 'Kuzey Tacı' olarak da anılmaktadır. Halk arasında, özellikle de dindar halk tabakası veya dervişler, bu takımyıldıza 'çanak' anlamında 'çanak gibi takım' derler. Bunun nedeni, yıldızların dairesel bir düzende dizilmiş olmasıdır; fakat bu dairenin bir kısmında bir gedik, yani eksiklik veya kırık bulunur. Bu eksiklik, 'kenarı kırık çanak' görünümünü verir ve bu da 'fakirlerin, yoksulların kırık çanağına' benzetilmiştir. Bu halk benzetmesi, yıldızların şekliyle sosyal bir imge arasında bağ kurar. Bu 8 yıldızdan biri özellikle çok parlak olduğu için, yalnızca ona *Fekke* adı da verilir. Bu da, bazen bir yıldız grubunun genel adı ile o grubun içindeki parlak yıldızın özel adı arasında ayrım yapılabileceğini gösterir.

Metinlerdeki takımyıldızın yıldız sayılarında farklılık görülür.

1.1.7. Câsi (< Ar. Câsiye 'diz çökmüş'), Râkış (< Ar. 'Dans eden'): Herkül, Hercules. Yunan mitolojisindeki Herkül'ü simgeler. Gökyüzünde ayakları kuzey kutbuna doğru, sol ayağı ejderhanın başına basacak şekilde tasvir edilir (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428). Herkül

takımyıldızı, Aratus'ta basitçe 'diz çöken adam' olarak adlandırılır. Herkül genellikle bir sopa ve bir aslan postu taşıırken tasvir edilirken Farnese küresindeki 'diz çöken adam'da durum böyle değildir (Evans, 1984, 79). Herkül takımyıldızı, Zeus'un ölümlü bir anneden doğan oğlunu simgeler (Güneş, 2022: 100). Batlamyus ve Sûfî'nin 48 takımyıldızı listesinde yer alır ve bu takımyıldızında 28'i ana gövdede biri dışarıda olmak üzere 29 yıldızdan oluşur (Toomer, 1984: 348-349; Hafez, 2010: 250). Takımyıldızın Arapça adı, Yunan adının doğrudan çevirisi olan *cāsi* yani 'diz çöken adam'dır. Bu takımyıldız Corona Borealis ile Boötes arasında yer alır. Sûfî, bu takımda 29 yıldız tanımlar, 28'i biçimli, biri biçimsizdir; bunlardan biri Boötes ile ortak kullanılır. Etiketlenen tek yıldız, figürün başındaki *ra'sü'l-cāsi* 'diz çökenin başı' yıldızdır. Bazı kürelerde bu yıldız, Bedevî geleneğe göre *kalbü'l-rā'ī* 'çobanın köpeği' olarak adlandırılır. En erken kürelerde (No. 1, 34 ve 5), yıldızlara özel adlar verilmemiştir; 3 numaralı kürede sadece *ra's* 'baş' olarak geçer. Ancak Smithson ve Lahore küreleri ile 31 numaralı gökküresinde 'diz çökenin başı' şeklinde Yunan geleneğine uygun etiketleme yapılmıştır. Ayrıca figürün kolları boyunca uzanan yıldızlar, Sûfî tarafından *nasakü'l-şāmī* 'kuzey sırası' olarak adlandırılmıştır; bu sıralama erken dönem Arap gökkürelerinde çayırın kuzey sınırını simgelerken güney sınır Serpentarius takımıındaki bir yıldız sırasıdır (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 242-244). Bu takımyıldızı Ahmedî'nin İskendernâme'sinde aşağıdaki şekildedir:

Cāsi vü bes nesr-i vāki' bil 'ayān/ Bes decāce nesr-i t̄ayir bī-gümān
(Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2457) 'Herkül (Hercules) ve Düşen Kartal açıkça bellidir, Kuğu ve Uçan Kartal da kesin olarak bilinir.'

Takımyıldız, Firdevsi-i Tavil'in *Da 'vet-nāme* adlı eserinde de şu şekildedir:

Biri daḥi Cāsi[dür]. Buña daḥi Rākış dirler. Bunun dāḥil-i şūretinde olan kevākib yigirmi sekizdür. Ve bir keykeb ḥāric-i şūretdür. Ve bu bir recül şūretindedür ki iki ellerin açmışdur, iki dizi üzerine çökmüşdür. Sağ ayağı 'Avvā cānibine ve şol ayağı şol dört yıldız cānibinedür ki Tinnīn başı üzerinedür ki anlara 'Avvā didiler. Şūreti budur: (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 125)

Bu metin, İslam astronomi geleneği içinde yıldız kümelerinin insan biçimli tasvirine dair tipik bir örnektir. Burada takımyıldız, hem *Cāsi* 'haberci' hem de *Rākış* 'raks eden, dans eden' adlarıyla anılmakta ve bu adlandırmalar yıldız kümesine hem işlevsel hem de figüratif anlamlar yüklemektedir. Takımyıldızın tasviri, gökyüzünde dizleri üzerine çökmüş, kollarını açmış bir adam suretindedir. Bu betimleme, yıldızların gökteki dizilimlerinin insana benzetilerek somutlaştırılmasını sağlar; bu yöntem, özellikle Batlamyus kaynaklı İslam astronomisinde oldukça yaygındır. Metinde belirtilene göre bu figürün yapısında 28 yıldız yer alır, ancak 1 yıldız bu suretin dışında konumlanmıştır. Dolayısıyla toplamda 29 yıldızdan oluşur. Figürün sağ ayağının 'Avvā' adı verilen yıldız grubuna, sol ayağının ise 'Tinnīn başı' diye anılan ve dört yıldızdan oluşan başka bir bölgeye yöneldiği ifade edilir. 'Tinnīn başı', Ay'ın kuzey düğümü olarak astrolojik bağlamda da önemli bir konuma sahiptir. Bu durum, yıldızların sadece fiziksel konumlarıyla değil, aynı zamanda mitolojik ve sembolik anlamlarıyla da ele alındığını gösterir.

1.1.8. Nesr-i vāki' (< Ar. 'Düşen Kartal'), Selle-bāf (< Ar. + Far. 'Sepetçi'): Orpheus'un lirini simgeler. Bu takımyıldızı on iki parlak yıldızdan oluşmaktadır. Çalgı (Lyra) takımyıldızının ismi (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428) olarak adlandırılmakla birlikte en parlak yıldızı olan Vega'yı karşılar. Lyra şimdi Vega olarak adlandırılır, Arapça bir formun ortaçağ Latince bozulması olarak tanımlanır. Yunanca ayrıca Lyra'yı bu yıldızın en parlak üyesi olduğu tüm takımyıldızlara uygulanmıştır (Evans, 1984, 42). Lyra takımyıldızı, çoğunlukla kanatlarında veya gagasında Orpheus'un lirini taşıyan bir akbaba veya kartal olarak tasvir edilmiş ve 'düşen kartal' veya 'düşen akbaba' anlamına gelen *Aquila Cadens* veya *Vultur Cadens* olarak adlandırılmıştır (Bistué, 2016: 72-73). Batlamyus ve Sûfî'nin 48 yıldız listesinde yer alır ve bu takımyıldızının 10 yıldızı bulunmaktadır (Toomer, 349-350; Hafez, 2010: 250). Çalgı (Lyra) takımyıldızının en parlak yıldızı olan Vega (α Lyr), kuzey yarımkürede en parlak yıldızlardan

biridir ve yaklaşık 12.000 yıl sonra Kutup Yıldızı işlevi görecektir. Takımyıldızın diğer önemli yıldızları *Sulafat* (γ Lyr) ve *şeliak* (β Lyr) olarak bilinir (Danışan Polat, 2016: 44). Lyra takımyıldızının Arapça adı *sūratü'l-şulyak*'ın kökeni belirsiz olmakla birlikte, bu adın kaplumbağa anlamına gelen Yunanca *χέλως* (khelýs) kelimesinden türemiş olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlantı, lirin mitolojik kökenine dayandırılır: Hermes'in, bir kaplumbağa kabuğuna yedi tel gererek ilk lir çalgısını icat ettiği anlatısı Aratus'un dizelerinde yer almaktadır. Bu nedenle *χέλως* zamanla lir anlamında da kullanılmıştır. Aratus, bu takımyıldızını Kuğunun (Cygnus) yakınında ve Diz Çöken Adam'ın (Herakles) ön dizinin arasında konumlandırır. Sûfî, bu takımyıldız için *lūrā* adını verirken aynı figürün başka kaynaklarda *şulyāk*, *sanc* 'kastanyet', *sīrāf* 'Yunanca *kithara* karşılığı', *ivāzz* 'kaz', ve *sulafāt* 'kaplumbağa' olarak da adlandırıldığını belirtir. En eski gök kürelerde (No. 1 ve No. 34) figür açıkça bir kaplumbağa şeklinde kazanmış olup kimi kürelerde vazo, fincan veya sürahi şeklinde tasvir edilmiştir. Ancak zamanla müzik aleti anlamı kaybolmuş, bu figür daha çok dekoratif veya soyut bir nesneye dönüşmüştür. Smithsonian gökküresinde yalnızca bir yıldız, yani Vega (α Lyrae), etiketlenmiştir. Gökyüzünün en parlak beşinci yıldızı olan Vega, burada *nasr vaki* 'düşen kartal' olarak adlandırılmıştır. Bu terim, *vāki* 'düşen' kelimesinin bozulmuş bir biçimi olup Vega'nın konumuna dair görsel bir izlenimi yansıtır. Sûfî ve Bîrûnî bu adı yalnızca Vega'ya uygularken üç parlak yıldızdan oluşan yıldız üçgeni *athāfi* 'üçayaklı sehpa ayakları' olarak adlandırılmıştır. Bazı yorumcular *nasr-ı vaki* terimini Lyra'daki bu üç yıldızın tamamına atfederken onları yarı kapalı kanatlı ve düşmekte olan bir kuş olarak yorumlamışlardır. No. 46 numaralı kürede Lyra, bu şekilde düşen bir kuş olarak betimlenmiştir (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 144-146).

Câsi vü bes *nesr-i vāki* bil 'ayân/ Bes decâce nesr-i t̃ayir bî-gümân
(Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2457) 'Herkül (Hercules) ve Düşen Kartal açıkça bellidir, Kuğu ve Uçan Kartal da kesin olarak bilinir.'

Bu takımyıldızı yukarıda da belirtildiği üzere İskendernâme'de *nesr-i vāki* olarak adlandırılken '*Acâ'yibü'l-Mahlûkât* adlı eserde *Selle-bāf -ve Nesrü'l-vāki* dahi derler (Sarıkaya, 2019: 130) şeklinde ifade edilir.

1.1.9. Decâce (< Ar. 'Tavuk'): Cygnus (Kuğu), kanatlarını açmış biçimde Samanyolu üzerinde uçan bir kuş görünümündedir (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428). Batlamyus ve Sûfî'nin 48 takımyıldız listesinde bulunur ve bu takımyıldızının 17'si içerde ikisi dışarıda olmak üzere 19 yıldız bulunmaktadır (Toomer, 1984: 350-351; Hafez, 2010: 250). Kuğu (Cygnus) takımyıldızının en parlak yıldızı *Deneb* (α Cyg), takımyıldızın kuyruğunda yer alır ve önemli bir referans noktasıdır. Takımyıldızın gövdesini *Sadr* (γ Cyg), baş kısmını ise *Albireo* (β Cyg) oluşturur (Danışan Polat, 2016: 44). Cygnus (Kuğu) takımyıldızının antik Yunan ve İslam astronomisindeki temsillerini karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Yunan edebiyatında takımyıldızı, Aratus'un (275–281. dizeler) metninde 'sisle sarılmış kuş' olarak tanımlanmış, batı kanadı Cepheus'a, diğer kanadı ise Pegasus'a yönelmiş olarak betimlenmiştir. Daha sonra *κύκνος* (kuğu) adıyla anılmış ve mitolojik olarak *Leda* ile kuğu öyküsüyle ilişkilendirilmiştir. İslam astronomisinde ise takımyıldızı genellikle evcil kümes hayvanlarını ifade eden *ed-decāde* terimiyle adlandırılmıştır. Bîrûnî, bu takımyıldızını uçma pozisyonundaki bir ördek gibi tanımlamış; ancak İslam dünyasına ait erken dönem gök kürelerinde kuş genellikle uçamayan, kanatları kapalı ve ibiği olan bir kümes hayvanı gibi betimlenmiştir. Smithsonian küresinde ise kuş uçan pozisyonda ve daha çok kuğuya veya kaza benzer şekilde gösterilmiştir. Takımyıldızı 17 ana gövdede, 2 suretin dışında toplamda 19 yıldızdan oluşur. *Deneb* (α Cygni) yıldızı, *denebü'd-decāde* 'tavuğun kuyruğu' ve *ridf* 'takipçi' adlarıyla anılırken bazı yıldızlar da Arap göçebeleri tarafından *fevāris* 'atlılar' olarak adlandırılmıştır. Kuşun gagasında yer alan yıldız *minkārü'd-decāde* 'gaga' ve dizindeki yıldız *rukbatü'd-decāde* 'diz' olarak tanımlanmıştır. Bu tür ayrıntılı yıldız adlandırmaları, Sûfî tarafından 'usturlap yıldızları' olarak kategorize edilmiştir ve erken dönem Lahor ailesine ait kürelerde görülmez. Bu bilgiler, farklı kültürlerin

takımyıldızlara yüklediği sembolik ve gözlemsel anlamların bir sentezini sunar (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 146).

Cāsi vü bes nesr-i vāki’ bil ‘ayān/ Bes **decāce** nesr-i t̤ayir bī-gümān (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2457) ‘Herkül (Hercules) ve Düşen Kartal açıkça bellidir, Kuğu ve Uçan Kartal da kesin olarak bilinir.’

Bu takımyıldızı İskendernâme’de yukarıda da görüldüğü üzere *decāde* olarak ifade edilirken ‘*Acā’yibü’l-Mahlūkāt* adlı eserde *nesrū’-t̤ayir -ve decāce dahı d̤erler-* (Sarıkaya, 2019: 130) şeklinde geçer. Firdevsi-i Tavil’in *Da’vet-nāme* adlı eserinde de bu takımyıldız şu şekilde geçmektedir:

Biri dahı Decācedür. Bu bir boyunu uzun ördek gibidür kanadların açmış ola. Bunuñ kevkebi dāhil-i şüretde on yedidür ve hāric-i şüretde ikidür. Ve kanadları üstinde olan yıldızlara Fevāris dirler. (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 126)

Yukarıdaki metne göre *Decāce*, şekil itibarıyla boynu uzun bir ördeğe benzetilmiştir; bu benzetme, yıldızların gökyüzündeki diziliminin izlenimsel bir yorumudur. Ördek figürünün özellikle kanatlarını açmış şekilde tahayyül edilmesi, yıldızların iki yöne doğru yayılmasıyla ilgilidir ve bu tür antropomorfik ya da zoomorfik tasvirler, İslam astronomisinde yaygındır. Bu takımyıldızın 17’si figür içinde, 2 yıldız da figür dışında olmak üzere toplamda 19 yıldızdan oluşur. Ördek figürünün kanatları üstündeki yıldızlara *Fevāris* adı verilir. *Fevāris*, Arapçada genellikle ‘atlılar’ anlamına gelir. Bu adlandırma, gökyüzünde yıldızların birbirini izleyen dizilimi ya da savaşçı-atlılara benzer bir düzen içinde tahayyül edilmeleriyle ilgili olabilir. Ayrıca bu farklı kuş türleriyle yapılan benzetmeler, yıldız dizilimlerinin kültürel hayal gücünde çeşitli çağrışımlar doğurmasından kaynaklanmakta; aynı takımyıldız, farklı dönemlerde ‘kuğu’, ‘ördek’ ya da ‘tavuk’ gibi farklı kuşlarla özdeşleştirilmiştir.

1.1.10. Nesr-i t̤ayir (< Ar. ‘Uçan Kartal’); nesrū’-t̤ayir (< Ar. ‘Uçan Kartal’), decāce (< Ar. ‘Tavuk’): Yukarıdaki 1.1.9.’da da görüldüğü gibi takımyıldız adlarının karıştığı görülmektedir. Çünkü *decāce* yani Kuğu (cygne) Takımyıldızını *nesrū’-t̤ayir* ise Kartal (aquila) Takımyıldızını ifade eder. Buna göre, Kartal (Aquila) takımyıldızının altair’idir. Altair, bu yıldız kümesi içinde yer alan en parlak yıldızdır (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428). Batlamyus ve Sûfi’nin listesinde yer alan *Aquila* takımyıldızının dokuzu ana gövdede altısı dışarıda olmak üzere 15 yıldız bulunmaktadır (Toomer, 1984: 356-357; Hafez, 2010: 250). Kartal (Aquila) takımyıldızının en parlak yıldızı Altair (α Aql), 0.75 kadir parlaklığa sahiptir. Altair’in yakınında konumlanan diğer önemli yıldızlar ise Alşain (β Aql) ve Tarazed (γ Aql) olarak bilinmektedir (Danışan Polat, 2016: 15).

Cāsi vü bes nesr-i vāki’ bil ‘ayān/ Bes *decāce nesr-i t̤ayir* bī-gümān (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2457) ‘Herkül (Hercules) ve Düşen Kartal açıkça bellidir, Kuğu ve Uçan Kartal da kesin olarak bilinir.’

Bu takımyıldız İskendernâme’de *nesr-i t̤ayir* olarak geçerken ‘*Acā’yibü’l-Mahlūkāt* adlı eserde *nesrū’-t̤ayir -ve decāce dahı d̤erler-* (Sarıkaya, 2019: 130) şeklinde geçer ve muhtemelen mütercim ya da müstensih bu takımyıldızlarını karıştırmıştır. Çünkü burada iki takımyıldızının birbirinin yerine kullanıldığı belirtilmektedir. Bunun yanında Hafez çalışmasında *t̤ayir* ve *deccāce*’yi birlikte verir ve her ikisini de Cygnus takımyıldızıyla ilişkilendirir. (Hafez, 2010: 250).

1.1.11. Re’s-i gül (< Ar. ‘Gulyabaninin başı, şeytanın başı’), Hāmil-i Re’sü’l-gül (< Ar. ‘Gulyabaninin başını taşıyan’), Berşāvūş (< ? ‘Perseus’un İslam dünyasındaki şekli’): Perseus. ‘Gül’un başı. Gül, ıssız yerlerde karşılaşılan cinnî ve şeytanî bir varlık anlamına gelir. Kahraman (Perseus) takımyıldızında bulunan Algol, aynı zamanda Şeytan Başı veya Şeytan Yıldızı olarak bilinen çift yıldızdır. Algol, eski Arapça’da *re’sü’l-gül* ‘gül’un başı’ olarak adlandırılmıştır (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428). Batlamyus ve Sûfi’nin listesinde yer alan takımyıldızının içeride 26, dışarıda 3 olmak üzere toplamda 29 yıldız bulunmaktadır (Toomer,

1984: 352-353; Hafez, 2010: 250). Klasik astronomide Perseus takımyıldızında yer alan *Algol* (β Per), mitolojik olarak Medusa'nın kesik başını simgelemektedir. Tarihsel olarak, *Algol* gökyüzünün en uğursuz yıldızlarından biridir. Bu yıldız, bir örtülme değişeni olup parlaklığı periyodik olarak azalır ve artar. Bazı astrologlar, tarihsel süreçte büyük savaşların *Algol*'ün ışığının azalma evresine girmeden başlamadığına dair görüşler öne sürmüştür (Güneş, 2022: 241-242). Perseus takımyıldızının İslam astronomisindeki ikonografik ve terminolojik temsillerini açıklamaktadır. Perseus, Arapça kaynaklarda *Barsā'ūs* olarak çevrilmiş ve 'devin başının taşıyıcısı' ifadesiyle tanımlanmıştır. Figür, elinde kılıç tutan, diğer elinde ise saçlarından kavradığı sakallı bir iblis başı taşıyan bir erkek olarak betimlenmiştir. Bu figür, Medusa başının Perseus tarafından taşındığı Yunan mitine atıfta bulunur. Ancak İslam ikonografisinde Medusa'nın başındaki yılanlar sıradan saça dönüşmüş, figür dişilikten çıkarılıp erkek bir *gulyabaniye* dönüştürülmüştür. Bu dönüşümde, Medusa'nın boynundan akan kanın Arap sanatçılar tarafından bir kulak olarak algılanmış olabileceği de öne sürülmüştür. Takımyıldızın çeşitli yıldızları özel adlarla anılmıştır. Perseus'un sağ elindeki kılıçta *mu'tasamü's-süreyya* ifadesi yer almakta; bu ifadenin *mi'samü's-süreyya* 'süreyya'nın bileği' biçiminde okunması gerektiği düşünülmektedir. *Süreyya* 'ülker', bu takımyıldızla ilişkilendirilen yıldız gruplarının adlandırılmasında merkezi bir role sahiptir. Perseus figürünün kolu, *Süreyya*'nın temsili olan bir kadın figürünün uzanan koluyla bağlantılandırılmıştır. Böylece, takımyıldızın çeşitli yıldızları sırasıyla *mirfak* 'dirsek', *mankib* 'omuz', *atik* 'kürek kemiği' gibi anatomik adlarla etiketlenmiştir. Perseus'un figürü, Yunan, Arap ve Babür geleneği unsurlarını birleştiren bir ikonografik kompozisyon olarak yorumlanmıştır (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 149-151).

Bu takımyıldız, Ahmedî'nin İskendernâme'sinde *re's-i gül* şeklindedir.

Re's-i gül ardınca 'ayyūk ét hisāb/ Şüret-i şilyāk u ardınca 'ukāb (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2458) 'Algol'un başı ve ardından keçi (Capella), Şilyak (Vega) ve onun arkasından Kartal.'

Takımyıldız, Firdevsi-i Tavil'in *Da'vet-nāme* adlı eserinde de şu şekildedir:

Biri daḥi Ḥamil-i Re'sü'l-gūldur. Buña Berşāvūş daḥi dirler. Bu bir recül şüretindedir ki şol ayağı üzere durur. Sağ ayağını kaldırmış, sağ elini başı üzere komuş, şol elinde bir gül başı var. Ve anuñ daḥil-i şüretinde yigirmi altı ve ḥāric-i şüretinde üç kevkeb vardır. Ve ol kesik başında bir kevkeb-i neyyir vardır ki aña Re'sü'l-gül dirler Ve bu kevkeb kadr-i sânidendür. Gül yaban âdemi dimektür. Ve şüreti budur. (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 126).

Yukarıdaki metinde *Ḥamil-i Re'sü'l-gül* takımyıldızının özellikleri şu şekilde açıklanır: Bu figür, gökyüzünde *Berşāvūş* adıyla da anılır ve bir insan şeklinde tasvir edilmiştir. Betimlemeye göre bu kişi sol ayağı üzerinde durmakta, sağ ayağını ise yukarı kaldırmış hâldedir. Bu duruş, hareketli ve dramatik bir pozisyona işaret eder. Ayrıca sağ elini başının üzerine koymuş ve sol elinde bir *gül* yani vahşi adamın başını tutmaktadır. Bu figürün içinde 26, dışında 3 olmak üzere takımyıldız toplamda 29 yıldızdan oluşur. Özellikle önem verilen bir yıldız ise, kesik başın üzerinde yer alan parlak yıldızdır. Bu yıldız özel olarak *Re'sü'l-gül* adı verilmiştir. Metinde bu yıldızın *kadr-i sâni*, yani parlaklık derecesi bakımından ikinci kademe olduğu belirtilir. Bu tür parlaklık dereceleri, gözle görünür ışıltıya göre yapılan sınıflamaya işaret eder. Metindeki *gül* 'yabancı adam' veya 'korkunç mitolojik varlık' anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda *gül* figürü, eski Arap folklorunda ya da mitolojik anlatılarda çölde insanlara musallat olan canavar benzeri bir varlık olarak geçer. Dolayısıyla bu takımyıldızın anlatımı, hem astronomik bir gözlemi hem de mitolojik ve dramatik bir sahneyi bir araya getirir: Gökyüzünde bir figür, vahşi bir yaratığın başını kesmiş ve onu elinde taşımaktadır.

1.1.12. 'ayyūk (< Ar. 'Göğün en yüksek noktası'), Mümsikü'l-'inān (< Ar. 'Yular tutan'): Arabacı (Auriga) takımyıldızı içindeki keçi (Capella) yıldızını ifade eder. Göğün en yükseğine ulaşmak anlamındadır (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428). Capella, 0.08 kadir parlaklığıyla gök kubbenin en parlak 4. yıldızıdır (Danışan Polat, 2016: 44). Batlamyus'un

listesinde yer alan Auriga takımyıldızının içindeki yıldızlardan biri olarak gösterilir ve bu yıldız Auriga takımyıldızının vücudunda ‘sol omuzdaki yıldız, Capella diye adlandırılır’ şeklinde açıklanmaktadır (Toomer, 1984: 353). Ayyûk, Grekçe’de Eyuk Tanrı Apollon’un kutsal keçisini temsil eder (Pultar, 2007: 13). İslam astronomisinde Yunan anlayışı büyük ölçüde korunmuş; Arap kaynaklarında takımyıldız *sûrat mumsikû’l-a’inna* ‘dizginleri tutan’ olarak adlandırılmıştır. Doğu omzundaki parlak yıldız, *man-kib zî’l-’innân* olarak tanımlanmış ve bu isimden modern *Menkalinan* adı türetilmiştir. Batı omzundaki en parlak yıldız *Capella* ise *ayyûk* adıyla bilinmekte olup bu kelimenin kökeni belirsiz olmakla birlikte, muhtemelen Babilce *iku* ‘keçi’ kelimesinden türemiştir. İbn Kuteybe ve Sûfî, *Capella*’yı Ülker’in koruyucusu olarak tanımlamışlardır. Yunan etkisinin izleri, Sûfî’nin, Auriga’nın batı kolundaki yıldızları *cidyan* ‘iki çocuk’ ve *’anz* ‘keçi’ olarak adlandırmasında da görülür. Bu yıldız grubu modern astronomide de ‘çocuklar’ olarak bilinmektedir. Auriga takımyıldızında, Batlamyus 14 yıldız kataloglamışsa da Sûfî, gözlemlenemediğini belirttiği 14. yıldız listesine dâhil etmemiştir. Aynı şekilde Uluğ Beg de bu yaklaşımı sürdürmüştür. Sûfî ayrıca, Perseus ve Auriga takımyıldızlarındaki bazı yıldızlara bedevî gelenekte verilen isimleri aktarır; ancak bu adların anlamları ve hangi yıldızla karşılık geldikleri kesin olarak belirlenememektedir. Bu yıldızlara deve biçimlemesinin atfedildiği de bazı kaynaklarda öne sürülmektedir (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 151-153).

Aşağıdaki beyitte görüldüğü üzere İskendernâme’de ‘ayyûk şeklinde geçer.

Re’s-i gül ardınca ‘ayyûk *êt hisâb/ Şûret-i şilyâk u ardınca ‘ukâb* (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2458) ‘Algol’un başı ve ardından keçi (Capella), Şilyak (Vega) ve onun arkasından Kartal.’

Da ‘vet-nâme’de de bu takımyıldız şu şekilde geçmektedir:

Biri dahî Mümsikû’l-’innândur oyan dutucu ma’nâsına. Bu bir kâyim recûl şûretindedir bir elinde kamçı ve bir elinde oyan dutmuş. Ve bunuñ kevkeleri dördür. Ve ol kevkeb-i neyyir ki şol omuzundadır aña ‘Ayyûk dirler. Qadr-i evveldendür. Ve ol kevkeb ki şol dirsegindedür ‘Ayn dirler. Ve iki kevkeb ki şol bilegindedir aña Cidyân dirler. Ve ol kevkeb ki sağ menkibindedür dirler. Ve iki kevkeb ki topuklarındadır Tevâbi’-i ‘Ayyûk dirler. Şûreti budur. (Büyükkaracı Yılmaz, 1995: 126)

Yukarıdaki metne göre takımyıldızın ismi *Mümsikû’l-’innân* ‘yular tutan, dizgin tutan’ şeklinde gösterilir. Metne göre bu takımyıldız, ayağa kalkmış bir adam suretinde tahayyül edilmiştir. Figürün bir elinde bir kamçı, diğer elinde ise yular vardır. Bu sahne, sanki bir süvari ya da at terbiyecisi gibi bir karakteri çağırıştırır. Gökyüzündeki yıldızlar böylece bir insan figürünün belli duruşlarıyla ilişkilendirilmiş, kültürel bir anlam yüklenmiştir. Bu takımyıldızın dört yıldızı bulunduğu belirtilmektedir, ancak ardından gelen açıklamalarda daha fazla yıldız ismi zikredilir. Bu durum, ana yapıyı oluşturan yıldızların dört olduğu; ancak figürün detaylarında başka yıldızlarla desteklendiği şeklinde yorumlanabilir. ‘*Ayyûk* adı verilen en parlak yıldız figürün sol omzunda yer almaktadır ve birinci dereceden parlak yıldızlardan biridir. Bu yıldız günümüzde *Capella* olarak bilinen yıldızla eşleştirilir. ‘*Ayn* adı verilen yıldız figürün sol dirseğinde yer alır. *Cidyân* adı verilen iki yıldız ise sol bileğinde bulunmaktadır. Bir yıldız da figürün sağ omzunda yer alır; ancak bu yıldızın özel bir ismi verilmemiştir. Son olarak, figürün topuklarında yer alan iki yıldız ise *Tevâbi’-i ‘Ayyûk* yani ‘*Ayyûk*’un takipçileri’ olarak anılmaktadır. Bu yıldız adları, hem klasik İslam astronomisinde hem de İslami dönemde yıldızlara verilen özel isimler arasında yer alır ve çoğu günümüz yıldız kataloglarında da karşılık bulur.

1.1.13. Şûret-i şilyâk ~ Şelyâk (< Ar. ‘Düşen Kartal’), Sulhafat (< Ar. ‘Kaplumbağa’): Lyra takımyıldızı içindeki parlak yıldızlardan birine verilen isimdir (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428). Bu takımyıldızın Latincesi *Vultur Cadens* olarak adlandırılır. Bu yıldız

Nesr-i vâki ‘düşen kartal’ ile aynıdır. Batlamyus ve Sûfî’nin 48 yıldız listesinde yer alır ve bu takımyıldızının 10 yıldızı bulunmaktadır (Toomer, 1984: 356-357; Hafez, 2010: 250).

İskendernâme’de *şûret-i şilyāk* şeklinde geçer.

Re’s-i gül ardınca ‘ayyūk et hisāb/ Şûret-i şilyāk u ardınca ‘ukāb (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2458) ‘Algol’un başı ve ardından keçi (Capella), Şilyak (Vega) ve onun arkasından Kartal.’

Da ‘vet-nāme adlı eserde de bu takımyıldız şu şekilde geçmektedir:

Biri dahı Şelyākdur. Buña Sulhafat dahı dirler. Bunuñ kevkebleri ondur. Ve kevkeb-i neyyirine Nesr-i Vâki‘ dirler. Zira anuñ ile iki kevkeb-i şağır vardur, gūyā anlar kanadlarıdur, kendü nefesine zamm idüp konmuşdur. Pes şol kerkese beñzer ki iki kanadını dürmüş, bir yire konmuşdur. Ve ol kevkeb-i neyyir ile bu iki kevkeb-i şağire ‘avam Esāfi dirler saç ayak ma’nāsına ki ‘Acemler Yek-pā dirler. Zīrā anlarıñ üçü gūyiyā üç taşdur ki üç yire konmuşdur üzerlerine çölmek konmak için. Ve bu şûretüñ kaplubāğa gibi arkası yumrı olduğı için Sulhafāt dirler kaplubāğa ma’nāsına ki ‘Acemler Seng-püşt dirler. Ve ol kevkeb-i neyyirinden gayrı kevkebinüñ ism-i haşşı yokdur. Şûreti budur: (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 125)

Yukarıdaki metne göre takımyıldızın adları *Şelyāk* takımyıldızın diğer adı *Sulhafāt* ‘kaplumbağa’ şeklinde adlandırılır. Bu takımyıldızın en parlak yıldızı, *Nesr-i Vâki* ‘düşen kartal’ olarak gösterilir ve bazen bu yıldızların adları takımyıldızın adı olur. Bu takımyıldızın 10 yıldızı vardır. Bu parlak yıldızın yanında yer alan iki küçük yıldız, onun kanatları gibi düşünülmüş ve bu yıldızlar ‘kendisine bitişmiş ve bir yere konmuş bir kuş’ gibi tasvir edilmiştir. Bu bağlamda şekil, kartal ya da kerkes kuşuna benzetilir; iki kanadını toplamış ve yere konmuş bir kuş görünümündedir. Bu üç yıldız (parlak olan ve iki yanındaki küçük yıldız), halk arasında *Esāfi* olarak adlandırılır; bu kelime, ‘sacayağı’ anlamına gelir. Ayrıca, Farsçada bu yapıya *Yek-pā* ‘tek ayak’ denildiği belirtilmiştir. Üç yıldızın, üç ayaklı küçük bir sehpa gibi, taşların üzerine konmuş bir kap ya da çömleği destekler biçimde tahayyül edilmesi, onların yere dayanmış ayaklar gibi düşünülmesine neden olmuştur. Bu anlatımda halk arasında oluşan görsel çağrışımların, yıldızlara hem işlevsel hem de sembolik adlar verilmesini nasıl etkilediği açıkça görülmektedir. Gerek kuş (özellikle konmuş bir kartal) gerekse kaplumbağa benzetmeleri, yıldızların konumlarına dair gözleme dayalı sezgisel yorumları yansıtır.

1.1.14. ‘Ukāb (< Ar. ‘Kartal’): Kartal, Aquila. Mitolojide Romalıların tanrısı Zeus’a hizmet eden kuşu temsil etmektedir (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428). Batlamyus ve Sûfî’nin listesinde yer alan Aquila takımyıldızında 15 yıldız bulunmaktadır. Bu yıldızların 9’u ana gövdede 6’sı dışarıdadır (Toomer, 1984: 341; Hafez, 2010: 250). Aratus, *Phaenomena*’nın 312–315. satırlarında, Cygnus (Kuğu) takımyıldızının yakınında, fırtınada savrulan, küçük boyutlu fakat gecenin sonunda doğarken tehditkâr olarak tanımlanan bir kuştan bahseder ve bu kuşa halk arasında *aietos* ‘fırtına Kuşu’ denildiğini belirtir. Daha sonraki dönemlerde bu kuş, Yunanca *oiris* ‘kartal’ olarak adlandırılmış ve hem Herkül tarafından öldürülen hem de Zeus’un Ganymede’i Olimpos’a taşımak için kullandığı kartal olarak yorumlanmıştır. Yunanca *oiris* kelimesinin Arapçaya çevrilmiş hâli olan *‘ukāb* ‘kartal’ adıyla yer almakta ve dokuzu biçimlenmiş, altısı biçimlenmemiş toplam 15 yıldızdan oluşmaktadır. Bu yıldızlar gök ekvatorunun güneyinde, Aquila (Kartal) takımyıldızının çizgisi boyunca uzanır. Birûnî, kartalın oka konduğunu belirtmiş ve Smithsonian küresinde de Aquila’nın Sagitta’ya (Ok) doğru indiği gözlemlenmiştir. En eski Arap gök kürelerinde kartal okun üzerinde betimlenmiş; göğsündeki parlak yıldız *tā’ir* ‘uçan kuş’ adı verilmiştir. Bu yıldız, modern adı Altair olan ve Arapça *nesrū’l-tā’ir* ‘uçan kartal’ adlandırmasından türeyen Aquilae’dır. Bedevi geleneğinde bu isim üç parlak yıldız (α, β ve γ Aquilae) uygulanmıştır. Sûfî, bu adı tüm takımyıldız için kullanırken Birûnî sadece Aquilae’ye atfetmiştir. Gerek Yunan gerekse Arap (özellikle Bedevi) geleneklerindeki kartal tasvirlerinin, Babil kökenli ortak bir mitolojik temele dayanabileceği öne

sürülmüştür. Kuyruktaki dokuzuncu yıldız, *zenebü'l-ukāb* 'kartalın kuyruğu' olarak etiketlenmiş ve bu adlandırmanın Lahor küresinden önceki hiçbir örnekte yer almadığı belirtilmiştir (Savage-Smith ve Belloli, 1985:155-157). Hafez *nesr-i t̄āyir* ile '*ukāb*'ı beraber alır ve her ikisini de *Aquila* takımyıldızı olarak gösterir (Hafez 2010: 250).

Re's-i gūl ardınca 'ayyūk' et hisāb/ Şüret-i şilyāk u ardınca 'ukāb
(Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2458) 'Algol'un başı ve ardından keçi (Capella),
Şilyak (Vega) ve onun arkasından Kartal.'

Bu takımyıldız, İskendernâme ve '*Acâ'yibü'l-Mahlūkât*'ta '*ukāb* (Sarıkaya, 2019: 130) şeklinde adlandırılır. *Da 'vet-nāme*'de ise şu şekilde geçmektedir:

Biri daḥi 'Ukābdur. Buña Nesr-i Tāyir daḥi dirler. Kanadın açmış uçar kerkese beñzer. Dāḥil-i şüretde olan kevākibi toḡuzdur ve hāric-i şüretinde olan altıdur. Kanadı üstinde bir kevkebi neyyir vardur, aña daḥi Nesr-i Tāyir dirler. İki tarafında olan kevkebler gūyā kanadlarıdır. Pes kanadların açmış t̄ayrānde gibidür. Ve buña Nesr-i Tāyir demek Nesr-i Vāḳi' mukābelesinde vāḳi'olduḡıçündür ki ol konmuşdur, uçar. Şüreti budur: (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 127)

Bu metinde takımyıldızın adı, '*Ukāb* 'kartal' ve *Nesr-i Tāyir* 'uçan kartal' olarak gösterilir. Bu isimlendirme, yıldızların oluşturduğu şeklin kanatlarını açmış, uçmakta olan bir kuş figürünü andırmasından ileri gelir. Yani bu takımyıldız, gökyüzünde havada süzülen bir kartal gibi tasavvur edilmiştir. Bu takımyıldızda içeride 9, dışarıda 6 olmak üzere toplamda 15 yıldız bulunur. Metin özellikle, kuşun kanatları üzerine odaklanır. Kanadı üzerinde yer alan en parlak yıldız yine *Nesr-i Tāyir* adıyla anılır. Bunun etrafında bulunan yıldızlar ise kanatları temsil eden yıldızlardır. Bu tasvir, kuşun gökyüzünde kanatlarını iki yana açmış, uçmakta olduğunu hayal ettirir. Metinde dikkat çeken önemli bir karşılaştırma yapılır: *Nesr-i Tāyir* adı verilmesinin nedeni, bir başka takımyıldız olan *Nesr-i Vāḳi'* ile tezat oluşturmasıdır. Orada kuş yere konmuş durumda, burada ise uçmaktadır. Bu karşıtlık, sadece görsel değil, aynı zamanda kavramsal bir anlam da taşır: biri durağan, diğeri hareket hâlinindedir. Bu da gözlemcinin gökyüzünde yıldızların konumunu anlamlandırmasına yardımcı olur.

1.1.15. Zātü'l-kürsī (< Ar. 'Kürsī sahibi, Altıkardeş takımyıldızı'): Kraliçe, Cassiopeia. Mitolojide alçakgönüllü olması için gökyüzüne yerleştirilen bir Yunan kraliçesini sembolize eder (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428). Batlamyus ve Sûfi'nin 48 takımyıldız listesinde yer alır ve bu takımyıldızının 13 yıldızı vardır (Toomer, 1984: 351). Cassiopeia takımyıldızı, iskemleyi andıran W veya M şeklindeki yapısıyla gökyüzünde kolayca tanınır. Kuzey Kutbu'nun karşı tarafında yer alır ve Kutup Yıldızı'na (Polaris) göre farklı açılar alabilir. Pegasus (Uçan At) takımyıldızının yerini belirlemede referans olarak kullanılır. Ayrıca, Ejderha (Draco) takımyıldızı, Büyükayı ve Küçükayı takımyıldızları arasında uzanır. Ejderha'nın önemli yıldızlarından biri olan *Eltanin* (γ Dra), 2. kadirden parlaklığıyla gözlemsel çalışmalarda referans noktasıdır (Danışan Polat, 2016: 42-43). Antik astronomi geleneğinde Cassiopeia takımyıldızı, Aratus'un *Phaenomena* adlı eserinde Cepheus'un karısı olarak tanımlanmakta ve yıldız dizilimi, çift kanatlı bir kapının içeriden kilitlenmesini sağlayan sürgüye benzetilmektedir. Ptolemaios sonrası Yunan geleneğinde ise Cassiopeia, tahtında oturan bir kraliçe olarak resmedilmiş ve kolunu kızı Andromeda'ya doğru uzatır biçimde betimlenmiştir. Mitolojik anlatıya göre, deniz perileri Nereidler'den daha güzel olduğunu iddia ettiği için Poseidon'un gazabına uğramış; krallığına sel ve deniz canavarı (Cetus) gönderilmiştir. Cassiopeia ve eşi Cepheus, yalnızca kızları Andromeda'yı canavara kurban ederek bu felaketten kurtulabilecekleri inancıyla hareket etmiş, bu nedenle Andromeda bir kayaya zincirlenmiş ve sonrasında Perseus tarafından kurtarılmıştır. Cassiopeia ise cezalandırılarak gökyüzünde kutup yıldızına yakın bir konuma yerleştirilmiş ve yılın yarısında baş aşağı asılı kalmaya mahkûm edilmiştir. Arap-İslam gökbilim geleneğinde takımyıldızın Yunan kökenli adı korunmamış, onun yerine yalnızca *Zātü'l-kürsī* 'sandalyeli kadın' biçiminde tanımlanmıştır. Bu tanımlama,

özellikle Uluğ Beg'in küresinde ve Sûfî'nin eserinde yer alan göksel tasvirlerde görülmektedir. Takımyıldızda yer alan bazı yıldızlar ise yerel isimlerle adlandırılmıştır. Örneğin, dirsek bölgesindeki parlak yıldız genellikle 'boyalı el' anlamına gelen *keffü'l-haḏīb* olarak adlandırılmış, bu adlandırma kınayla (hınna) boyanmış bir eli temsil etmektedir. Bu yıldız, yalnızca bireysel bir yıldız olarak değil, aynı zamanda Samanyolu üzerinde yer alan beş beyaz yıldızdan oluşan bir yıldız grubu için de kullanılmıştır. Sûfî'ye göre bu beş yıldız, Bedevî geleneğinde Ülker (Süreyyâ) yıldız kümesinden uzanan bir kolun açık avucu olarak yorumlanmıştır. Ayrıca bu yıldızlar, Cassiopeia-Andromeda bölgesindeki yıldızlarla ilişkilendirilerek, hörgüçlü dişi deve (*nāka*) figürüyle bağdaştırılmıştır. Her ne kadar bu deve figürü gök kürelerinde doğrudan yer almasa da, Sûfî'nin bazı yazmalarında bu anlayışa dair görsel izler tespit edilmiştir: (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 147).

Bu takımyıldız Ahmedî'nin İskendernâme'sinde *zātü'l-kürsî* şeklindedir:

Dahı zātü'l-kürsî vü dılfeyn ü sehm/ Hayye ardınca anuñ et sözi fehm (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2459) 'Dahası Kraliçe (Cassiopeia), Yunus (Delphinus) ve Ok (Sagitta) onun ardından Yılan (Serpents) bu sözü anla.'

Da 'vet-nâme'de ise aşağıdaki şekilde geçer:

Biri dahı Zātü'l-kürsîdür. Bu bir 'avret şüretindedür ki bir kürsî üzerinde oturmuş. Ve ol kürsîniñ ayakları vardır minber ayağı gibi. Ve ol 'avret arkasın müsne de tıyamış ve ayakların aşağı sarkıtmuş ve micmere ortasındadır. Kaykāvusuñ başı üstindeki kevkebden yukarıdadur. Bunuñ kevākibi on üçdür. Ve 'Arab ol kevākibüñ neyyirine ki vasaṭ-ı müsneddedür, Keffü'l-haḏīb dirler. 'Arab bu kevkebi keff-i mebsûta teşbih itmişlerdür. Ve Senām-ı Nāke ya'nî deve örgüci dimekle dahı meşhurdur. Kaçan Keffül- haḏīb nıṣfu'n-nehāra vâşıl olsa du'ālar müstecāb olur dirler. Lākin muḥarrir-i fakîr 'Bir kitābda gördüm ki Nevruz günü Şems Hamel burcının derece-i ülāsına geldikde Keffü'l-haḏīb muḳābile gelür. Ol gün nıṣfu'n-nehārda bile bulunur, ger du'ā ol vakitte müstecāb olur.' Ve şā'irler bunu maḥbûblaruñ alnuna teşbih iderler münevver olduğıçün. Şüreti budur: (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 126)

Yukarıdaki metne göre, *Zātü'l-Kürsî* 'kürsü sahibi', gökyüzünde kadın biçiminde tasvir edilen bir takımyıldızdır. Bu figür, bir kürsü (taht ya da minber benzeri bir koltuk) üzerinde oturmuş bir kadın şeklindedir. Kürsünün ayakları vardır ve bu ayaklar, minber ayaklarına benzetilmiştir. Kadın, arkasındaki *müsne d* 'yastık' denilen yere yaslanmış, ayaklarını aşağı doğru sarkıtmış biçimde oturmaktadır. Ayrıca, kadın figürünün *micmere* ortasında, yani yıldız kümesinin merkezî ya da dengeli noktasında bulunduğu belirtilir. Bu, figürün merkezî ve simetrik bir şekilde yerleştirildiğini ima eder. Bu takımyıldız, Kaykāvus'un başının üzerindeki bir yıldızdan daha yukarıda yer almakta, yani gökyüzünde oldukça yüksek bir konuma işaret etmektedir. Takımyıldızda 13 yıldız bulunur. Bu yıldızlardan en parlak olanı, kadının yaslandığı dayanağın ortasında yer alır. Araplar bu parlak yıldızı *Keffü'l-haḏīb* 'kınalı el' adını verirler. Bu adlandırma, yıldızın şeklinden veya parlaklığından dolayı, kınayla süslenmiş açık bir el gibi görünmesinden kaynaklanır. Ayrıca bu yıldız, *Senām-ı Nāke* 'deve hörgücü' adıyla da bilinir. Bu da yıldızın şekli ya da konumu ile ilgili bir benzetmedir. Metinde bu yıldızla ilgili halk arasında yaygın olan bir astrolojik inanış da aktarılır: Eğer *Keffü'l-haḏīb* yıldızı öğle vakti gökyüzünde zenitte (nıṣfu'n-nehār) bulunursa, o anda edilen duaların kabul olacağına inanılır. Ancak metnin yazarı bu konuda bir düzeltme yapar ve 'Bir kitapta gördüm ki, Nevruz günü (yani baharın başlangıcında) Güneş Koç burcunun ilk derecesine geldiğinde, *Keffü'l-haḏīb* bu burcun tam karşısına denk gelir ve o gün öğle vakti gökyüzünde görülür. O vakitte dua edilirse kabul olunur' şeklinde daha özel bir zamanlama bilgisi verir.

1.1.16. Dılfeyn (< Ar. 'Yunus'): Yunus, Delphinus. Kova, Balık, Irmak gibi suyla tasvir edilen yıldızlarla birlikte 'Su' tabir edilen gökyüzü bölgesinde yer almaktadır (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428). Delphinus, ilk olarak Batlamyus tarafından kataloglanmıştır. Batlamyus

ve Sûfi'nin katoloğuna göre 10 yıldızı vardır (Toomer, 1984: 357-358; Hafez, 2010: 250). Aratus, *Phaenomena*'nın 316–318. satırlarında, birkaç parlak yıldızla çevrelenmiş ve sisle sarılmış gövdesiyle Delphinus (Yunus) takımyıldızından söz eder; bu takımyıldızı dört parlak yıldız süslemektedir ve yıldızlar ikili çiftler hâlinde dizilmiştir. Mitolojik anlatımlarda Yunus, ya Poseidon'un Amphitrite'yi evliliğe ikna etmesine yardım ettiği için göğe yerleştirilmiş bir ödül olarak ya da şair Arion'u ölümden kurtarıp kıyıya taşıyan canlı olarak betimlenir. Takımyıldız *dālfīn* adıyla yer almakta olup bu terim Yunanca *delphin* (δελφίς) kelimesinin Arapçaya çevrilmiş hâlidir. Bîrûnî, *dālfīn*'i şişirilmiş bir şarap tulumuna (zikkū'l-manfūh) benzeyen bir deniz canlısı olarak tanımlar. Smithsonian küresinde takımyıldız on biçimlenmiş yıldız içerir; bunlardan yalnızca biri adlandırılmıştır: kuyruğun üç yıldızından en parlak olanı *zenebü'l-dālfīn* (yunusun kuyruğu, e Delphini). Aratus'un belirttiği dört parlak yıldızdan oluşan eşkenar dörtgen, takımyıldızın ön kısmındaki no. 4, 5, 6 ve 7 yıldızlarını kapsar ve Bedevi geleneğinde *ka'id* 'genç deve' olarak anılmıştır. Bu terimin *sukud* 'boyun bağı' gibi farklı okunuşları da vardır. Başka bir Bedevi geleneği aynı yıldızlara *şalīb* 'haç' adını verirken Sûfi bu desenin kuyruk kısmındaki yıldızla *'amūdū'l-şalīb* 'haç sütunu' demiştir. Bîrûnî ise bu oluşumu *şalībū'l-tā'ir* 'uçan kuşun haçı; Aquilae' olarak adlandırır. Günümüzde bu yıldız deseni 'Eyüp'ün Tabutu' olarak bilinmektedir. Ayrıca, benzer bir dört yıldız grubuna paralel biçimde *şalībū'l-vāqi* (α Lyrae) adı verilmiş ve Sûfi bu takımyıldızı Herkül (Herculis) ve Ejderha takımyıldızlarıyla ilişkilendirerek tanımlamıştır. Bu desen, daha sonra Ejderha takımyıldızındaki *'deve anneleri'* ile özdeşleştirilmiştir (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 157).

Bu takımyıldız, Ahmedî'nin İskendernâme'sinde *dilfeyn* şeklinde ifade edilir.

Daḥī zātū'l-kürsī vü dilfeyn ü sehm/ Ḥayye ardınca anuñ et sözi fehmi (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2459) 'Dahası Kraliçe (Cassiopeia), Yunus (Delphinus) ve Ok (Sagitta) onun ardından Yılan (Serpents) bu sözü anla.'

Da 'vet-nāme adlı eserde de bu takımyıldız şu şekilde geçmektedir:

Biri daḥī Delfīndür. Bunuñ kevākibi ondur. Nesr-i Tāyire tabi' dūr. Ve ol kevkeb ki kuyruğındadır, aña Zaneb-i Delfīn dirler. Ve dört kevkeb ki vasaṭındadır, 'Arab anlara 'Uḳūd dirler. Üzerinde olana 'Amūd dirler. Ve Delfīn 'avām yunus balığı didikleridür. İnsanı sever, gemiler yanınca bile gider ve garḳ olan insanı kırtarur. Şüreti budur: (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 127)

Burada anlatılan gökyüzü şekli, bugünkü modern astronomide *Delphinus* (Yunus) takımyıldızı olarak bilinen figürdür. Bu takımyıldız, on yıldızdan oluşmaktadır. Yıldız sayısı astronomik gözleme göre değişiklik gösterebilse de bu metin, görsel olarak belirgin olan yıldızları esas alır. Delfin takımyıldızı, gökyüzündeki konumu bakımından başka bir takımyıldız olan *Nesr-i Tāyir* 'uçan kartal; Aquila' takımyıldızına komşu ya da ona tabi, yani onun yakınında yer alır. Bu, klasik gök haritalarında sıkça kullanılan bir ifade tarzıdır. Delfin figürünün kuyruğunda yer alan yıldızla *Zaneb-i Delfīn* 'Yunus'un kuyruğu' denir. Takımyıldızın ortasında yer alan dört yıldızla Arap gökbilimciler 'Uḳūd 'gerdanlıklar, kolyeler' adını vermişlerdir. Bu ad, yıldızların düzgün şekilde dizilmesine ve estetik bir düzen içinde görünmelerine dayanır. Ortadaki bu dört yıldızın üzerinde bulunan yıldız ise 'Amūd 'sütün, direk' adı verilmiştir. Bu, hem onun figürdeki konumunu hem de parlaklık ya da belirginliğini simgeler. Yunus balığı ile ilgili halk inanışlarına göre, bu hayvan insana dosttur. Gemilere eşlik eder ve denizde boğulmak üzere olan insanları kurtarır. Bu özellikler dolayısıyla yunus, yardımsever ve koruyucu bir hayvan olarak görülmüş ve gökyüzündeki temsilde de bu anlam korunmuştur.

1.1.17. Sehm (< Ar. 'Ok'): Ok, Sagitta. Küçük bir takımyıldızdır (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428). Yunan astronom Batlamyus tarafından kataloglanmıştır. Batlamyus ve Sûfi'nin katoloğuna göre beş yıldızı vardır (Toomer, 1984: 356; Hafez, 2010: 250). Aratus, *Phaenomena*'nın 311–312. satırlarında, Yay (Sagittarius) takımyıldızının üzerinde, yaysız bir şekilde yer alan tek bir oka dikkat çeker. Bu ok, mitolojik olarak Herkül'ün Prometheus'u

cezalandıran kartalı öldürdüğü anlatıyla ilişkilendirilmiştir. İslam astronomi geleneğinde bu takımyıldız genellikle *sahm* ‘ok’ olarak adlandırılmıştır. Bununla birlikte, 11. yüzyıla tarihlenen bazı gök kürelerinde, ‘cirit’ anlamındaki *anaca* terimi de kullanılmıştır. Takımyıldız beş zayıf parlaklıktaki (dördüncü kadirden büyük olmayan) yıldızdan oluşur ve düz bir hat boyunca dizilidir. Bu yıldızların hiçbirisi geleneksel olarak özel bir isimle anılmamıştır. Şekil 60’ta Yay takımyıldızı doğrudan gösterilmemiştir, ancak muhtemelen küçük kuş (Aquila) takımyıldızının güneyinde, yani sağ tarafında yer almaktadır (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 155).

Daḥı zātü’l-kürsî vü dılfeyn ü sehm/ Ḥayye ardınca anuñ et sözi fehmi
(Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2459) ‘Dahası Kraliçe (Cassiopeia), Yunus (Delphinus) ve Ok (Sagitta) onun ardından Yılan (Serpents) bu sözü anla.’

Bu takımyıldız, Ahmedî’nin *İskendernâme*’sinde ve *‘Acâ’yibü’l-Mahlûkât*’ta *sehm* kelimesiyle ifade edilir (Sarıkaya, 2019: 130). *Da’vet-nâme*’de de bu takımyıldız şu şekilde geçmektedir:

Biri daḥı Sehmdür. Bunuñ kevākibi beşdür. Minḳār-ı Decâce ile Nesr-i Tāyir ortasında Mecerre-i ‘Azîmde. Ve bu bir ok şüretindedür ki temreni maşrık cānibinedür. Ve uzunluḡı iki zira ‘dur. Şüreti budur: (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 126-127)

Yukarıdaki metne göre, *Sehm* ‘Ok’ takımyıldızı 5 yıldızdan oluşmaktadır. Yıldız kümesi, *Minḳār-ı Decâce* ‘Tavuk Gagası’ ile *Nesr-i Tāyir* ‘Uçan Kartal’ yıldız grubu arasında yer almakta olup *Mecerre-i ‘Azam* ‘Samanyolu’ kuşağında bulunur. Takımyıldızın şekli, gerçekten de bir ok biçimindedir. Bu okun temreni doğu yönüne bakmaktadır. Uzunluğu ise yaklaşık iki zira’ olarak verilmiştir.

1.1.18. Ḥayye (< Ar. ‘Yılan’): Yılan, Serpens. Yılanın başı ve kuyruğu olarak iki parçadan oluşmaktadır (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428). Batlamyus ve Sûfî’nin kataloḡuna göre 18 yıldızdan oluşur (Toomer, 1984: 355-358; Hafez, 2010: 250). Aratus’un tanımına göre Ophiuchus (Yılandı), başı kuzeye dönük, Herkül takımyıldızıyla komşu, ayaklarıyla Akrep’i çığneyen bir figürdür. Omuzlarındaki yıldızlar parlakken ellerindekiler daha sönüktür. Her iki elinde de büyük ölçüde kıvrılmış bir yılan (Serpens) tutmakta ve batı eli Corona Borealis’e yönelmiştir. Ophiuchus daha sonra Eratosthenes gibi yazarlarca Asklepios ile özdeşleştirilmiş ve şifa sanatıyla ilişkilendirilmiştir. İslam astronomisinde bu takım, sūratü’l-havva ‘yılan büyücüsünün takımyıldızı’ olarak anılır ve başındaki yıldız ra’sü-’l-havva ‘yılan büyücüsünün başı’ olarak etiketlenir; bu yıldız, modern adıyla *Ras Alhague* [α Ophiuchi] olarak bilinir. Sûfî bu yıldız ayrıca bir usturlap yıldız olarak tanımlamış, erken kürelerde ise ‘çoban’ anlamına gelen *rā’ī* ismiyle geçmiştir. Sûfî’ye göre çobanın iki köpeği vardır: biri doğu omzundaki parlak yıldız (Kalbü’l-rā’ī), diğeri Herkül’ün başındaki yıldızdır; bu, Bedevî geleneklerinin bir yansıması olabilir. Serpens takımyıldızı, küre üzerindeki eksik parçalara rağmen toplam 18 oluşmuş yıldızla temsil edilir; bunlardan biri yanlışlıkla ‘aynü’l-ḥayya ‘yılanın gözü’ olarak etiketlenmişse de doğru adı *‘unkü’l-ḥayya* ‘yılanın boynu’ olmalıdır. Bu yıldızın modern ismi *Unuk*’tur ve adı, boyun anlamındaki *‘unk* kelimesinden türetilmiştir. Sûfî’ye göre bu yıldız, Kuzey sırası olarak bilinen yıldız dizisinin başlangıç noktasıdır; bu dizi, Serpens, Herkül ve Lyra takımyıldızlarındaki belirli yıldızları içerir. Benzer şekilde, yılanın batı kıvrımındaki parlak yıldızlardan biri de Güney Sırası’nın başlangıcıdır. Bu iki sıra arasında kalan göksel bölge, çoban figürü ve köpekleriyle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, Serpens’in her bir ayağında Ay’ın seyrine dair ay köşklerinin isimleri yer almaktadır (örneğin 19 ve 20. Ay Köşkleri). Bu tanımlamalar, hem klasik hem de İslamî gökbilim geleneğinde Yılandı ve Yılan takımyıldızlarının göksel kartografideki yerini ve sembolik anlamlarını yansıtmaktadır (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 153-155).

Bu takımyıldız, Ahmedî’nin *İskendernâme*’sinde ḥayye şeklinde ifade edilir.

Daḥı zātü'l-kürsî vü dîlfeyn ü sehm/ Hayye ardınca anuñ ét sözi fehm (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2459) ‘Dahası Kraliçe (Cassiopeia), Yunus (Delphinus) ve Ok (Sagitta) onun ardından Yılan (Serpents) bu sözü anla.’

Da ‘vet-nāme’de bu takımyıldız şu şekildedir:

Biri daḥı Hayyedür. Bu bir yilandur ki Havvā anı iki eliyle tutmuşdur ve ol yılan başıyla kuyruğunu kaldırmışdur. Ve bunuñ kevkebleri on sekizdür. Meşhūr olan ‘Unuḳü’l-Hayyā didikleri kevkebdür ki kadr-i sālisdendür. Ve ol şaff-ı kevākib ki Hayyānuñ başı üzeredür, anlara Nesak-ı Şāmī dirler. Ve ol şaff-ı kevākib ki boyunu altındadır, anlara Nesak-ı Yemānī dirler. Bu iki şaffuñ ortasında olan meydana Ravza dirler. Ve ol kevkebler ki Ravzadadır, anlara Ağnam dirler Ve ol kevkeb ki Havvānuñ başı üzeredür, aña Ra’i dirler. Ve ol kevkeb ki Cāsi başı üzeredür, aña Kelbū’r-ra’i dirler. Ve ol kevkeb ki Tinnīnün sağ omuzındadır, aña daḥı Kelbū’r-ra’i dirler. Ve Hayyānuñ şüreti Havvā elinde taşvīr olunmuşdur. (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 126-127)

Yukarıdaki metne göre, Hayye Takımyıldız, uzun bir yılan şeklinde tahayyül edilmiştir. Yılan, Havvā’nın iki eliyle tuttuğu bir pozisyonadadır; yılan başı ve kuyruğunu yukarı kaldırmış şekilde betimlenir. Bu yılan figürüne denk gelen takımyıldızda toplam 18 bulunmaktadır. Bu yıldızlardan biri, yılanın boynunu temsil eder ve ‘Unuḳü’l-Hayyā adıyla anılır; bu yıldızın parlaklık derecesi üçüncü kadirdendir. Yılanın gövdesi üzerindeki yıldızlar iki sıra hâlinde dizilmiştir: başı üzerindeki sıraya Nesak-ı Şāmī, boynunun altındaki sıraya ise Nesak-ı Yemānī denir. Bu iki sıra arasında kalan boşluğa Ravza ‘bahçe’ adı verilir ve burada yer alan yıldızlara da Ağnām ‘koyunlar’ denir. Ayrıca Havvā’nın başı üzerinde yer alan bir yıldız Ra’i ‘çoban’ denilmiştir. Bu çobanın yanında yer alan yıldızlara da Kelbū’r-Ra’i ‘çobanın köpeği’ adı verilmiş; biri Cāsi adlı başka bir figürün başı üzerinde, biri ise Tinnīn ‘ejderha’ figürünün sağ omzunda yer alır. Bu anlatım, yılanın ve diğer figürlerin gökyüzündeki yıldızlara dayanan hayalî resimlerini canlandırır.

Yine aynı eserde Havvā ‘yılancı’ Takımyıldızı hakkında açıklamalar yapılır. Buna göre;

Biri daḥı Havvā[dur]. Bu bir kāyim recüldür ki iki elleri ile bir yılan tutar. Ve bunuñ dāḥil-i şüretinde olan kevākibler yigirmi dördür ve ḥāric-i şüretinde olan kevākibler beşdür. Ve bu cümle-i kevākibden birinüñ ism-i maḥşûşı ma’rûf degüldür. Ve şüreti budur. ḳāğd ardındadır: (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 126)

Yukarıdaki metinde Havvā ‘Yılancı, Ophiuchus’ takımyıldızı betimlenmektedir. Burada anlatılan figür, gökyüzünde dik duran bir erkek figürüdür. Bu figür, iki eliyle bir yılanı tutar halde tasvir edilmiştir. Figürün iç kısmında 24, dış kısmında ise 5 yıldız vardır ve Takımyıldız toplamda 29 yıldızdan oluşur.

1.1.19. Feres (< Ar. ‘At’): Tay, Equuleus. *Feres-i a’zam*, Pegasus ‘Kanatlı at’ takımyıldızına, *feres-i evvel* ise küçük at, tay (Equuleus) takımyıldızına verilen isimdir (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428). Batlamyus ve Sûfî’nin 48 takımyıldızı arasındadır ve bu takımyıldızın dört yıldızı vardır (Toomer, 1984: 358; Hafez, 2010: 250). At başı biçimindeki takımyıldız, Aratus tarafından anılmamış olmakla birlikte, Geminus ve Batlamyus gibi daha sonraki antik gökbilimciler tarafından *hippou protomē* (ἵππου προτομή) yani ‘atın ön kısmı’ olarak adlandırılmıştır. Bu takımyıldız, Delphinus’un hemen üzerinde konumlanır. Arapça olarak *Kıṭ’atü’l-Feres* ‘atın bir parçası’ şeklinde etiketlenmiştir. Bîrûnî, bu takımyıldızı ‘ilk at’ olarak adlandırır ve Pegasus ile ilişkilendirerek, Pegasus’un başının bu takımyıldızın yanında görüldüğünü belirtir. Latince adıyla *Equuleus* olarak bilinen bu küçük takımyıldız, hiçbirisi özel olarak adlandırılmamış dört belirsiz yıldızdan oluşmaktadır (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 157).

Bu takımyıldız Ahmedî'nin İskendernâme'sinde *feres* olarak gösterilir.

Bes feres ardınca anuñ re's-i feres/ Dağı hem mir'ât-ı müselles oldı bes (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2460) 'Böylece Tay (Equuleus), arkasından Kanatlı At (Pegasus) ve sonra Zincirli Prenses (Andromeda) ve Üçgen (Triangulum) gelir.'

Da 'vet-nâme'de ise bu takımyıldız şu şekilde geçmektedir:

Biri dağı Kıt'atü'l-feresdür. Buña Muğdimü'l-feres dağı dirler. Zîrâ nısf-ı eczâsı kesilmiş nısf-ı muğdimi kalmış feres gibidür. Ve kevâkibi dördür. (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 127)

Burada anlatılan *Kıt'atü'l-Feres*, aynı zamanda *Muğdimü'l-Feres* olarak da bilinir. Bu ikinci isim, yıldız grubunun görünümünden kaynaklanmaktadır: Takımyıldız, sanki bir atın ön kısmı kalmış, arka yarısı ise kesilmiş gibidir. Bu nedenle ona 'atın ön parçası' anlamındaki *Muğdimü'l-Feres* denmiştir. Bu yıldız grubunda toplam dört yıldız bulunur.

1.1.20. Re's-i feres (< Ar. 'At başı'), Feres-i A'zam (< Ar. 'Büyük at'): Kanatlı At, Pegasus. Şair *Feres* ve *Re's-i Feres* şeklinde ikiye ayırdıysa bu daha büyük olan kanatlı atı simgeleyebilir (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 428). Batlamyus ve Sûfî tarafından kataloglanmıştır ve bu takımyıldızının 20 yıldızı bulunmaktadır (Toomer, 1984: 358-359). Sonbaharda baş üzerinde konumlanan Kanatlı At (Pegasus) takımyıldızı, Büyük Kare adlı dört yıldızdan oluşan belirgin bir yapıya sahiptir. Bu kareyi oluşturan yıldızlar *Sirrah* (Alpheratz, δ Peg), *Markab* (α Peg), *Scheat* (β Peg) ve *Algenib* (γ Peg)'dir. *Markab*, takımyıldızın en parlak yıldızıdır (Danışan Polat, 2016: 44). Takımyıldız, gökyüzünde Andromeda'nın başının altında ve onunla ortak bir yıldız paylaşacak şekilde tasvir edilmiştir. Pegasus'un yalnızca ön yarısı görülür; bu durum hem mitolojik açıklamalarla hem de astronomik geleneklerle ilişkilendirilir. Özellikle Eratosthenes ve Hyginus gibi antik kaynaklar Pegasus'u, Gorgon Medusa ile deniz tanrısı Poseidon'un oğlu olarak tanımlar ve Bellerophon tarafından binilen efsanevi kanatlı at olarak nitelendirir. Bu anlatılarda, göge yalnızca ön kısmı yerleştirilmiş olup Centaur Chiron'un onu görmemesi ve cinsiyetinin belirlenememesi amacıyla bu şekilde tasarlandığı da ifade edilmiştir. Yunan kaynaklarında Pegasus'un kanatlı olup olmadığı tartışmalıyken Ptolemaios döneminde kanatlar takımyıldızın belirgin bir parçası hâline gelmiştir. Arap-İslam astronomi geleneğinde bu takımyıldız genellikle *Feres-i A'zam* 'büyük at', bazen de *Ferasü's-Sânî* 'ikinci at' ya da *Ferasü'l-Mücenneh* 'kanatlı at' olarak adlandırılmıştır. Takımyıldız toplamda 20 yıldızla temsil edilmiştir. Göze çarpan yıldızlardan biri, burnun ucundaki *Enif* 'burun', Araplar tarafından *fem-i feres* 'atın ağzı' ya da *enfel-feres* 'atın burnu' olarak adlandırılmıştır. Pegasus'un dört parlak yıldızının oluşturduğu kare ise modern gökbilimde 'Pegasus Karesi' olarak bilinirken Arap gökbilimcileri bu asterizme *delv* 'kova' adını vermiştir. Bu grup ayrıca geleneksel Ay Konakları sistemi içinde 26. ve 27. menzillerle ilişkilendirilmiştir (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 157-159).

Bes feres ardınca anuñ re's-i feres/ Dağı hem mir'ât-ı müselles oldı bes (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2460) 'Böylece Tay (Equuleus), arkasından Kanatlı At (Pegasus) ve sonra Zincirli Prenses (Andromeda) ve Üçgen (Triangulum) gelir.'

Bu takımyıldız yukarıda da belirtildiği üzere Ahmedî'nin İskendernâme'sinde *re's-i feres* olarak gösterilirken *'Acâ'yibü'l-Mahlûkât'*ta ise *kıt'atü'l-feres-i a'zam* olarak gösterilir (Sarıkaya, 2019: 130). *Da 'vet-nâme* eserinde de bu takımyıldız şu şekilde geçmektedir:

Biri dağı Feres-i A'zamdur. Bu bir at şüretindedür ki başı var ve iki ön ayağı ve teni var, amma sağrısı ve iki kış ayakları yokdur. Ve bunuñ kevâkibi yigirmidir. Ve ol kevkebler ki Selsele dirler ve ol kevkebler ki arkaşındadır, Cenâhü'l-feres dirler. Ve ol kevkebler ki sağ omuzındadır, Menkibü'l-feres dirler. Ve şol omuzında olana Metnü'l-feres dirler. Ve andan şöñra dört kevâkib dağı

vardur, aña Müştereke-i Delv dirler. İki muqdimine 'Arkuve dirler. Ve iki kevâkib ki başı üzeredür, aña Sa'dü'l-behâyim dirler. Ve iki kevkeb ki şüreti üzeredür, aña Sa'dü'l-bâri' dirler. Ve iki kevkeb ki dizi üzeredür, Sa'dü'l-maṭr dirler. Şüreti budur: (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 127)

Yukarıdaki metne göre, *Feres-i A'zam* yani 'büyük at', gökyüzünde bir at şeklinde tasvir edilmiştir. Bu atın başı, iki ön ayağı ve gövdesi mevcutken arka kısmı ve arka bacakları yoktur. Takımyıldızda toplam 29 yıldız vardır. Bu yıldızlar vücudun farklı kısımlarına göre isimlendirilmiştir. Örneğin, arka kısmındaki yıldızlara *Selsele* 'zincir', sırtında yer alanlara *Cenāhū'l-Feres* 'atın kanat', *Menkibū'l-Feres* 'sağ omuz', *Metnū'l-Feres* 'sol omuz' denir. Bunun ardından gelen dört yıldız *Müştereke-i Delv* adı verilmiş; bu yıldızlar Kova (Delv) burcuyla ortak olan yıldızlar olarak kabul edilmiştir. Atın ön kısmında bulunan iki yıldız *Arkuve*, başı üzerindeki iki yıldız *Sa'dü'l-Behâyim* 'evcil hayvanların saadeti', gövdesindeki iki yıldız *Sa'dü'l-Bâri* 'yaratılışın veya güzelliğin saadeti', dizlerindeki iki yıldız ise *Sa'dü'l-Maṭr* 'yağmur saadeti' adı verilmiştir. Bu yıldız adlarının çoğunun *sa'd* 'uğur, saadet' kökünden gelmesi, bu yıldızlara eski astrolojik anlayışta olumlu ve uğurlu anlamlar yüklendiğini göstermektedir. Bu takımyıldız, modern astronomide genellikle Pegasus takımyıldızına karşılık gelir ve Batlamyus'un *Almagest*'inde de benzer biçimde betimlenmiştir. Bu anlatımda yıldızlar, birer göksel figürün organlarına karşılık gelecek şekilde sistemli bir biçimde tasnif edilmiştir.

1.1.21. Mir'ât (< Ar. 'Ayna'), Mir'ât-ı müsele (< Ar. 'Zincirlenmiş ayna'), Mer'etü'l-Müsele (< Ar. 'Zincire vurulmuş kadın'): Ayna, Andromeda. Sofokles'in *Andromeda* adlı eserinde, Kassiopeia'nın Nereidler ile güzellik konusunda çekişmesi nedeniyle Poseidon'un bölgeye bir deniz canavarı (*Cetus*) göndererek felaket getirdiği anlatılır. Bu olay sonucunda kızı Andromeda, deniz canavarına kurban edilmek üzere bağlanır. Andromeda takımyıldızında toplam 13 yıldız bulunur: Başında parlak bir yıldız, sağ dirseğinde soluk bir yıldız, elinde, dizinde, ayağının ucunda, göğsünde, sol uyluğunda ve tahtada birer yıldız, ayrıca oturduğu koltuğun her köşesinde bir yıldız yer almaktadır (Evans, 1984, 41). Bu takımyıldız da Batlamyus ve Sûfi'nin 48 takımyıldızı arasında sayılır ve bu takımyıldızın 23 yıldızı vardır (Toomer, 1984: 359-360; Hafez, 2010: 250). Aratos'un şiirinde, Andromeda kolları açık ve zincirli bir kadın olarak tanımlanır. Efsaneye göre, ebeveynleri Kraliçe Kassiopeia ve Kral Kefeyus tarafından deniz canavarı *Cetus*'a kurban edilmek üzere bir kayaya zincirlenmiş, ancak Perseus tarafından kurtarılmıştır. Bu mitolojik bağlam gökyüzü tasvirlerine de yansımıştır. Bazı gök kürelerde Andromeda zincirli olarak resmedilirken Smithsonian küresinde kolları açık hâlde betimlenmiştir. Takımyıldızın güneyinde, Balık (Pisces) takımyıldızını oluşturan kuzey balığı yer alır. Sûfi'nin bazı yazmalarında Andromeda'nın ayakları ya da bedeni üzerine yerleştirilmiş bir balık figürü görülür; bu betimleme Bedevî geleneğe dayanır ve Batlamyus sonrası gökkürelerde yer almaz. Andromeda takımyıldızında 24 şekillenmiş yıldız bulunur; ancak başındaki yıldız Pegasus ile paylaşıldığından kataloglarda Andromeda'nın toplamı 23'tür. Arap gökbiliminde yaygın olarak kullanılan 'zincirlenmiş kadın takımyıldızı'dır. Sûfi ayrıca, 'hiç evlenmemiş kadın' anlamındaki bir adlandırmayı da kullanarak Andromeda isminin etimolojisini 'erkek bilmeyen kadın' ifadesinden türetmeye çalışır. Başındaki yıldız (α And veya β Peg, Sirrah) hem 'zincirlenmiş kadının başı' hem de Pegasus ile paylaşıldığı için 'atın göbeği' olarak adlandırılmıştır. Belindeki ve Balık takımyıldızına yakın yıldız ise 'zincirlenmişin yanı' ve 'balığın karnı' olarak isimlendirilir. Bu adlandırma Ptolemaik ve Bedevî gelenekleri yansıtır. Ayrıca bu yıldız, 28. Ay Konağı olarak tanımlanır ve Sûfi bu yıldız 'ip' adını da verir. Smithsonian küresinde doğudaki ayağa karşılık gelen yıldız 'zincirlenmiş kadının ayağı' olarak adlandırılmıştır. Bu isim Babür dönemine ait kürelerde ve Uluğ Beg'in el yazmasında da görülür. Sûfi, Andromeda başlığının sonuna üç erken Bedevî takımyıldızını eklemiştir: Andromeda'yı kesen iki farklı balık ve tam vücutlu bir at. Ayrıca, Andromeda Galaksisi'ni (M31) de açıkça tarif eder. Galaksi Smithsonian küresinde kuzey kolun altındaki tıkaç konumundadır, ancak kataloglarda ve gök kürelerde gösterilmemiştir. Yine de Sûfi yazmalarındaki balık figürlerinde yer alır (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 160-162).

Bes feres ardınca anuñ re's-i feres/ Dağı hem mir'at-ı müselles oldı bes
(Akdoğan ve Kutsal, 2019: 2460) 'Böylece Tay (Equuleus), arkasından Kanatlı At (Pegasus) ve sonra Zincirli Prenses (Andromeda) ve Üçgen (Triangulum) gelir.'

Yukarıdaki beyitten de anlaşılacağı üzere bu takımyıldız, Ahmedî'nin İskendernâme'sinde *mir'at* olarak gösterilirken '*Acâ'yibü'l-Mahlûkât*'ta ise *Mir'at-ı müselsele* olarak gösterilir (Sarıkaya, 2019: 130). *Da'vet-nâme*'de de bu takımyıldız şu şekilde geçmektedir:

Biri dağı Mer'et-i Müselseledür. Bu bir 'avret şüretindedür kıyime. Ellerin açmış, iki ayaklarında zencir var. Ve bu 'avretün sağ eli şimāl cānibine ve şol eli cenūb cānibine açılmış. Ve iki ayakları ortasında cem'olmuş çok kevākibler var, gūyiyā zencirdür. Ve bunun kevākibi yigirmi üçdür. Ve ol kevkeb-i neyyir ki mīzerni yanındadır aña Batnü'l-hūt dirler. Şüreti budur: (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 127)

Yukarıdaki metne göre *Mer'etü'l-Müselsele* 'Zincire Vurulmuş Kadın'dır. Bu takımyıldız, ayakta duran bir kadın figürü olarak tasvir edilmiştir. Kadın, ellerini iki yana doğru açmış halde durur; sağ eli kuzey yönüne, sol eli ise güney yönüne uzanmıştır. Ayaklarında zincir olduğu belirtilir ve ayaklarının arasında, yoğun biçimde bir araya gelmiş yıldızlar vardır. Bu yıldızlar, zincir görüntüsünü andırmaktadır. Takımyıldız toplam 23 yıldızdan oluşur. Ayrıca parlak bir yıldızdan da söz edilir; bu yıldız, *Mīzerne* yakınında bulunur ve ona *Batnü'l-hūt* 'balığın karnı' denir. Bu tarif, Antik Yunan kaynaklarından gelen ve Batlamyus'un sisteminde yer alan *Andromeda* takımyıldızına karşılık gelir. Andromeda mitolojide, zincire vurulmuş bir prenses olarak deniz canavarına kurban edilmek üzere bırakılmışken Perseus tarafından kurtarılır. İslami ve Arap gökbilim geleneğinde bu figür, kadın suretinde bir yıldız grubu olarak korunmuş, yıldızların konumları ise detaylı şekilde tanımlanmıştır. Böylece gökyüzü figürleri hem astronomik hem de sembolik anlamlar taşımıştır.

1.1.22. Müselles (< Ar. 'Üçgen'): Üçgen, Triangulum. Batlamyus ve Sûfî'nin 48 takımyıldız listesinde adı geçer ve bu takımyıldızın dört yıldızı bulunur (Toomer, 1984: 360; Hafez, 2010: 250). Takımyıldız, Batlamyus'un belirlemelerine göre dört yıldızdan oluşmaktadır. Aratos, bu takımyıldızı *δελτωτόν* olarak adlandırmıştır ve mitograflar Hermes'in bu takımyıldızı Koç burcunun başının üzerine yerleştirdiğini, böylece parlaklığının Koç'un sönük görünümünü dengelediğini ve üçgen biçiminin Zeus'un isminin ilk harfini oluşturduğunu ileri sürmüştür. Takımyıldızın tam bir adı olmasa da, üçgenin tepesindeki yıldız *ra'sü'l-müselles* 'üçgenin zirvesi' denmektedir. Şûfî'ye göre, bu yıldız ile üçgenin tabanındaki en kuzeyde bulunan yıldız geleneksel olarak *anisdān* 'iki arkadaş' olarak adlandırılmaktadır (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 162).

Bes feres ardınca anuñ re's-i feres/ Dağı hem mir'at-ı müselles oldı bes
(Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2460) 'Böylece Tay (Equuleus), arkasından Kanatlı At (Pegasus) ve sonra Zincirli Prenses (Andromeda) ve Üçgen (Triangulum) gelir.'

Bu takımyıldız yukarıda da belirtildiği üzere Ahmedî'nin İskendernâme'sinde *müselles* olarak gösterilirken yine '*Acâ'yibü'l-Mahlûkât*'ta da *müselles* olarak gösterilir (Sarıkaya, 2019: 130).

Ve bir şekil dağı vardır ki aña müselles dërler ve ol dağı dört yıldızdur.
(Sarıkaya, 2019: 130) 'Bir başka şekil daha vardır ki ona Müselles denir ve dört yıldızdan oluşur.'

Da'vet-nâme adlı metinde de bu takımyıldız şu şekilde geçmektedir:

Biri daḥi cānib-i šimālde olan yigirmi bir šüretüñ āhiri olan Müsellestir. Bunuñ kevkebleri dördür. Müselles šüretindedir. Ve başında olan kevkeb ḡadr-i sālisedir. (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 128)

Yukarıdaki metne göre *Müselles* ‘üçgen’ Takımyıldızının dört yıldızı vardır ve şekli bir üçgene benzer. Takımyıldızın başında bulunan yıldız, parlaklık bakımından üçüncü kadirdedir. Yani çok parlak olmamakla birlikte çıplak gözle görülebilecek düzeydedir. Bu tanım, büyük ihtimalle modern astronomideki *Triangulum* ‘üçgen’ takımyıldızına karşılık gelir.

1.2. Güney Takımyıldızları

Batlamyus ve Abdürrrahman es-Sûfi, güney yarımkürede yer alan takımyıldızlarını 15 olarak belirtmiştir (Peters ve Knobel, 43-50; Hafez, 2010: 251). Güney takımyıldızlarındaki toplam yıldız sayısı, takımyıldızların ana gövdelerinde yer alan 295 yıldız ile bu gövdelerin dışında kalan 13 yıldızla birlikte 308’e ulaşmaktadır. Buna karşılık, Sûfi eserinin giriş bölümünde kuzey takımyıldızlarına ilişkin olarak, takımyıldızların içerisinde 297, dışında ise 19 yıldız bulunduğunu ve böylece toplamda 316 yıldızın yer aldığını ifade etmiştir. Bu sayı farklarının temel nedenlerinden biri, Batlamyus’un Erboğa (Centaurus) takımyıldızına 37, Kurt (Lupus) takımyıldızına ise 19 yıldız atamasıyken Sûfi’nin her iki takımyıldızda da birer yıldız eksik tespit etmesidir. Ayrıca Batlamyus, son takımyıldız olarak yer verdiği *Piscis Austrinus*’a altı yıldız daha dâhil etmiş, Sûfi ise bu yıldızları kataloğuna almamış ve eserde bu yıldızlara dair herhangi bir açıklama yapmamıştır (Hafez, 2010: 251). Güney takımyıldızlarının sayısı, farklı İslamî metinlerde de küçük değişikliklerle karşımıza çıkar.

Der-Beyân-ı Kevākib-i Šüret-i Cenūbī (Akdoğan ve Kutsal, 2019: başlık CXIV) ‘Güney Takımyıldızlarının Açıklanması Üzerine’

Üç yüz on altı cenūbîdür tamam/ Lîk šüretde on altı ey imām (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 2461) ‘Güneyde toplam üç yüz on altı yıldız vardır, Ancak on altı takımyıldız halinde düzenlenmiştir, ey bilge.’

Ve daḥi bilmek gerek ki Kuṭb-ı cenūbda on beş šüret vardur (Sarıkaya, 2019: 130) ‘Ve ayrıca bilmek gerekir ki güney kutbunda on beş takımyıldız vardır.’

Benzer şekilde, ‘*Acâ’yibü’l-Mahlûkât*’ metinlerinde kürenin güney yarısında yer alan yıldızların oluşturduğu takımyıldız sayısı 15 olarak belirtilmiştir. Buna karşılık, *İskendernâme*’de ise 16 takımyıldız ve bunlara bağlı olarak 316 yıldız bulunduğu ifade edilmektedir. Bu durum, İslam astronomisindeki kaynaklar arasında takımyıldız sayıları ve yıldız miktarları bakımından çeşitli rivayet ve yorum farkları bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Da ‘vet-nāme’’de de bu takımyıldız şu şekilde geçmektedir:

Cānib-i cenūbda olan šüretler ve kevākibler bi’l-küllîyye beyân olındı. Lākin icmālū’t-taḡlîl-i šüretinde olan kevākibleri iki yüz toḡsan yedi ve ḡaric-i šüretlerinde olan on toḡkuzdur ki cümlesi üç yüz on altıdır. Ve cümle šüretler kırḡ sekizdür ve cümle kevākibler biñ yigirmi ikidir. (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 133)

Yukarıdaki metinde, Güney takımyıldızların içinde yer alan yıldızların sayısının 297’dir. Buna ek olarak, takımyıldızların şekilleri dışında kalan ama onlarla bağlantılı kabul edilen yıldızların sayısı 19’dur. Böylece toplamda, güney yönündeki yıldızlarla ilgili olarak 316 yıldız kaydedilmiştir. Bu tür ayırımlar, Batlamyus’un *Almagest* geleneğinde olduğu gibi klasik İslam astronomisinde de önemlidir; çünkü bir yıldız figürünün hem ‘görsel formunu oluşturan’ yıldızları hem de o figüre eklenen yardımcı veya çevresel yıldızları ayırmak yaygındır. Metnin devamında, gökyüzünde tanımlanmış tüm takımyıldızların sayısının 48 olduğu ifade edilir. Bu, Batlamyus’un sistemine dayanır; zira o da *Almagest*’te 48 sabit takımyıldız tanımlar. Bu sistem, İslam astronomisinde asırlar boyunca temel kaynaklardan biri olmuştur. Son olarak, tüm bu 48 takımyıldızın oluşturduğu yıldızların sayısı verilir: toplamda 1022 yıldızdan bahsedilmektedir.

Bu rakam, Batlamyus geleneğinde sabit yıldızlar (*kevākib-i sâbite*) olarak sınıflandırılan ve çıplak gözle gözlemlenebilen yıldızların toplamını yansıtır.

Bu farklılıkların ötesinde, *‘Acâ’yibü’l-Mahlûkât*’ta yer alan aşağıdaki ifade, İslam kozmolojisinde gökyüzünün kutsallığına ve semavî mekânların simgesel bir düzene sahip olduğuna dair anlayışı açıkça yansıtır:

Ve biz revâ görmezüz ki bu şüretleri bunda zıkr edevüz. Zîrâ ki Kuṭb-ı cenûbî maḥall-i melâ’ikedür, it ve tavşan yeri degüldür (Sarıkaya, 2019: 130)
‘Ancak biz bu takımyıldızlardan burada bahsetmeyi uygun görmüyoruz; çünkü Güney Kutbu, meleklerin mekânıdır; köpeklerin ve tavşanların yeri değildir.’

Bu ifade, gökyüzünün rastgele değil, ilahi bir düzen içinde yaratıldığı inancına dayanır. Semavî bölgeler, özellikle kutup noktaları, İslam düşüncesinde meleklerin ikamet ettiği yüce alanlar olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle ‘köpek’ ve ‘tavşan’ gibi daha düşük, dünyevî veya necis olarak kabul edilen varlıkların sembolize ettiği takımyıldızların, bu kutsal bölgelerde zikredilmesi uygun görülmemiştir. Böylece İslam kozmolojisinde yalnızca fiziksel değil, ahlakî ve sembolik bir evren düzeni de gözetilmiştir.

1.2.1. Kaytus (< Ar. ‘Balina’): Balina, Cetus. Yunan mitolojisinde bir deniz canavarı olarak tasvir edilen Cetus’u temsil eder. Bu takımyıldız, gökyüzünde ‘Su Bölgesi’ olarak adlandırılan alanda yer alır ve Yunus, Balık, Kova ve Irmak/Nehir takımyıldızlarıyla aynı bölgede bulunur (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 429). Batlamyus ve Sûfî tarafından kataloglanmıştır ve bu takımyıldızın 22 yıldızı bulunmaktadır (Toomer, 1984: 381-382; Hafez, 2010: 251). Güney takımyıldızları, ekliptik düzleminin güneyinde yer alır ve genellikle karanlık, kötü ruhlar ve denizcilerin zorluklarla mücadele ettiği okyanus derinliklerini simgeler. İlk güney takımyıldızı olarak kabul edilen *Cetus*, antik kaynaklarda güçlü ve korkulan bir deniz canavarı olarak tanımlanmıştır. Yunanca *Kētos* kelimesinden türeyen bu takımyıldız, Aristoteles’in *cetacea* (balinalar ve yunuslar) sınıfını temsil eder. Mitografik anlatımlarda Cetus, Poseidon’un Andromeda’ya gönderdiği canavar olarak gösterilir. İslam astronomisinde *Cetus* takımyıldızına, Yunanca adının Arapçaya uyarlanmış hâli olan *kitūs* denmiştir. Yunan geleneğinde balina biçiminde tasvir edilen bu takımyıldız, İslam kültüründe genellikle ‘kanatlı ejderha’ formunda ve boynunda tasmayla betimlenmiştir. Önemli yıldızları, çenedeki *famü’l-kitūs* ‘Cetus’un ağzı’, kuyruk ucundaki *zanabü’l-kitūsü’ş-şimālî* ‘kuzey kuyruk’ ve *zanabü’l-kitūsü’l-cenübî* ‘güney kuyruk’ olarak adlandırılır. Güney kuyruk yıldızı modern astronomide Deneb Kaitos ismiyle anılır. Aynı yıldız verilen bir diğer isim, Bedevî geleneğinden gelen *defde’u’s-sânî* ‘ikinci kurbağa’ır. Cetus’un gövdesinde yer alan beş yıldız Bedevî geleneğinde devekuşları anlamına gelen *na’ām* ve *na’āmāt* isimleri verilmiştir. Baş ve boyun bölgesindeki altı yıldız grubu ise *keffü’l-cezmā* ‘kesilmiş el’ olarak anılmıştır; bu grup, Plejades takımyıldızını merkeze alan insan figürünün bir parçası olarak kabul edilmiştir. Göğüs bölgesindeki dört yıldız *batn* ‘karın’ olarak adlandırılmıştır. Kuyruk kökünde bulunan dört yıldız ise bazı kaynaklarda *nizām* ‘inci dizisi’ adı verilmiş, ancak bu adın yazım hatasıyla *na’ām* ‘devekuşları’ olması gerektiği düşünülmüştür. Bazı Arap kaynakları, takımyıldızın yıldızlarını *bakar* ‘inekler’ olarak da adlandırmış ancak bu isimler gök kürelerinde yer almamıştır (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 187-189).

Bu takımyıldız Ahmedî’nin İskendernâme’sinde *kaytus* olarak gösterilir.

Biri kaytus u biri cebbârdur/ Nehr ü erneb dahı kelb ey ‘ilme pür (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2462) ‘Biri Balina (Cetus), biri Avcı (Orion), biri ırmak (Eridanus) biri Tavşan (Lepus) ve Büyük Köpek (Canis Major), ey ilim dolu.’

‘Acâ’yibü’l-Mahlûkât’ta da *kaytus* (Sarıkaya, 2019: 130) şeklinde görülür. *Da’vet-nāme* adlı eserde de bu takımyıldız aynı şekilde kullanılmaktadır:

Ḳaytus: *Bunuñ kevākibi yigirmi ikidür. Bu bir hayvân-ı bahrî şüretindedür ki iki ayağı var ve kuş kuyruğı gibi kuyruğı var öni maşrık cānibine. ‘Arablar başında olan kevkebe Keffü’l-cezmā dirler. Zīrā imtidādı Keffü’l-hazīb imtidādından eksükdür. Ve beş kevkeb ki ellerindedür, Ne‘āmāt dirler. Ve ol kevkebler ki kuyruğındadır, Nizām dirler. Ve ol kevkeb ki kuyruğunuñ çatalındadır, صفوح -i sâni dirler.* (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 130)

Yukarıdaki metne göre, *Ḳaytus* takımyıldızı toplamda 22 yıldızdan oluşur. Bir deniz canlısı olmasına rağmen iki ayağı ve kuş kuyruğunu andıran bir kuyruğu vardır. Bu kuyruk doğu tarafına uzanır. Araplar bu takımyıldızın baş kısmındaki parlak yıldız *Keffü’l-cezmā* adını vermişlerdir; bu isim, *Keffü’l-hazīb* adlı başka bir yıldızın hizasına göre daha kısa uzandığını ifade eder. Ayrıca, takımyıldızın ellerinde yer alan beş yıldız *Ne‘āmāt*, kuyruğundaki yıldızlara ise *Nizām* denir. Kuyruğunun çatallı ucundaki yıldız ise *Şafû’-i sâni* olarak adlandırılmıştır.

1.2.2. Cebbar (< Ar. ‘Avcı’), Cevzâ (< Ar. ‘İkizler’) : Avcı, Orion. Mitolojide güçlü bir avcıyı sembolize eden bu takımyıldız, parlak yıldızlardan oluşmaktadır (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 429). Batlamyus ve Sûfî’nin 48 takımyıldız listesinde yer alır ve bu takımyıldızının 38 yıldızı bulunur (Toomer, 1984: 382-384; Hafez, 2010: 251). Orion takımyıldızı, kasımdan itibaren akşam saatlerinde, mayısa doğru ise sabaha karşı gözlemlenebilir. Takımyıldızın gök ekvatoru üzerinde yer alması, hem kuzey hem de güney yarımkürede görülebilmesini sağlar. Orion kuşağı olarak adlandırılan üç yıldız, takımyıldızının ortasında gök ekvatoruna yakın bir doğrultuda sıralanmıştır. Kuşağın üstünde *Betelgeuse* (α Ori), altında ise *Rigel* (β Ori) yer almakta olup her iki yıldız da kuşağa yaklaşık eşit uzaklıktadır (Danışan Polat, 2016: 45). Orion takımyıldızı, çoğunlukla göksel ekvatorun kuzeyinde yer alır ve ekvator, Orion’un ünlü kemerini oluşturan üç yıldızdan geçer. Homer tarafından adlandırılan beş takımyıldızdan biri olan Orion, Yunan mitolojisinde büyük bir avcı olarak tasvir edilir ve farklı efsanelere göre Artemis tarafından ya da onun gönderdiği akrep tarafından öldürülmüştür. Aratos, Orion’un figürünü detaylandırmaz ancak gökyüzündeki en parlak yıldızlardan biri olduğunu belirtir. Ptolemaios, Orion’u tipik Yunan sanatındaki gibi sağ elinde tavşan fırlatmak için kullanılan bir çubuk, belinde kısa bir kılıç ve sol kolunda aslan postu taşıyan diz çökmüş bir figür olarak tanımlar. İslam astronomisinde ise Sûfî, Orion’u *cebbār* ‘dev’ olarak tanımlar ve figürün iki tahtası (Lepus ve Eridanus takımyıldızlarına referans) olduğunu, elinde bir sopa ve belinde bir kılıç bulunduğunu belirtir. Sûfî, Ptolemaios’un aslan postu üzerindeki dokuz yıldız ‘kolluk’ olarak yorumlayarak Orion’un sol kolunda uzun bir kolluk olarak tasvir edilmesini sağlamıştır. Orion’un Arapça adı genellikle *cebbār*’dır; Bedevî geleneğinde bölgeye *cevzâ* adı verilmiştir. Orion’un kemeri oluşturan üç parlak yıldız Arapçada *mintakatü’l-cevzâ* veya *niṭākü’l-cevzâ* olarak adlandırılır; bu isimlerden *Mintaku* ismi modern astronomide kullanılır. Bu üç yıldız ayrıca *nizam* veya *nazm* ‘inci dizisi’ ve *fakdārü’l-cevzâ* ‘cevzâ’ın omurları’ isimleri de verilmiştir. Orion’un başında, aslında üç küçük yıldızdan oluşan bir bulutsu alanı bulunur; bunlar Arapçada *ḥākah* ‘beşinci ay konağı’ ve *āthāf* ‘tencere ayağı’ olarak isimlendirilmiştir. Bu üç yıldız bazen tek bir yıldız olarak kabul edilmiştir (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 189-192).

Bu takımyıldız yukarıdaki beyittenden anlaşılacağı üzere Ahmedî’nin *İskendernâme*’sinde *cebbār* olarak gösterilir.

Biri ḳaytus u biri cebbārdur/ Nehr ü erneb daḥı kelb ey ‘ilme pür (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2462) ‘Biri Balina (Cetus), biri Avcı (Orion), biri ırmak (Eridanus) biri Tavşan (Lepus) ve Büyük Köpek (Canis Major), ey ilim dolu.’

Bu takımyıldız, Firdevsi-i Tavil’in *Da ‘vet-nāme*’inde ise şu şekilde geçmektedir:

Cebbār: *‘Ālem buña Cevzâ daḥı dirler kevākibi aḳ olduğıçün. Bunuñ kevākibi otuz sekizdür. Ve bu bir ḳāyim recül şüretindedür. Sağ elinde ‘aṣā var ve belinde kılıç kuşanmış. ‘Arablar yüzinde olan kevkebe Ḥok’a dirler. Esāfî daḥı dirler ki menāzil-i Ḳamerdendür, beyān olınsa gerekdür. Ve ol neyyir-i a‘zam ki*

sağ omuzındadır, Menkibü'l-cevzâ dirler. Qadr-i evveldendir. Ve ol kevkeb ki şol omuzundadır, Nâcid dirler. Ve ol üç kevkeb ki birbirine qarîbdür, aña Seyfû'l-cebbâr dirler. Ve ol neyyir-i a'zam ki şol ayağı üzeredir, Riclû'l-cebbâr dirler. Bu dahı qadr-i evveldendir. Ve ol toköz kevkeb ki şekl-i müşevveşdür ki yeñi üzerinde, Tâcü'l-cevzâ dirler ve Zevâyibü'l-cevzâ dahı dirler. Şekli budur: (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 131)

Bu metne göre, *Cebbâr* takımyıldız beyaz ve parlak olduğu için halk arasında bu takımyıldıza *Cevzâ* da denir; çünkü yıldızları parlak ve dikkat çekicidir. *Cebbâr*, ayakta duran bir adam şeklinde tasvir edilmiştir. Buna göre, bu adam sağ elinde bir asa tutar, belinde ise kılıç kuşanmıştır. İslam astronomlar, bu takımyıldızın yüz bölgesinde yer alan yıldız *Hok'a* ya da *Esâfi* derler; bu yıldızlar aynı zamanda ay menzillerinden biri olarak kabul edilir ve açıklanmaya değerdir. Sağ omzundaki en parlak yıldız *Menkibü'l-Cevzâ* adı verilir ve bu yıldız birinci parlaklık derecesine sahiptir. Sol omzundaki yıldız *Nâcid* olarak adlandırılır. Birbirine yakın üç yıldızdan oluşan ve *Cebbâr*'ın kuşağı gibi görülen yıldızlara ise *Seyfû'l-Cebbâr* 'Cebbâr'ın kılıcı' denir. Sol ayağının üzerindeki en parlak yıldız da *Riclû'l-Cebbâr* 'Cebbâr'ın ayağı' adı verilmiş olup bu da birinci dereceden parlak bir yıldızdır. Ayrıca, dokuz düzensiz yıldızdan oluşan ve *Cebbâr*'ın başı üstünde bulunan şekle ise *Tâcü'l-Cevzâ* 'Cevzâ'nın tacı' ya da *Zevâyibü'l-Cevzâ* 'Cevzâ'nın örgüleri' denilmektedir.

1.2.3. Nehr (< Ar. 'Nehir'): Nehir/İrmak, Eridanus. Gökyüzündeki en büyük alanı kaplayan takımyıldızdır. Nil nehrini temsil ettiği düşünülmektedir (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 429). Batlamyus ve Sûfî tarafından kataloglanmıştır ve bu takımyıldızının 34 yıldızı vardır (Toomer, 1984: 384-386; Hafez, 2010: 251).

Aratus *Phainomena* adlı eserinde Eridanus takımyıldızını ilk kez 'gözyaşlarıyla şişmiş nehir' (πολυκλάντος ποταμός) olarak adlandırmış ve onun, Phaethon'un Zeus tarafından yıldırımla vurularak düştüğü ve Heliades kardeşlerinin ardından yas tuttuğu nehir olan Po Nehri'yle ilişkilendirildiğini belirtmiştir. Bu nedenle nehrin 'yanmış kalıntılarından' söz edilmiştir. Eudoxus ise bu takımyıldızı yalnızca 'nehir' olarak adlandırmıştır. Daha sonraki kaynaklarda Eridanus, Rhone, Ren, Nil ve Okeanos gibi çeşitli büyük nehirlerle özdeşleştirilmiştir. Takımyıldız, Orion'un ön ayağından başlayarak, Deniz Canavarı Cetus'a kadar uzanır; burada Cetus ile dört yıldız paylaşır. Sonra Tavşan (Lepus) takımyıldızına doğru kıvrılır ve yeniden Cetus'un ayaklarının altına döner. Bu kıvrımlı yapı, bazı antik gökyüzü kürelerinde yılanı andıran bir şekilde tasvir edilmiştir. Orion'un nehre adım attığı da ifade edilir. İslam astronomisinde bu takımyıldız, *şûratü'l-nehr* 'nehir sureti' olarak anılmıştır. Eridanus'un sonunda yer alan yıldız *âhirü'l-nehr* 'nehirin sonu' olarak adlandırılmıştır. Ancak bu yıldız, modern dönemde *Achernar* (α Eridani) adı verilen yıldız değildir. Zira Achernar $-57^{\circ}29'$ güney eğiminde yer alırken Sûfî'ye göre *âhirü'l-nehr*, ekliptikten $-53^{\circ}30'$ güneyde bulunmaktadır ve bu yıldız günümüzde 6 Eridani (Acamar) olarak bilinir. Bu bilgi, klasik dönemde Eridanus takımyıldızının bugünkü sınırlarından daha kuzeyde sonlandığını gösterir. Sûfî'ye göre, Bedevî geleneğinde bu yıldızlardan 34'üncüsü *zâlim* 'erkek devekuşu' olarak adlandırılmıştır. Bu yıldızla Güneybalığı (Piscis Austrinus) takımyıldızındaki devekuşu arasında kalan çok sayıdaki yıldız ise *riyâd* 'yavru devekuşları' olarak bilinir. Ayrıca Eridanus'un ilk üç yıldızı ile Orion'un 36 numaralı yıldızı birlikte *kursî'l-cevzâ'l-mukaddem* 'Cevzâ'nın ön tahtı' olarak anılır; bu dört yıldızın taht şeklinde bir kare oluşturduğu söylenir. Orion'un 35 numaralı yıldızı da bu tahtın 'ayağı' olarak yorumlanmıştır. Bedevî geleneğine göre Eridanus'un 14-20 numaralı yıldızları (Cetus'un göğsünün güneyindeki beş yıldız ile Cetus ile paylaşılan ilk iki yıldız) *udhiyyü'l-na'am* 'devekuşlarının yumurtladığı kumluk yer' olarak bilinmektedir. Sûfî, bu bölgedeki yıldızların 'yuvalar ve yumurtalar' olarak adlandırıldığını belirtir. Ayrıca Şiraz'da ufka yakın konumda gözlemlenen ve içinde üçüncü kadirden parlak bir yıldız bulunan bir *zavrak* 'kayık' görünümünden bahsedilir. Bu yıldız, Cetus'un kuyruğundaki ikinci 'kurbağa' yıldızı ile Güneybalığı'nın ağzındaki yıldızla birlikte üçgen oluşturur. Bu üçgenin içindeki dördüncü, beşinci ve altıncı kadirden yıldızlar da *riyâd* 'yavru devekuşları' olarak adlandırılmıştır. Bu yıldızlara Batlamyus'ta (Ptolemaios) değinilmemiştir (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 192-194).

Bu takımyıldız, Ahmedî'nin İskendernâme'sinde *nehr* olarak gösterilir.

Biri kaytus u biri cebbârdur/ Nehr ü erneb daḥı kelb ey 'ilme pür (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2462) 'Biri Balina (Cetus), biri Avcı (Orion), biri ırmak (Eridanus) biri Tavşan (Lepus) ve Büyük Köpek (Canis Major), ey ilim dolu.'

Firdevsi-i Tavil'in *Da'vet-nâme* adlı eserinde de şu şekilde geçmektedir:

Nehr: Bunuñ kevākibi otuz dördür. Bu bir ırmaḡ şüretindedür. İbtidâ ider Cebbâr ayaḡı üzerinde olan kevkeb-i neyyirden ve mürür ider maḡrib cānibine büküm büküm. Tâ ol dört kevkeb ḡurbına varur ki Kaytus sînesi üzeredür. Pes mürür ider cenûb ḡarafına üç kevkeb üzere. Girü rücu' ider maḡrık cānibine üç kevkeb üzere. Andan rücu' ider cenûb savbına üç kevkeb-i müctemi' üzere. Andan münḡatı' olur ve mürür ider cenûb üzere ol iki yıldıza ki bir birine ḡarîbdür. Andan mürür ider üç kevkeb-i müteḡaribe. Andan şoñra irişür bir kevkeb ki âḡir-i Nehrde ḡadr-i evveldendür ve anuñ adı Âḡirü'n-nehrdür. Ve evvelkiye 'Arş ve ikinciye ve üçünciye Kürsüyü'l-cevzâ dirler. Ve ol dört ki Nehr üstindedür ve ol dört ile ki cānib-i âḡirindedür, Edḡa'n-na'am ya'ni deve ḡuşı yuvası dirler. Ve ol kevkebler ki eḡrāfindadur ve Beyz dirler. Ve ol neyyir ki âḡir-i Nehrdedür, Zālīm dirler. Ve bu Zālīm ile Femü'l-Ḥūt ortasında olan çok kevākibe Rimāl dirler. Deve ḡuşı yumurtası ma'nāsınadur. Şekli budur: (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 131)

Bu metne göre, Nehir takımyıldızı ırmak şeklinde hayal edilmiştir. Bu takımyıldız, 34 yıldızdan oluşur ve hareketine, *Cebbâr* (Orion) takımyıldızının ayağındaki parlak yıldızdan başlar. Batı yönüne doğru kıvrıla kıvrıla ilerleyerek *Kaytus* (Cetus) takımyıldızının göğsü üzerinde bulunan dört yıldızın yakınlarına ulaşır. Oradan güneye yönelerek üç yıldız boyunca devam eder; sonra tekrar doğuya döner ve üç yıldız boyunca ilerler. Ardından tekrar güneye yönelerek üç parlak yıldız üzerinden geçer ve sonra izinin kesildiği noktadan itibaren güneye doğru iki birbirine yakın yıldız üzerinden ilerler. Daha sonra birbirine yakın üç yıldızdan geçerek sonunda birinci parlaklık derecesine sahip bir yıldıza ulaşır ki, bu yıldızın adı *Âḡirü'n-Nehr* 'Nehir'in sonu' olarak bilinir. Metin bu uzun yıldız zincirini bazı sembolik isimlerle de açıklar: İlk üç parlak yıldız '*Arş ve Kürsüyü'l-Cevzâ* adlarıyla anılır. Nehir üzerindeki dört yıldız ve sonuna doğru olan dört yıldız grubu, *Edḡa'n-na'am* 'deve kuşu yuvası' olarak adlandırılır. Bu yıldızların çevresindeki daha küçük yıldızlara ise *Beyz* 'deve kuşu yumurtası' denir. Nehr'in sonunda yer alan en parlak yıldız *Zālīm* adı verilir. Bu yıldız ile *Femü'l-Ḥūt* 'balığın ağzı' arasında yer alan çok sayıdaki yıldız da *Rimāl* 'kumlar' adı verilir. Burada deve kuşu yumurtası ve yuvası gibi isimlendirmeler, hem göksel imgelerin hayvanî ve doğal sembollerle yorumlandığını, hem de Arap kozmolojisinde yıldız kümelerine canlı ve çevresel anlamlar yüklendiğini gösterir.

Yukarıdaki açıklama Sûfî'nin açıklamasının aynısıdır.

1.2.4. Erneb (< Ar. 'Tavşan'): Tavşan, Lepus (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 429). Batlamyus ve Sûfî tarafından kataloglanmıştır ve bu takımyıldızın 12 yıldızı vardır (Toomer, 1984: 386; Hafez, 2010: 251). Lepus takımyıldızı, Orion'un (Cevzâ) ayaklarının altında yer alır. Antik kaynaklara göre bu tavşan, sürekli olarak avcı Orion ve onun köpeği Sirius tarafından kovalanmaktadır. Mitograflar, Hermes'in tavşanın çevikliği nedeniyle onu yıldızlar arasına yerleştirdiğini bildirir. Hyginus, Leros Adası'nda tavşanların aşırı çoğalmasına dair efsaneyi aktarır ve bu olayın ardından tavşan takımyıldızının gökyüzüne yerleştirildiğini belirtir. Bu olayın amacı, insanların 'hayatta hiçbir şeyin arzu edilecek kadar cazip olmaması gerektiğini, çünkü sonunda bu şeylerin zevkten çok acı getirebileceğini' hatırlamalarıdır. Batlamyus'un bu takımyıldız için kullandığı ad, Arapçaya doğrudan çeviri yoluyla *şûratü'l-erneb* 'tavşan sureti' şeklinde geçmiştir. Ancak bazı gökyüzü kürelerinde, tavşan görüntüsü bir köpeğe daha çok benzemektedir. Tavşanın hemen üstünde ve altında, iki kez '*arşü'l-cevzâ* 'Cevzâ'nın tahtı' ifadesi yazılmıştır. Bu ifadeler, Lepus'un dört yıldızına (gövdesinin ön kısmındaki iki yıldız ve

arka ayaklarındaki iki yıldız, yani no. 7–10) atıfta bulunur. Sûfî, bu dört yıldızın *kursî'l-cevzâ'l-mu'ahhar* ve *'arş'l-cevzâ'* 'Cevzâ'nın geri kalan tahtı' veya 'Cevzâ'nın tahtı' olarak adlandırıldığını belirtir. Bu tanım, Eridanus takımyıldızındaki *kursî'l-cevzâ'l-mukaddem* 'ön taht' ifadesinden ayırtırmak amacıyla yapılmıştır. Sûfî, ayrıca bazı *anvâ'* kitaplarında bu dört yıldızın *niḥāl* olarak adlandırıldığını belirtir. *Niḥāl*, susuzluklarını gidermek için su içmeye giden hayvanlar (özellikle develer) ya da insanlar anlamına gelir. Bu addan türetilerek, tavşanın ön kısmında yer alan alt yıldız günümüzde *Niḥāl* olarak adlandırılmıştır. Gövdenin ön omzunda yer alan diğer yıldız olan *α Leporis*, günümüzde *Erneb* veya *Alarneb* adıyla bilinir. Bu isimler doğrudan Arapça *erneb* 'tavşan' kelimesinden gelir (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 194).

Bu takımyıldız, Ahmedî'nin İskendernâme'sinde *erneb* olarak gösterilir.

Biri kaytıs u biri cebbârdur/ Nehr ü ernes dahı kelb ey 'ilme pür
(Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2462) 'Biri Balina (Cetus), biri Avcı (Orion), biri ırmak (Eridanus) biri Tavşan (Lepus) ve Büyük Köpek (Canis Major), ey ilim dolu.'

Takımyıldız, Firdevsi-i Tavi'l'in *Da'vet-nâme* adlı eserinde şu şekilde geçmektedir:

Erneb: Bunuñ kevâkibi on ikidir. Ve 'Arab ol dört kevkebe ki ikisi bedeni üzere ve ikisi ayağı üzeredir, Kürsiyyü'l-cevzâ dirler ve 'Arşü'l-cevzâ dahı dirler. Ve bu Cebbâruñ ayağı altındadır. Tavşan şüretindedür. Öni mağrib cānibinedür ve başını ardına döndürmişdür. (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 131)

Yukarıdaki metne göre, *Erneb* takımyıldızının 12 yıldızı vardır. Bu takımyıldız, şekil olarak bir tavşana benzetilmiş ve bu şekilde tasvir edilmiştir. Arap gökbilimciler, bu takımyıldızında yer alan dört belirgin yıldız -ikisi tavşanın bedeninde, ikisi ise ayaklarında bulunan- *Kürsiyyü'l-Cevzâ* 'Cevzâ'nın kürsüsü' ya da *Arşü'l-Cevzâ* 'Cevzâ'nın tahtı' adını verirler. Bu ifadeler, takımyıldızın *Cebbār* (Orion) yıldız kümesinin ayağının hemen altında yer aldığını ve *Cebbār*'a sembolik olarak bir oturma yeri teşkil ettiğini gösterir. Takımyıldız, batıya doğru yönelmiş bir şekilde konumlanmıştır; ancak başını geriye çevirmiş bir tavşan gibi tasvir edilir.

1.2.5. Kelb (< Ar. 'Köpek'): Büyük Köpek (Canis Major) ve Küçük Köpek (Canis Minör) takımyıldızı için kullanılan addır. Büyük Köpek takımyıldızı *el-kelb*, Küçük Köpek takımyıldızı ise *kelbü'l-asgar* olarak adlandırılır (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 429). Avcı (Orion) takımyıldızına yakın konumda bulunan Büyük Köpek ve Küçük Köpek takımyıldızları, Avcı'nın köpekleri olarak adlandırılır. Büyük Köpek takımyıldızının en parlak yıldızı *Sirius* (*α CMA*), gökyüzündeki en parlak yıldızlardan biridir. Avcı'nın omzunda yer alan *Betelgeuse* yıldızından dışarı doğru, omuz yıldızları arasındaki uzaklığın yaklaşık üç katı kadar ilerlediğinde, Küçük Köpek takımyıldızının en parlak yıldızı *Procyon* (*α CMI*) konumlanmaktadır (Danışan Polat, 2019: 45). Bu takımyıldız Batlamyus ve Sûfî tarafından kataloglanmıştır ve bu takımyıldızının 18'i ana gövdede, 11'i dışarıda olmak üzere 29 yıldızı vardır (Toomer, 1984: 387-388; Hafez, 2010: 251).

Göklerin en parlak yıldızı olan *Sirius*, antik dönemde Homer tarafından *İlyada*'da *aelpios* 'yakıcı olan' adıyla anılmıştır. Bu yıldızın, Güneş'le birlikte doğduğunda yeryüzüne en büyük sıcaklıkları getirdiği ve bu nedenle uğursuz (κακόν σῆμα) bir işaret olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Hesiod da eserinde *Sirius*'un yaz mevsimindeki etkilerini betimleyerek, bu dönemde kadınların daha şehvetli, erkeklerin ise fiziksel olarak zayıf olduğunu ve *Sirius*'un insanları kavurup güçten düşürdüğünü aktarır. Aratus ise *Sirius*'un Orion'un sadık köpeği olarak takımyıldızda yer aldığını ve ağzında parlayan yıldız olduğunu belirtir. Bu bağlamda *Sirius*, 'Köpek Yıldızı' olarak anılmış, en sıcak günler ise 'köpek günleri' olarak adlandırılmıştır. İslam astronomisinde Batlamyus'un bu takımyıldızına verdiği ad *kelbü'l-ekber* 'Büyük Köpek' olarak çevrilmiştir. Sûfî, bu takımyıldızın Orion (Cevzâ) ve Tavşan (Erneb) takımyıldızlarının ardında yer aldığını ve bu nedenle *kelbü'l-cebbār* 'Büyük Orion'un köpeği'

olarak da adlandırıldığını belirtir. Sirius yıldızı da doğrudan *kelb* ‘köpek’ olarak anılır. Sûfî, Bedevî gelenekte gökyüzünde iki Sirius yıldızının bulunduğu dair anlatıları aktarmaktadır. Bu yıldızlara Arapçada *şî'râ* denilmekteydi. Bu terimin kökeninin, muhtemelen Babil ve Yunan kültürlerinde paylaşılan bir kavram olduğu düşünülmektedir. Arapçada *şî'râ* kelimesi doğrudan anlamlı olmayabilir; ancak bazı yorumlara göre ‘ayrıt edici işareti olan’ ya da ‘dağınık saçlı, parlak’ anlamına gelebileceği öne sürülmektedir. Klasik efsaneye göre, güneydeki Sirius (*şî'râ'l-yemāniyya*) ve kuzeydeki Sirius (Procyon; *şî'râ'l-şāmiya*), Canopus (Süheyl)’un kız kardeşleri olup Canopus Cevzâ ile evlenmiştir (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 194-197).

Bu takımyıldız, Ahmedî’nin İskendernâme’sinde *kelb* şeklinde geçer.

Biri kaytıs u biri cebbârdur/ Nehr ü erneb daḥu kelb ey ‘ilme pür
(Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2462) ‘Biri Balina (Cetus), biri Avcı (Orion), biri ırmak (Eridanus) biri Tavşan (Lepus) ve Büyük Köpek (Canis Major), ey ilim dolu.’

Aynı şekilde ‘*Acâ'yibü'l-Mahlûkât*’ta da *kelb* (Sarıkaya, 2019: 130) olarak geçen takımyıldız, Fırdevsî-i Tâvil’in *Da'vet-nâme* adlı eserinde de aşağıdaki şekilde tasvir edilir:

Kelb-i ekber: *Bunuñ dāḥil-i şüretinde olan kevākib sekizde ve ḥāric-i şüretinde olan birdür. Ve bu bir kelb şeklindedür ki kevkeb-i Cevzâ altındadır, anuñçün buña Kelb dirler. Ve ‘Arab ol kevkebe ki kelb ağzı üzeredüe, Şî'ra'l-'abür ve Şî'ra'l-yemānī dirler ki qadr-i evveldendür. Ve bir kavm cāhiliyyetde buña ‘ibādet iderler idi. Zîrā bu Kelb felegi ‘arzen kat’ ider. Ḥilāf sāir kevkebdür. Haḡ ta ‘ālā anuñçün buyurur: ‘Ve ennehu hüve Rabbu’s-Şî'rā.’ Ve Şî'rā'l-'abür anuñçün didiler ki Mecerreden ‘ubür ider Süheyl katında. Ve ol kevkeb ki çengel-i kelbdür, Mirzemü'l-'abür dirler. Ve ol dört kevkeb ki şaff-ı müstakīm üzeredür şüretde ḥāric, Ferd dirler. Ve ol dört kevkeb ki baḡrında ve oyluḡda kıyruḡdadur, ‘Azārā dirler. Ve iki kevkeb- neyyir ki ḥāric-i şüretdedür, Ḥiṣār dirler ve daḥu Muḡhallifn dirler. Zîrā iki kimesne bunlaruñ biri içün yemīn eylemişlerdür, zîrā bunlar Süheylde evvel ṭulū’ iderler. Pes bir kimesne yemīn eylemiş ki bu Süheyldegüldür. Pes ḥulf, ya ‘ni yemīn olunduḡıçün Muḡhallifn dimişlerdür.* (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 131-132)

Yukarıdaki metin, gökyüzündeki *Kelb-i Ekber* ‘Büyük Köpek’ takımyıldızını tanıtmaktadır. Takımyıldızın şekli bir köpek suretinde olup *Cebbār* (Orion) takımyıldızının altında yer aldığı için bu ismi almıştır. Takımyıldızın içinde 8, dışında ise 1 yıldız toplamda 9 yıldız vardır. Araplar, köpeğin ağzı üzerinde bulunan en parlak yıldızı *Şî'râ'l-'abür* ve *Şî'râ'l-yemānī* adını verirler. Bu yıldız, birinci kadirde olup gökyüzünün en parlak yıldızı olan *Sirius*’tur. Cāhiliye devrindeki bazı Arap toplulukları, bu yıldızı taparlardı; çünkü bu yıldızın, diğer yıldızların aksine, gök küresini enlemesine katederek hareket ettiği düşünülürdü. Kur’an’da da bu yıldızdan bahsedilir. Nitekim Necm suresi 49. ayette geçen ‘*Ve ennehu hüve Rabbu’s-Şî'rā*’ ‘*Şî'rā* yıldızının Rabbi de O’dur’ ayeti, bu inanca bir karşılık niteliğindedir. Metin, *Şî'râ'l-'abür* adının, yıldızın *Samanyolu*’nu (Mecerrâ) geçmesi sebebiyle verildiğini ve Süheyl (Canopus) yıldızına yakın oluşunu belirtir. Ayrıca köpeğin çenesi (çengeli) üzerine yerleşmiş olan yıldızı *Mirzemü'l-'abür* denilir. Takımyıldızın dışında ve doğrusal bir sıra hâlinde dizilmiş dört yıldızı *Ferd*, gövdesi, kalça bölgesi ve kuyruğunda bulunan dört yıldızı ise ‘*Azārā*’ denir. Takımyıldızın dışında yer alan iki parlak yıldızı da *Ḥiṣār* veya *Muḡhallifn* adı verilmiştir. Bunlara *Muḡhallifn* ‘sözünde durmayanlar’ denmesinin sebebi ise şu kıssaya bağlanır: Bu iki yıldız, Süheyl’den (Canopus) önce doğdukları için biri bu yıldızın Süheyl olduğunu sanarak yemin etmiş, ama bu yıldızları tanıyan başka biri onun Süheyl olmadığını söyleyerek yemin etmiştir. Bu nedenle aralarında yeminle teyit edilmiş bir anlaşmazlık doğmuş, bu sebeple bu yıldızlara *Muḡhallifn* denmiştir.

1.2.6. Mağdemü'l-kelb (< Ar. 'Gelen Köpek'), Kelb-i aşgar (< Ar. 'Küçük Köpek'), Kelb-i muğdim (< Ar. 'Gelen Köpek'): Küçük Köpek, Canis minör (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 429). Bu takımyıldız da Batlamyus ve Sûfî tarafından kataloglanmıştır ve bu takımyıldızının sadece 2 yıldızı vardır (Toomer, 1984: 388; Hafez, 2010: 251).

Canis Minor, yalnızca iki biçimlendirilmiş yıldızdan oluşur ve İkizler (Gemini) ile Yengeç (Cancer) takımyıldızlarının altında, gök ekvatorunun kuzeyinde yer alır. Bu konumuyla, gök ekvatorunun güneyinde yer alan *Canis Major* (Büyük Köpek) gibi, avcı Orion'un iki sadık köpeğinden biri olarak kabul edilmiştir. Homeros'un eserlerinde *Canis Minor* takımyıldızına veya yıldızlarına doğrudan bir atıf yapılmazken *Aratus*, takımyıldızdaki daha parlak yıldız olan *Procyon*'dan söz eder. Bu yıldız, *προκύων* (prokyon, 'köpekten önce gelen') olarak adlandırılmıştır. Bu ad, yıldızın, Sirius'tan (*Canis Major*'un en parlak yıldızı) önce doğmasından kaynaklanır. Batlamyus dönemine gelindiğinde *Procyon* ve komşu yıldız, köpek biçimindeki bir takımyıldız olarak kabul edilmiştir. İslam astronomisinde Batlamyus'un tasnifini takip eden bu takımyıldız, *kelbü'l-asgar* 'küçük köpek' adıyla anılmıştır. *Procyon* yıldızı, Arapça gökyüzü terminolojisinde *şî'râ'l-şâmiyya* 'kuzeydeki Sirius' olarak bilinmiştir. Sûfî, bu yıldızın kuzey yarıkürede battığı için 'kuzeydeki' olarak adlandırıldığını belirtir. Buna karşılık, *Canis Major*'daki Sirius yıldızı *şî'râ'l-yemâniyya* 'güneydeki Sirius' olarak adlandırılmıştır. Bu iki Sirius yıldızının Canopus'un kız kardeşleri olduğu yönündeki mitolojik anlatı, klasik Yunan ve İslam öncesi Arap kaynaklarında da mevcuttur. Takımyıldızın boynunda yer alan ikinci yıldız ise *mirzam* (ya da *Murzim*) olarak adlandırılmıştır. Bu ad, 'yoldaş, eşlik eden' anlamına gelir ve Orion ile *Canis Major*'da da aynı adla anılan yıldızlar vardır. Bu terim, özellikle Bedevî yıldız adlandırmalarıyla ilişkilidir. Sûfî'ye göre, Araplar bu iki yıldız birlikte *zirâ'ü'l-esedü'l-makbûda* 'aslanın çekilmiş/katlanmış ön ayağı' olarak adlandırmıştır. Bu adlandırmanın nedeni, bu yıldızların, İkizler'in baş kısmında bulunan diğer iki yıldızla göre daha geç doğmasıdır. Ayrıca Orion'un omuzundaki bir yıldızla aynı göksel enleme sahip oldukları da belirtilir. Bazı kaynaklara göre bu iki yıldız yedinci ay konağını (menzilü'l-kamer) oluşturur. Ancak Sûfî, gerçekte yedinci menzilin, İkizler'in baş kısmındaki iki yıldızdan meydana geldiğini ifade eder (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 197-198).

Bu takımyıldız Ahmedî'nin İskendernâme'sinde *mağdemü'l-kelb* olarak gösterilir.

Mağdemü'l-kelb ü sefîne bes şücâ' / Êtdi ke's-ile gurâb anda ictimâ'
(Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2463) 'Küçük Köpek (*Canis Minor*), Gemi (*Argo Navis*) ile Suyılanı (*Hydra*) Kupa (*Crater*) ve Karga (*Corvus*) ile toplandı.'

Bu takımyıldızı '*Acâ'yibü'l-Mahlûkât*'ta *kelb-i muğaddem* şeklinde ifade edilirken (Sarıkaya, 12019: 130), *Firdevsi-i Tavil*'in *Da'vet-nâme* adlı eserinde de aşağıdaki şekilde geçmektedir:

Kelb-i aşgar: Buña Kelb-i muğdim dahı dırlar. Ve bunuñ kevkebi ikidir. Birbirinden neyidir. Evvel-i neyyirine Şî'ra's-şâmi dırlar. Qadr-i evveldendür ve Şî'ra'l-gumeyşa dahı dırlar. Zîrâ ol Süheylüñ kız karındaşıdır. Ve Şî'ra'l-'abür Süheyl katında Mecerreden 'ubür idüp evvel şimâl-i şarkîde kalup Süheyl içün ağladı. Pes 'Arablar didiler: 'Hattâ gamizat 'aynâhâ.' Ve ol birine Mirzem dırlar. Ve bu iki kevkebe Zerâ'-ı makbûz dırlar. Zîrâ Zerâ âhirden müte'ahhardur. Ve bunları ol iki neyyirdür ki Tev'emeyn şeklinde dururlar. Şekli budur: (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 132)

Yukarıdaki metin *Kelb-i Aşgar* 'Küçük Köpek' takımyıldızını betimler ve metne göre bu takımyıldız *Kelb-i Muğdim* 'Çalışkan Köpek' adıyla da anılır. Takımyıldızın sadece 2 yıldızı vardır ve bu yıldızlar birbirine oldukça yakındır. Bu iki yıldızdan ilki, en parlak olanıdır ve *Şî'râ's-Şâmî* olarak adlandırılır. Bu yıldız, birinci kadirden yani oldukça parlaktır. Aynı zamanda *Şî'râ'l-Gumeyşâ* adıyla da bilinir. Bu isimlendirme, onun Süheyl (*Canopus*) yıldızının kız kardeşi olduğu inancından gelir. Metne göre, gökyüzünün en parlak yıldızlarından biri olan *Şî'râ'l-'Abür* 'Büyük Köpek'teki Sirius yıldızı', Samanyolu'ndan geçerek kuzeydoğuda kalır.

Ardından, Süheyl (Canopus) yıldızının kaybolmasına ağlamıştır. Araplar bu durumu şöyle betimlemişlerdir: '*Hattā gamīzat 'aynāhā*' 'Öyle ağladı ki gözleri kapanır gibi oldu.' Burada gökyüzündeki yıldız hareketlerine duygusal bir anlatım katılmıştır. Bu iki yıldızdan birine *Mirzem* adı verilir. Ayrıca her ikisine birden *Zerā'-ı Maḳbūz* 'çekilmiş kol' denir. Bunun nedeni, bu yıldızların *Zerā'-ı Mebsūt* 'açık kol' yıldızlarından sonra gelmesidir. Yani göksel tasavvurda bir koldaki hareketin ilk açık olduğu, sonra kapandığı düşünülmektedir. Son olarak, bu iki parlak yıldızın ikizler gibi yan yana durduğu ve bu sebeple gökyüzü tasvirinde *Tev'emeyn* 'ikizler' biçiminde konumlandıkları ifade edilir.

1.2.7. Sefine (< Ar. 'Gemi'): Gemi, Argo Navis. Artık takımyıldız olarak tanımlanmayan bu kadim yıldız kümesi günümüzde Pappa, Carina, Vela şeklinde geminin bölümlerini temsil eden üç takımyıldıza bölünmüştür (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 429). Batlamyus ve Sûfî tarafından tanımlanmış 48 takımyıldızdan biridir ve bu takımyıldızında 45 yıldız bulunmaktadır (Toomer, 1984: 388-389).

Argo Navis takımyıldızı, mitolojik kahraman İason ve Argonotlar'ın Karadeniz'in en doğusundaki Kolkhis'e yaptığı Altın Post yolculuğunu gerçekleştirdikleri Argo gemisini temsil eder. Aratus, bu geminin, görevini tamamladıktan sonra Tanrıça Athena tarafından gökyüzüne yerleştirildiğini belirtir. Geminin ilginç bir özelliği, gökyüzünde ters yöne (kıç kısmı önde) ilerliyor gibi görünmesidir. Aratus, bu durumu gerçek gemilerin limana yaklaşırken kıçlarını karaya yönelterek geriye kürek çekmelerine benzetir. Antik Yunan gemilerinde genellikle kaz boynuna benzeyen yüksek kıç (πρῦμα) bulunur ve gemiler bir direk ile uzun dümen kürekleriyle yönlendirilirdi. Batlamyus, Argo'yu yıldız kataloglarında güvertesinden 'kesilmiş bir gemi' gibi tanımlar; bu da geminin sadece bir kısmının (pupa, yelken, omurga) gökyüzüne yansıtıldığı anlamına gelir. İslam astronomisinde bu takımyıldız *şuratü'l-sefine* 'geminin sureti' olarak adlandırılmıştır. Sûfî, bu adlandırmayı kabul eder; ancak bazı Arap geleneklerinde, başka bir geminin Balık (Pisces) ve Kova (Aquarius) takımyıldızları arasında yer aldığına dair inançları eleştirir. Bu görüşlerin ne yıldız düzenine ne de astronomik gözleme dayanmadığını belirtir. Aratus ve Sûfî, Samanyolu'nun bu takımyıldızın kıç kısmından geçtiğini özellikle vurgular. Modern astronomide ise bu geniş takımyıldız dört küçük takımyıldıza bölünmüştür: *Carina* 'Omurga', *Puppis* 'Kıç', *Vela* 'Yelken', *Pyxis* 'Pusula'. Argo Navis'in en parlak yıldızı ve gökyüzünün ikinci en parlak yıldızı olan Canopus (no. 44), antik kaynaklarda Kanouboş (Kanoubos) adıyla geçer. Bu ad, Menelaos'un filosunun baş pilotu Kanopos'tan gelmektedir. Efsaneye göre, Kanopos Troya Savaşı'ndan dönerken Mısır yakınlarında ölür; adına bir mezar yapılır ve Canopus şehri onun ismiyle anılır. Bu yıldız da onun onuruna adlandırılır. İslam astronomisinde bu yıldız *Süheyl* adıyla bilinir. Arapçada *süheyl* 'düzlük, ova' anlamına gelir ve bu yıldızın alçak enlemlerde, ufuk çizgisine yakın görüldüğü düşünülürse, adın kökeni bu görsel konuma bağlanabilir. Canopus, 37. enlemin kuzeyinde gözlemlenemez, bu da onu sıcak bölgelerde yaşayanlar için özel kılar (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 199-201).

Bu takımyıldız Ahmedî'nin İskendernâme'sinde *sefine* olarak gösterilir.

Maḳdemü'l-kelb ü sefine bes şücä' / Êtdi ke's-ile gurāb anda ictimā
(Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2463) 'Küçük Köpek (Canis Minor), Gemi (Argo Navis) ile Suyılanı (Hydra) Kupa (Crater) ve Karga (Corvus) ile toplandı.'

'Acâ'yibü'l-Mahlûkât'ta ise şöyle bir açıklama vardır:

Sefine, Kuṭb-ı cenūbdadır ki ol kırk yıldızdur gemi şüretinde. Bir ulu yıldız bir tarafındadır, aña Süheyl derler ve dahı aña Süheyl-i hisâr, Süheyl-i vezin ve Süheyl-i muḥallef derler. Eyitdi: 'Bu Süheyl şol yerlerde olur ki anuñ ıraklığı ḥaṭṭ-ı istivâdan otuz sekiz derece ola. (Sarıkaya, 2019: 130) 'Gemi, güney kutbuna yakın konumdadır ve kırk yıldızdan oluşur; gemi şeklindedir. Bu takımyıldızın bir tarafında çok parlak bir yıldız vardır, ona Süheyl derler. Ayrıca ona Süheyl-i Hisâr, Süheyl-i Vezin ve Süheyl-i Muḥallef de denir. Şöyle denmiştir: Bu Süheyl, öyle yerlerde görülür ki, ekvator çizgisinden uzaklığı otuz sekiz derece olur.'

Firdevsi-i Tavi'l'in *Da 'vet-nāme* adlı eserinde de bu takımyıldız şu şekilde geçmektedir:

Sefîne: *Bunun kevākibi kırk beşdür. Ve bu bir sefînedür ki iki kanadlu. Kelb-i ekber akabince doğar. Ve Batlemiyos dimiş: 'Ol kevkeb-i neyyir ki cenüb cānibinde olan kanad üzerindedür, Süheyl dirler. Qadr-i evvelde bir rüşen kevkebdür. Rûm diyârında görünmez, Yemen tarafında görünür.'* (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 132)

Burada anlatılan *Sefîne* 'Gemi' takımyıldızı, toplamda 45 yıldızdan oluşur. Gökyüzündeki bu takımyıldız, iki kanatlı bir gemi şeklinde tasvir edilmiştir. Gök gözleminde, *Kelb-i Ekber* 'Büyük Köpek / Canis Major' takımyıldızının ardından doğduğu belirtilir. Bu ifadeyle yıldızın gökyüzündeki konumu, özellikle doğuş sırası açısından tanımlanmıştır. Metinde, antik astronomi bilgisine sahip olan Batlamyus'a atıf yapılır. Batlamyus'un aktardığına göre, bu gemi şeklindeki takımyıldızın güney tarafındaki kanadında bulunan en parlak yıldız, Süheyl (Canopus) olarak adlandırılır. Bu yıldız, birinci kadirde yani son derece parlak yıldızlardan biridir. Ayrıca Batlamyus'un vurguladığı önemli bir husus şudur: Canopus yıldızı Rûm diyarında, yani Bizans (Anadolu ve daha kuzey bölgeleri) gibi kuzeydeki coğrafyalarda görünmez; ancak Yemen taraflarında, yani güney yarımküreye daha yakın bölgelerde görülebilir.

1.2.8. Şücā' (< Ar. 'Cesur, yiğit'): Suyılanı, Hydra. Batlamyus ve Sûfî'nin 48 takımyıldızı listesinde yer alır ve bu takımyıldızında 25'si ana gövdede ikisi dışarıda olmak üzere toplam 27 takımyıldız bulunmaktadır (Toomer, 1984: 391-393; Hafez, 2010: 251).

Hydra, Aratus tarafından uzun bir su yılanı olarak tanımlanır. Baş kısmı Yengeç (Cancer) takımyıldızının altında, gövdesi Aslan (Leo) altında ve kuyruğu Centaurus'un üzerinde yer alır. Takımyıldızın orta kısmında Krater (kupa), kuyruğuna yakın yerde ise Corvus (karga) yer alır. Bu düzenleme, Aratus ve Hyginus gibi antik yazarlar tarafından Lernaean Yılanı (Herakles'in efsanesindeki çok başlı yılan) ve Apollon'un su getirmesi için gönderdiği ama görevini yerine getirmeyen karga mitleriyle ilişkilendirilmiştir. Hydra'nın, Krater ve Corvus ile birlikte oluşturduğu üçlü grup, bazı araştırmacılar tarafından Babil kökenli olarak değerlendirilir ve yılan ile karganın karanlık ve kötülüğün sembolleri, kupa figürünün ise gökyüzü kubbesinde biriken kaotik güçlerin (fırtına, rüzgâr, yağmur) simgesi olduğu öne sürülmüştür. İslam dünyasında Hydra, *şücā* 'büyük yılan' olarak adlandırılmıştır. Bu isim, İslam astronomisinde Batlamyus'un şemasını temel alan yıldız küresinde de görülür. Takımyıldızın burnundaki ilk yıldız, *manharü 'ş-şücā* 'yılanın burnu; α Hydrae' olarak adlandırılır. En parlak yıldızlardan biri olan no. 12 (α Hydrae), *ferdü 'l-şücā* 'yılanın yalnız yıldızı' adıyla anılır ve bu isim günümüzde kullanılan Alphard yıldız adına dönüşmüştür. Aynı yıldız, bazı kürelerde *'unkü 'ş-şücā* 'yılanın boynu' olarak da geçer. Sûfî, bu yıldızın 'yalnızlığı' nedeniyle böyle adlandırıldığını belirtir, çünkü çevresindeki diğer yıldızlardan izole bir konumda, güneye doğru yönelmiştir. Sûfî, *ferdü 'l-şücā* ile Corvus arasındaki yıldızların *şerāsif* olarak adlandırıldığını aktarır. Bu terim, bedeni yapıdaki 'kaburga kıkırdakları' anlamına gelebileceği gibi, bazı yorumlara göre zincirlenmiş develeri ifade eder. Bu yıldızlar arasında Hydrae, Crateris ve Corvi takımyıldızlarına ait yıldızlar bulunur. Sûfî ayrıca Batlamyus'un yıldız katalogunda yer almayan, fakat Aslan (Leo) ve Başak (Virgo) ile Hydra arasında kalan bazı yıldızlardan da bahseder. Bu yıldızlar, *hayl* 'atlar' ve etrafındaki küçük yıldızlar da *aflāzü 'l-hayl* 'taylar' olarak adlandırılmıştır. Bunlara ek olarak, Krater takımyıldızının bulunduğu bölgeye *me 'lef* 'yemlik' adı verilmiştir; bu, göçebe hayvan kültürüne dayalı Arap gökyüzü tasavvurunun bir başka örneğidir (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 201-203).

Bu takımyıldız Ahmedî'nin İskendernâme'sinde *şücā* 'şeklindedir.

Maḳdemü 'l-kelb ü sefîne bes şücā' / Êtdi ke's-ile gurāb anda ictimā' (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2463) 'Küçük Köpek (Canis Minor), Gemi (Argo Navis) ile Suyılanı (Hydra) Kupa (Crater) ve Karga (Corvus) ile toplandı.'

Aynı takımyıldız, 'Acâ'yibü'l-Mahlûkât'ta da *şücā*' (Sarıkaya, 2019: 130) olarak kullanılırken Firdevsi-i Tavi'l'in *Da 'vet-nāme* adlı eserinde de bu takımyıldız aşağıdaki şekilde tasvir edilir:

Şücā': *Bunuñ dāhil-i şüretinde olan yigirmi beş ve hāric-i şüretinde olan ikidir. Ve bu Şi'ra'l-ġumeysā ile Kālbü'l-esed ortasındadır. Cānib-i cenūba māyil bir ince uzun yılan şüretindedir. Ve şüreti budur.* (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 132)

Burada da *Şücā'*, gökyüzünde yılan şeklinde tasvir edilen bir takımyıldızdır. Takımyıldızın şekli uzun ve incedir ve güney yönüne doğru meyillidir. Bu takımyıldızın kendi şeklinin içinde 25, dışında da 2 yıldız vardır. Ama bu takımyıldızı şekillendiren 2 yıldız daha vardır. Bu yılan biçimli takımyıldız, gökyüzünde *Şi'ra'l-Ġumeysā* 'Şi'rā'-ş-Şāmī / Procyon yıldızı' olarak bilinir ve *Kālbü'l-Esed* 'Aslan Takımyıldızındaki kalp yıldızı; *Regulus*' arasında yer alır. Yani bu takımyıldız, İkizler (Gemini) ve Aslan (Leo) takımyıldızları arasında, güney yönüne uzanan bir yılan gibi tasavvur edilmiştir.

1.2.9. Ke's (< Ar. 'Kāse, tas, kupa'), Bāṭiye (< Ar. 'Büyük Kāse'), Kās (< Ar. 'Kāse'): Kupa, Crater (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 429). Bu takımyıldız, Batlamyus ve Sûfi tarafından kataloglanmıştır ve bu takımyıldızının yedi yıldızı vardır (Toomer, 1984: 393; Hafez, 2010: 251). Aratus'un eserinin 448. dizesinde belirttiği üzere *Crater* takımyıldızı, Yunan mitolojisinde şarap ile suyun karıştırıldığı büyük bir kâseyi (krater) temsil eder. Kimi antik kaynaklarda bu terim, bir yanardağın ağız anlamında da kullanılmıştır. Ancak takımyıldız adlandırmasında kastedilen, toprak kap ya da içki kâsesi anlamıdır. *Crater*, hem *Hydra* 'Yılan' hem de *Corvus* 'Karga' takımyıldızlarıyla mitolojik ve köken bakımından ayrılmaz biçimde bağlantılıdır. Özellikle Babil kökenli anlatılarda ve sonraki Yunan efsanelerinde bu üçlü birlikte anılır. Örneğin, Hyginus'un aktardığı bir efsanede *Crater*, Dionysos'un asmayı verdiği İkarios'un kupası olarak göğe yerleştirilmiştir. İslam dünyasında *Crater*, *bāṭiyye* 'sürahi, testi, büyük kâse' olarak adlandırılmıştır. Crater takımyıldızını oluşturan yedi yıldızdan hiçbirine bireysel ad verilmemiştir. Sûfi'de ve geleneksel Bedevî astronomisinde ise bu yıldız grubu dairesel formundan ötürü *me'leḥ* 'yemlik, yem kabı' olarak adlandırılmış ve bitişiğinde yer alan *Hydra* yıldızlarıyla ilişkilendirilmiştir. *Hydra* yıldızları bu bağlamda *ḥayl* 'atlar' ve *aflāzū'l-ḥayl* 'taylar' olarak tanımlanır (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 203).

Bu takımyıldız, Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinde *ke's* şeklindedir.

Maḳdemü'l-kelb ü seḫne bes şücā' / Êtdi ke's-ile ġurāb anda ictimā' (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2463) 'Küçük Köpek (Canis Minor), Gemi (Argo Navis) ile Suyılanı (Hydra) Kupa (Crater) ve Karga (Corvus) ile toplandı.'

Takımyıldız 'Acâ'yibü'l-Mahlûkât'ta ise *bāṭiye* şeklinde ifade edilir (Sarıkaya, 2019: 130). Firdevsi-i Tavi'l'in *Da 'vet-nāme* adlı eserinde de bu takımyıldız şu şekilde geçmektedir:

Bāṭiye: *Buñā Kās daḥi dirler. Bunuñ kevākibleri yididir. Ve bu bir şekil-i müstedîr çanak gibi. Ve bu kevākibe 'Aczū's-simāk dirler.* (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 132)

Burada metne göre Bāṭiye takımyıldızına halk arasında *Kās* adı da verilmektedir. Metinde bu göksel şeklin 7 yıldızdan oluştuğu belirtilmiştir. *Şekil-i müstedîr* ifadesi, bu yıldızların çanak gibi dairesel bir form oluşturduğunu ifade eder; yani bu takımyıldız, görünüm itibarıyla yuvarlak ya da içe kıvrılmış bir kabı andırmaktadır. Son olarak, bu 7 yıldızdan oluşan takımyıldız 'Aczū's-Simāk' adı verildiği belirtilmektedir. *Simāk*, Başak (Spica) ve onunla ilişkili yıldızlar için kullanılırken; 'acz' 'zayıflık' anlamında olup gövdenin alt kısmını ifade edebilir. Dolayısıyla burada anlatılan takımyıldız, *Simāk*'ın alt kısmı veya zayıf uzantısı gibi görülen bir yıldız grubudur.

1.2.10. Ġurāb (< Ar. 'Karga'), 'uzzāb (< Ar. 'Bekâr erkekler'): Karga, Corvus. Yunan mitolojisinde Apollo'nun kutsal kuşunu temsil etmektedir (Akdoğan ve Kutsal, 2019:

429). Batlamyus ve Sûfi'nin 48 takımyıldızı arasındadır ve bu takımyıldızın 7 yıldızı bulunur (Toomer, 1984: 393-394; Hafez, 2010: 251).

Aratus ve sonraki kaynaklarda, *Corvus* takımyıldızı bir karga figürü olarak betimler ve Hydra (Yılan) takımyıldızını gagasıyla gagalamaya çalışıyormuş gibi tasvir edilir. Mitolojide karga, Apollo'nun hizmetkârı olarak su getirmekle görevlendirilmiş ancak yol üzerinde incir ağacının meyvesinin olgunlaşmasını beklediği için suyu zamanında getirememiştir. Su alma görevini geciktirdiği için yılanı suçlamış, bu yalan nedeniyle göğ karga, yılan ve kâse (Crater) takımyıldızları olarak yerleştirilmiştir. İslam astronomisinde, bu takımyıldız *gurâb* 'karga' olarak anılmıştır. Takımyıldızı içindeki yıldızların isimleri, Yunan-Ptolemaik kavramların Arapçaya uyarlanmasıdır. Örneğin, karganın gagasındaki ilk yıldız *minkarü'l-gurâb* 'karganın gagası', sağ kanadındaki yıldız *cinahü'l-gurâbü'l-ayman* 'karganın sağ kanadı', sol kanadındaki büyük yıldız ise *cinahü'l-gurâbü'l-aysar* 'karganın sol kanadı' olarak adlandırılmıştır. Bu son yıldız, günümüzde Algorab adıyla bilinmektedir. Bedevî astronomisinde ise bu yıldızlar grubu *hibd* 'çadır' ve *'ecmâl* 'develer' olarak adlandırılmıştır. Ayrıca *arşü's-simâkü'l-'azal* (silahsız simak'ın tahtı) adı da verilmiş olup bu, Başak takımyıldızındaki *Spica* yıldızına bir göndermedir. *Spica*, erken Arap gök gözlemcileri tarafından büyük bir aslanın arka bacağı olarak kabul edilmiştir. Bu yıldız, *Corvus*'un kuyruğunun kuzeyinde, Başak figürünün elinde yer almaktadır. Bazı kaynaklarda *Corvus* yıldızları ayrıca *aczü'l-esed* 'aslanın kalçası' olarak da anılmıştır. Sûfi'ye göre, ayın kimi zaman bu bölgeye uğrayarak burayı bir ay konağı hâline getirdiği de kaydedilmiştir (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 203-205).

Bu takımyıldız, Ahmedî'nin İskendername'sinde *gurâb* şeklindeyken *'Acâ'yibü'l-Mahlûkât*'ta da *'uzzâb* şeklinde ifade edilir (Sarıkaya, 2019: 130).

Mağdemü'l-kelb ü sefîne bes şücâ'/' Êtdi ke's-ile gurâb anda ictimâ'
(Akdoğan ve Kutsal, 2018: beyit 2463) 'Küçük Köpek (Canis Minor), Gemi (Argo Navis) ile Suyılanı (Hydra) Kupa (Crater) ve Karga (Corvus) ile toplandı.'

Firdevsi-i Tâvîl'in *Da'vet-nâme* adlı eserinde de bu takımyıldız şu şekilde geçmektedir:

Gurâb: Bunuñ kevâkibi yididür. Ve bu bir qarğadır Şucâ' arkası üzere. Ve kevâkib-i Şuca'dan bir kevkebi minâri ile dutılmışdur ve ol kevkebe Minkârü'l-gurâb dirler. Qadr-i sâlisdendür. (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 132)

Yukarıda açıklanan takımyıldız olan *Gurâb* 'Karga, *Corvus*' 7 yıldızdan oluşur. Betimlemeye göre, bu yıldızlar bir kargayı temsil eder ve bu karga, *Şucâ'* 'yılan takımyıldız' adlı başka bir takımyıldızın arkasında konumlanmıştır. İlginç bir şekilde, *Şucâ'* takımyıldızının yıldızlarından biri, karganın gagasıyla tutulmuş olarak tasvir edilmiştir. Yani anlatım sembolik bir uzanma içerir: karga bir yıldız gagasıyla yakalamıştır. Bu nedenle, o yakalanmış yıldız *Minkârü'l-Gurâb* 'Karganın Gagası' adı verilmiştir. *Minkâr* 'gaga' anlamına gelir. Son olarak, bu yıldızın parlaklık derecesi de belirtilmiş: *Qadr-i sâlisdendür*, yani üçüncü parlaklık derecesindedir (kadîr-i sâlis = magnitude 3). Bu da yıldızın orta seviyede bir parlaklığa sahip olduğunu gösterir.

1.2.11. Kañturûs (< Ar. 'Erboğa, Kentaur, Centaurus'): Erboğa, Centaurus. Yunan mitolojisinde yarı insan yarı hayvan bir yaratığı simgelemektedir (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 429). Yunan ve Roma mitolojisinde vücutlarının belden yukarısı insan, belden aşağısı at şeklinde olan melez yaratıkları ifade eder. Kelimenin kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte, bir açıklamaya göre 'su kamçısı' anlamına gelir ve bu da bu yaratıkların su ruhları olduğu anlamına gelebilir. Ayrıca, bulutun zikredilmesi de su ile bağlantısını pekiştirir. Diğer bir açıklamaya göre ise 'boğa vurucuları' anlamındaki *Kentauroi* kelimesi ile bağdaştırılır ve bu kelime Teselya kralı İksiyon ile Nephele'nin (Bulut) birlikteliği sonucu ortaya çıkan bir ırkı tanımlar (Turan, 2021: 151) Batlamyus'un 48 takımyıldız listesinde yer alır ve Batlamyus bu takımyıldızda 37 yıldız tespit eder (Toomer, 1984: 2019: 394-396). Sûfi ise bu takımyıldızında 36 yıldız tespit etmiştir (Hafez, 2010: 251).

Yunan gök tasavvurunda *Centaurus*, insan üstü yarı at yarı insan formunda ikinci bir *kentaur* olarak kabul edilir; ilki Yay (*Sagittarius*) takımyıldızıdır. Aratus, Hipparkhos ve Batlamyus tarafından *Kevravpos* ‘Kentaur’ olarak adlandırılmıştır. Aratus’a göre *Centaurus* takımyıldızı Akrep (*Scorpio*) ve Terazî (*Libra*) takımyıldızlarının altında konumlanmıştır; ancak Hipparkhos, takımyıldızın büyük bölümünün Başak (*Virgo*) takımyıldızının altında yer aldığını belirtir. Başak, Hidra (*Hydra*) ve Karga (*Corvus*) takımyıldızları ise *Centaurus*’un başının üzerindedir. Aratus, kentaurun sağ elinde bir vahşi hayvan (*θηρίον*) tuttuğunu belirtir. Bu hayvanın kimliği farklı yorumlara açık olmakla beraber en çok kurt olduğu kabul edilmiştir ve karanlığın başka bir sembolü olarak yorumlanabilir. Aratus sonrası yazarlar, kentaurun diğer elinde Dionysos (*Baküs*) tarikatının kullandığı, sarmaşık ve asma yapraklarıyla süslü, üstünde çam kozalağı bulunan fallik bir sembol olan *thyrsus* ‘kadeh’ tuttuğunu yazarlar. Yunan mitolojisinde *Centaurus* genellikle bilge kentaur Cheiron ile ilişkilendirilir. Cheiron, Asclepius ve Achilles’in hocası olarak bilinir ve tüm kentaurlar ve insanlar arasında adaletle üstün kabul edilir. Bazı yorumcular kentauru Cheiron olarak adlandırırken bazıları en yetenekli kentaur Pholus’u takımyıldızın önünde yer alan Ara takımyıldızı (sunak) ile ilişkilendirir. İslam dünyasında *Centaurus* takımyıldızı Yunanca kökenli kelimenin transliterasyonu olan *kinturus* adıyla anılmıştır. Sûfî, kentaurun ön kısmının insan, arka kısmının at olduğunu belirtmiştir. Kentaurun tuttuğu asmaya benzer bitki için *kadibü’l-karm* ‘asma dalı’ ifadesi kullanılmıştır. En parlak üçüncü yıldız olan ve ‘kentaurun ayağı’ anlamına gelen *riclû’l-kîntûrus* (günümüzde Rigil Kent) isimli yıldız 35. sıradadır. Bu yıldız bize en yakın yıldızlardan biridir (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 205-207).

Bu takımyıldız Ahmedî’nin İskendernâme’sinde *kañtûrûs* olarak gösterilir.

Dağı kañtûrûs sebu’ bes micmere/ Dağı iklîl-i cenûbî yiksere (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2464) ‘Sonra Erboğa (*Centaurus*), Kurt (*Lupus*), Sunak (*Ara*) ve Güneytacı (*Corona Australis*) bir yerde oldu.’

‘*Acâ’yibü’l-Mahlûkât* adlı eserde de *kañtûrus* (Sarıkaya, 2019: 130-131) olan Takımyıldız, Firdevsi-i Tâvil’in *Da’vet-nâme* adlı eserinde de aşağıdaki şekilde tasvir edilir:

Kañtûrus: *Bunuñ kevâkibi otuz yididür. Ve bunun şüreti başından öñ ayaklarına gelince âdem şüreti gibidür ve öñ ayaklarından aşağı at şüretidür. Yüzi maşrık cānibine, ardı mağrib cānibinedür. Ve bir elinde iki şalkım vardır ve bir elinde Sebu’ ayakların tutmuş. Ve ol at karnı üzerinde bir kevkeb-i neyyir vardır ki aña Batnü’l-Hût dirler. Ve dağı sağ tırnağı üzere bir kevkeb dağı vardır ki aña Hışâr dirler. Ve bir elinde dağı bir kevkeb vardır ki aña Vezn dirler. Ve bunlar ol kevkebdür ki Muḥallifin dirler. Bu zikr olinmışdı. Muḥarrir-i fakîr eydür ki: ‘Biñ altmış yedi târihinde ba’de selâti’l-mağrib semâdan bir âteş peydâ oldı. ‘Âlemi münevver kıldı. Ahkâmından müneccimiün ‘âciz kaldılar. Bir sene mürûrından şoñra Frengistāndan bâzergānlar gelüp haber virdiler ki işbu Kañtûrus şeklinde bir ḥayvān üç yüz zirā’ mîkdārı boyı var. Frengistān’da olan Mesne atasında semâdan düşüp vâfir âdem ve ḥayvān helāk idüp bi’l-âḥere üstādlar ‘arabalar ile toplar peydâ idüp üzerinde olan âdemi urup helāk eyledikde at dağı helāk olup şüretini vilāyet-be-vilāyet gezdirdiler. Allāhu teālānuñ bu da bir ‘acāyibindendür.* (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 132-133)

Bu metne göre, *Kañtûrus* takımyıldızının 37 yıldızı vardır. Tanıma göre, bu yıldız grubu başından ön ayaklarına kadar insan şeklindedir; yani üst yarısı insandır. Ön ayaklarından aşağısı ise at şeklindedir; yani alt gövdesi ata benzer. Bu betimleme, açıkça kentaurları (Yunan mitolojisindeki yarı insan yarı at varlıklar) çağırıştırır ve *Centaurus* takımyıldızını işaret eder. Gökyüzünde konumu şu şekilde betimlenmiştir: yüzü doğuya, sırtı batıya bakmaktadır. Yani gökyüzünde doğuya dönük olarak yer alır. Elleriyle çeşitli nesneleri tutmaktadır: Bir elinde iki salkım (muhtemelen üzüm ya da yıldız kümesi), diğer elinde ise Sebu’ ‘Büyükayı / Ursa Major’ takımyıldızının ayaklarını tutmaktadır. Ayrıca bu göksel figürün karnı üzerinde parlak bir yıldız

yer alır ki buna *Baṭnū'l-Hūt* 'Balığın Karnı' adı verilir. Bu ifade, kimi zaman gökyüzü olaylarıyla ilişkilendirilen ve batı astronomisinde *Fomalhaut* gibi yıldızlarla eşleştirilen mitolojik kavramlara benzerlik gösterir. Sağ tırnağının üzerinde yer alan başka bir yıldız da *Ḥiṣār* 'kale' olarak adlandırılmıştır. Bir elinde yer alan başka bir yıldız ise *Vezn* 'ağırlık, ölçü' adını taşır. Metinde bu yıldızların *Muḥallifin* 'geride kalanlar, ayrı duranlar' olarak bilinen yıldız grubu olduğu belirtilmiştir. Bu terim, genellikle sabit yıldızlar ya da başlıca takımyıldızlara dâhil edilmeyen yıldızlar için kullanılır.

1.2.12. Sebu' (< Ar. 'Arslan, kaplan vb. yırtıcı hayvan'): Kurt, Lupus. Yırtıcı hayvan, canavar (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 429). Batlamyus'un 48 takımyıldızı içinde yer alır ve Batlamyus bu takımyıldızda 19 yıldız tespit ederken (Toomer, 1984: 396-397), Sûfî ise 18 yıldız tespit etmiştir (Hafez, 2010: 251).

Kentaurun tuttuğu hayvan, bağımsız bir takımyıldızdır ve Smithsonian küresinde *ṣūret-i sab* 'vahşi hayvan takımyıldızı' olarak adlandırılmıştır. Bu isim, Yunancadaki θηρίον kelimesinin doğrudan çevirisidir. Takımyıldızdaki 11 numaralı yıldız (kuyruğun sonunda bulunan üç yıldızdan güneydeki) *Almagest*'e göre görünür değildir; ancak hem Sûfî hem de sonrasında Uluğ Beg, bu yıldızı kataloglarında tutmuştur. Bu yıldız tüm incelenen gök kürelerinde yer almaktadır. Sûfî, kuyruk kısmında başka bir fazladan yıldızdan bahseder ancak bu kuyruk sonundaki 11 numaralı yıldızın güneyinde değildir. Beduin geleneğinde Centaurus ve Lupus takımyıldızları bir bütün olarak görülmüştür. Sûfî de bu iki takımyıldızı birlikte değerlendirmiştir. Ona göre Araplar bu yıldızları topluca *ṣamārīḥ* 'meyve yüklü asma dalları veya üzüm salkımı' olarak adlandırmışlardır. Bu isim, her iki takımyıldızdaki yıldızların çokluğu ve sıkışıklığı nedeniyle verilmiştir. Bu etiket, kürelerde Centaurus ve Lupus takımyıldızlarının üzerine yazılmıştır (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 207).

Bu takımyıldız Ahmedî'nin İskendernâme'sinde *sebu'* olarak ifade edilir.

Daḥi kaṇṭūrūs sebu' bes micmere/ Daḥi iklīl-i cenūbī yiksere (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2464) 'Sonra Erboğa (Centaurus), Kurt (Lupus), Sunak (Ara) ve Güneytacı (Corona Australis) bir yerde oldu.'

'*Acā'yibū'l-Mahlūkāt* adlı metinde ise *seb'-i mücemmer* şeklindeyken (Sarıkaya, 2019: 130), Firdevsi-i Tavi'l'in *Da'vet-nāme* adlı eserinde ise bu takımyıldız aşağıdaki şekilde tasvir edilir:

Sebu': *Bunuñ kevākibi toḳuzdurdur. 'Arap kevākib-i Kaṇṭūrus ile Sebu' Semā-i neyyih dirler.* (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 133)

Bu metne göre, *Sebu'* 'yırtıcı hayvan' takımyıldızı 9 yıldızdan oluşur. Burada ikinci cümlede verilen ifade önemlidir: '*Arap kevākib-i Kaṇṭūrus ile Sebu' Semā-i neyyih dirler.* Burada, İslam astronomlarının, *Kaṇṭūrus* 'Centaurus' ve *Sebu'* 'Lupus' adlı iki takımyıldızını birlikte *Semā-i neyyih* olarak adlandırdıkları belirtilmiştir. Bu ifade, 'ağlayan gökyüzü' ya da 'feryat eden sema' gibi çevrilebilir; bazı klasik Arapça astronomi eserlerinde bu ifade, güney yarımkürede yer alan ve özellikle yaz gecelerinde gözlemlenen yıldız kümeleri için kullanılmıştır. Dolayısıyla bu metin, Arap gökbilim geleneğinde *Kaṇṭūrus* 'Centaurus' ve *Sebu'* 'Lupus' birlikte bir gökyüzü bölgesi olarak düşünülmüştür ve bu bölgeye *Semā-i neyyih* denilmiştir. Bu tür bölgesel sınıflandırmalar, yıldızların sadece tek tek değil, belirli görsel veya sembolik bağlamlar içinde bir arada değerlendirildiğini gösterir.

1.2.13. Micmere ~ Mücmire (< Ar. 'Buhurdan, sunak'): Sunak, Ara. Batlamyus ve Sûfî'nin 48 takımyıldız listesinde yer alır ve bu takımyıldızda 7 yıldız bulunur (Toomer, 1984: 397; Hafez, 2010: 251).

Bu takımyıldız, Akrep'in kuyruğunun hemen altında, Lupus ve Yay takımyıldızları arasında yer alır ve Arap dünyasında bedevî geleneklerinde yer almayan nadir takımyıldızlardan biridir. Yani bu 7 yıldızdan oluşan küme, İslam astronomisinde Yunan astronomisinin etkisiyle

tanınmıştır. Yunan dünyasında, küçük bir takımyıldız olmasına rağmen, Aratus bu takımyıldızı şiirinde geniş yer ayırmış; denizciler için bu yıldızların görülmesinin fırtına ve rüzgârların tahmininde önemli olduğunu belirtmiştir. Aratus ve diğer klasik yazarlar, bu takımyıldızı ‘kurban sunağı’ anlamına gelen Yunanca δωρρύπιον (dōrrýpion) veya Latince *Ara* olarak isimlendirmiştir. Hyginus’un aktardığı efsaneye göre, tanrılar burada kurbanlar sunmuş ve Titanlara karşı ittifak kurmuşlardır. Öte yandan, Eudoxus, Hipparkhos, Geminus ve Batlamyus bu takımyıldızı ‘tütsü yakma kabı’ olarak görmüş ve Yunanca θυριαρρίπιον (thuriarrión), Latince *Thuribulum* terimlerini kullanmışlardır. İslam coğrafyasında ise bu gelenek hâkim olmuş ve takımyıldız *micmere* ‘tütsü kabı’ olarak adlandırılmıştır. Arap haritalarında genellikle ters çevrilmiş bir tütsü kabı şeklinde tasvir edilmiştir; alevler güneybatıya doğru yükselmektedir. Takımyıldızda bireysel yıldız isimleri bulunmamaktadır; hem Sûfî’nin metinlerinde hem de Uluğ Beg’in katalogunda bu yıldızlar isimlendirilmemiştir. Sûfî, bedevîlerin bu yıldızlarla ilgili herhangi bir bilgi vermediğini belirtir ancak gözlemlerinde Batlamyus’un katalogunda olmayan birkaç yıldız kaydetmiştir. Bu durum, Sûfî’nin bu yıldızları bizzat gözlemlemiş olabileceğini düşündürmektedir (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 207-209).

Bu takımyıldız Ahmedî’nin İskendernâme’sinde *micmere* şeklindedir.

Dağı kaçırurūs sebu’ bes micmere/ Dağı iklîl-i cenûbî yiksere (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2464) ‘Sonra Erboğa (Centaurus), Kurt (Lupus), Sunak (Ara) ve Güneytacı (Corona Australis) bir yerde oldu.’

‘Acâ’yibü’l-Mahlûkât adlı metinde ise *Mücmire* *dağı yedi yıldızdır* şeklinde *mücmire* olarak geçer (Sarıkaya, 2019: 130). Firdevsi-i Tâvil’in *Da’vet-nâme* adlı eserinde de bu takımyıldız şu şekilde geçmektedir:

Micmere: Kesr-i mîm-i evvelî ve feth-i sâniyye ile buhûrdan ma’nasına.
Bunuñ kevâkibi yididür. (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 133).

Bu metne göre, *Micmere* ‘buhurdan’ anlamındadır ve bu takımyıldız 7 yıldızdan meydana gelir. Takımyıldızın görüntüsü eski zamanlarda tütsü yakmakta kullanılan kaplara benzetilmiştir. Böyle benzetmeler, İslam astronomi geleneğinde oldukça yaygındır; yıldızlar çoğu zaman günlük nesnelere ya da mitolojik varlıklara göre isimlendirilmiş ve tanımlanmıştır.

1.2.14. İklîl-i cenubi (< Ar. ‘Güneytacı’): Güneytacı, Corona Australis (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 429). Batlamyus ve Sûfî’nin 48 takımyıldız arasında sayılan takımyıldızın 13 yıldızı bulunmaktadır (Toomer, 1984: 397-398; Hafez, 2010: 251).

Ara Takımyıldızının doğusunda yer alan ve Yay takımyıldızının ön bacakları arasına konumlanmış süsleyici motif, *iklîl-i cenubi* ‘güney tacı’ olarak etiketlenmiştir. Bu, Ptolemaios ve ondan önce Geminus tarafından kullanılan Yunanca οὐτέπavος νότιος (outépavos nótios) teriminin Arapça çevirisidir. Hipparkhos ve Aratus bu terimi kullanmamış olsa da, Aratus takımyıldızı ‘dairese bir halka şeklinde dönen yıldızlar’ olarak nitelendirmiştir. Sûfî’ye göre Araplar arasında bu takımyıldızın adlandırılması farklılık göstermiştir: Bazıları *uzyâl-na’dm* ‘devekuşlarının yuvası’, bazıları *kubbe* ‘çadır’, diğerleri ise Akrep takımyıldızının kuyruğunun bir parçası olarak görmüştür. İslam coğrafyasındaki astronomi kürelerinde ise bu takımyıldız ya şekilsiz bir formda ya da süsleyici bir motif olarak tasvir edilmiştir (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 209).

Bu takımyıldız Ahmedî’nin İskendernâme’sinde aşağıdaki gibidir.

Dağı kaçırurūs sebu’ bes micmere/ Dağı iklîl-i cenûbî yiksere (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2464) ‘Sonra Erboğa (Centaurus), Kurt (Lupus), Sunak (Ara) ve Güneytacı (Corona Australis) bir yerde oldu.’

Aynı takımyıldız, 'Acâ'yibü'l-Mahlûkât metninde *İklîl* *dağı aña Kubbe derler, on üç yıldızdur* (Sarıkaya, 2019: 130-131) 'İklîl'e ayrıca 'Kubbe' de derler; on üç yıldızdan oluşur.' şeklinde geçerken Firdevsi-i Tavi'l'in *Da'vet-nâme* adlı eserinde de aşağıdaki gibi geçer:

İklîl-i cenûbî: Bunuñ kevâkibi on üçdür. Ve bu cenûbi ile kayd olındı, zîrâ Fekkeye İklîl-i şimâlî dirler. Ve bu Sanevber şekli üzeredür ki 'Arablar buña Kubbe dirler. (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 133).

Yukarıdaki metne göre, *İklîl-i Cenûbî* 'Güney Tacı' adlı takımyıldız 13 yıldızdan oluşur. Bu takımyıldız *cenûbî* 'güneyli' olarak özellikle belirtilmiştir; çünkü benzer bir yıldız grubu daha vardır ki ona da *İklîl-i Şimâlî* 'Kuzey Tacı' adı verilir. Burada dikkat çeken nokta, her iki yıldız kümesinin 'tac' (*iklîl*) olarak adlandırılması, fakat biri kuzeyde (Fekke takımyıldızı civarında), diğeri güneyde yer aldığı için aralarında yön belirten bir ayırım yapılmış olmasıdır. Metnin devamında bu güney tacının şekli anlatılır: *Sanevber*, yani çam kozalağı şeklindedir. Bu da, yıldızların gökyüzünde oluşturduğu biçimin konik, üstü dar, altı geniş bir düzende görüldüğünü ima eder. Bu şekil, klasik İslam astronomisinde olduğu gibi İslam astronomi geleneğinde de dikkat çekmiştir. Nitekim metin, Arapların bu yıldız *Kubbe* 'kubbe, tepelik örtü, yuvarlak yapı' dediklerini aktarmaktadır. Bu da söz konusu yıldız kümesinin şekilsel olarak bir taç, kubbe veya kozalak biçiminde tasavvur edildiğini gösterir. Modern astronomide bu takımyıldız, muhtemelen *Corona Australis* 'Güney Tacı' ile ilişkilendirilebilir. *Corona Australis*, güney yarımkürede yer alan, hilal biçimli küçük bir takımyıldızdır ve görünüm olarak taç veya yay şeklindedir. Orta Çağ İslam astronomisinde bu takımyıldızın detaylı şekilde tanımlanması, gökyüzü şekillerinin sadece konum değil, biçim ve anlam açısından da dikkatle işlendiğini ortaya koyar.

1.2.15. Hüt-ı cenûbî (< Ar. 'Güneybalığı'): Güneybalığı, Pisces Austrinus. Uzun bir ip ile kuyruklarından bağlanmış iki balık şeklinde tasvir edilmektedir (Akdoğan ve Kutsal, 2019: 429). Batlamyus ve Sûfî'nin 48 takımyıldız listesinde yer alır ve Batlamyus'a göre bu takımyıldızın ana gövdede 12, dışarıda da 6 olmak üzere 18 yıldız bulunurken (Toomer, 1984: 398-399), Sûfî'ye göre ise 11 yıldız bulunur (Hafez, 2010: 251). Aratus'a göre Oğlak burcunun altında, Güney rüzgârlarının estiği yönde, Cetus'a bakan ve diğer balıklardan ayrı duran 'Güney Balığı' (ἰχθὺς νότιος) yer alır. Mitologlar, örneğin Eratosthenes, bu balığın doğum sancısı çeken İsis'i kurtardığı ve bu iyiliğin karşılığı olarak balık ve yavrularını (iki balık takımyıldızı) gökyüzüne yerleştirdiği efsanesini aktarır. Hyginus ise, bu nedenle Suriyelilerin balık yemediğini ve balık figürlerini ev tanrıları olarak kutsadıklarını belirtir. İslam dünyasında bu takımyıldız *şûretü'l-hütü'l-cenûbî* 'Güney Balığı takımyıldızı' olarak adlandırılmıştır. Takımyıldızda, ağız kısmındaki büyük yıldız sayılmadan 11 parlak yıldız bulunmaktadır. Sûfî ve Uluğ Beg bu sayıyı kataloglarında aynı şekilde vermiştir. Ptolemaios ise, ağızdaki yıldız hem Kova takımyıldızı yıldızları arasında hem de Güney Balığı'nda saymış ve toplam 12 parlak yıldız ile 6 sönük yıldız kaydetmiştir. Sûfî, bu 6 sönük yıldız gözlemleyemediğini belirtmekle birlikte, Batlamyus'un otoritesini tamamen yıkmamak adına katalogunda tutmuştur. Uluğ Beg ise bu 6 sönük yıldız katalogundan çıkarmıştır. Takımyıldızdaki tek etiketli yıldız, kuyruğun sonunda bulunan ve Sûfî'nin listesinde 11. sırada yer alan *zanabü'l-hüt* 'balığın kuyruğu, K Piscis Austrini veya 7 Gruis' yıldızdır (Savage-Smith ve Belloli, 1985: 209-212).

Bu takımyıldız Ahmedî'nin İskendernâme'sinde aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

Bir dağı hüt-ı cenûbî hayye hem/ Adı-la uş on altı nê bîş ü nê kem (Akdoğan ve Kutsal, 2019: beyit 2465) 'Bir de Güneybalığı (Piscis Australis) ile Yılan (Serpens) adlarıyla ne eksik ne fazla tam 16 oldu.'

'Acâ'yibü'l-Mahlûkât'ta da *hüt-ı cenubi* şeklindedir (Sarıkaya, 2019: 130) ve Firdevsi-i Tavi'l'in *Da'vet-nâme* adlı eserinde de bu takımyıldız aşağıdaki şekilde geçmektedir:

Hüt: Bunuñ dâhil-i şûretinde olan kevâkibler on bir ve hâric-i şûretinde olan altıdur. Ve bu bir büyük balık şûretindedür. Başı maşrık cānibine ve kuyruğı

mağrib ıarafınadır. Ve ol kevkeb-i neyyir ki ağzındadır, aña Femü'l-Hüt dirler. Kadr-i evveldendir. (Büyükkarcı Yılmaz, 1995: 133)

Yukarıdaki metin, ‘balık’ anlamındaki *hüt* takımyıldızını betimler. Buna göre bu takımyıldızın figür içinde 11, dışında 6, toplamda 17 yıldız vardır. Bu ayırım, klasik İslam astronomisinde Batlamyus geleneğine dayanan bir tasniftir: bir takımyıldızın şekilsel sınırları içinde kalan yıldızlarla dışında ama ilişkili kabul edilen yıldızlar ayırt edilir. Bu, hem haritalama hem de mitolojik betimlemeler açısından önemlidir. Devamında, bu yıldız grubunun bir büyük balık şeklinde olduğu belirtilir. Balığın başı doğuya ve kuyruğu batıya dönüktür. Bu, yıldız grubunun gökyüzünde uzandığı doğrultuya işaret eder. Böyle yönsel betimlemeler, gökyüzü gözlemlerinde gece boyunca yıldızların doğudan batıya doğru görünen hareketlerine göre şekillendirilmiştir.

Son olarak, balığın ağzında yer alan parlak yıldız dikkat çekilir. Bu yıldız, *Femü'l-Hüt* ‘Balığın ağzı’ olarak adlandırılır. Bu yıldız *kadr-i evvel*den ‘en parlak kadir derecesi’nden olduğu ifade edilmiştir. Bu, gözle görülebilir en parlak yıldızlardan biri olduğunu gösterir. Modern astronomide bu takımyıldız, *Pisces* ‘Balıklar’ takımyıldızıyla ilişkilendirilebilir. Ancak burada betimlenen şekil, büyük olasılıkla Arap gökbilimcilerin tasniflerine dayanan özgün bir figürdür ve bazen Hint-Pers etkileriyle de yeniden yorumlanmıştır.

Sonuç

Bu çalışma, Anadolu sahasında kaleme alınmış 14. ve 15. yüzyıl tarihli üç önemli mesnevî olan Ahmedî’nin *İskendernâme*’si, Fırdevsî-i Tâvil’in *Da’vet-nâme*’si ve müellifi meçhul *‘Acâ’ibü’l-Mahlûkât* adlı eserler aracılığıyla İslam astronomi geleneği içinde şekillenen takımyıldız bilgilerinin izini sürmektedir. Çalışmada, bu edebî eserlerde geçen takımyıldız adları, yıldız sayıları, işlevleri ve görsel temsilleri sistematik biçimde analiz edilerek Batlamyus’un *Almagest*’i ve Abdurrahman es-Sûfî’nin *Kitâbü Suverî’l-Kevâkibî’s-Sâbite* adlı eserleriyle karşılaştırılmış; böylece astronomi bilgisi ile edebî anlatı arasındaki bağ detaylı biçimde ortaya konmuştur.

Metinlerde geçen yıldız sayıları – örneğin 1022, 1025, 360 – Batlamyus ve es-Sûfî’nin kataloglarında geçen sayımlarla dikkat çekici biçimde örtüşmektedir. Bu durum, klasik dönem Türk edebiyatında yer alan astronomi temsillerinin rastlantısal olmadığını, dönemin bilimsel birikiminin bilinçli şekilde aktarılmış olduğunu göstermektedir. Özellikle sabit yıldızlara ilişkin sayısal düzenlemelerde görülen hassasiyet, hem gökyüzü gözlemlerine dayalı bilgi aktarımını hem de kozmik düzen anlayışını yansıtmaktadır.

Takımyıldızların tanımlanmasında yalnızca bilimsel kataloglara dayalı bir yaklaşım değil, aynı zamanda mitolojik ve halk inancı temelli bir anlayış da söz konusudur. Örneğin Küçükayı (Dübb-i Aşgar), Büyükayı (Dübb-i Ekber) ve Ejderha (Tinnîn) gibi figürler, yalnızca yıldız kümeleri olarak değil; yön tayininde kullanılmış, sağlıklı ilişkilendirilmiş ve mitolojik öykülerle anlamlandırılmıştır. Özellikle göz ağrısı veya cilt hastalığına iyi geldiğine inanılan yıldızlar, halk arasında yaygın olan gökbilimsel inanışların da bu metinler aracılığıyla edebî forma büründüğünü göstermektedir.

Metinlerde yer alan figüratif tasvirlerde, Batlamyus’un antropomorfik yıldız figürleri ile Arap-Bedevî astronomi geleneğinin sembolleri iç içe geçmiştir. Örneğin Cepheus’un ‘çoban ve sürü’ temsili, Boötes’in ‘uluyan köpek’ ve ‘asa taşıyan adam’ şeklinde tanımlanması veya Corona Borealis’in ‘fakirlerin kırık çanağı’ olarak betimlenmesi, gökyüzünün sadece bilimsel bir gözlem alanı değil; aynı zamanda sembolik, sosyal ve kültürel bir temsil mekânı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, klasik Türk edebiyatında takımyıldızların yalnızca birer süs unsuru ya da şairane imge değil; dönemin astronomi bilgisini, kültürel tahayyülünü ve bilim-halk inancı-edebiyat üçgenindeki bilgi dolaşımını yansıtan çok boyutlu bir temsil alanı olduğunu göstermektedir. Batlamyus ve es-Sûfî’nin sistemleriyle yapılan karşılaştırmalar

sayesinde, bu metinlerdeki yıldız ve takımyıldız temsillerinin bilimsel kökenleriyle edebî kullanımları arasındaki ilişkinin derinliği ortaya çıkarılmış, böylece İslam dünyasında astronomi bilgisinin sadece teknik değil aynı zamanda sembolik ve edebî bir alanda da nasıl üretildiği ve aktarıldığı açığa kavuşturulmuştur.

Kaynakça

Akdoğan, Y. ve Kutsal, N. (2019). *İskendernâme, Ahmedî*. Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Bistué, B. (2016). *Collaborative Translation and Multi-Version Texts in Early Modern Europe*. London: Routledge.

Büyükkarcı, F. (1995). *Firdevsî-i Tavîl and His Da'vet-nâme (Interpretation, Transcription, Index, Facsimile And Microfiche)*. Cambridge Mass: Harvard University, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations.

Danışan Polat, G. (2016). *16. Yüzyılda Osmanlılarda Deniz Astronomisi ve Astronomi Aletleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Evans, J. (1998). *The History & Practice of Ancient Astronomy*. Oxford: Oxford University Press.

Güneş, H. A. (2022). *Klasik Öncesi Dönem Türk Şiirinde Astroloji*. Doktora Tezi, İstanbul: Medeniyet Üniversitesi.

Hafez, İ. (2010). *Abdul-Rahman al-Şūfî and his Book of the Fixed Stars: A Journey of Re-discovery*. Unpublished Ph.D. Thesis, Centre for Astronomy, Australia: James Cook University.

Hunger, H. ve Pingree, D. (1999). *Astral Sciences in Mesopotamia*. Leiden, Boston, Köln: Printed in the Netherlands.

Kut, G. (1995). Acâibü'l-Mahlûkât. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 1. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 315-317.

Li, Y. S. (2014). Some Star Names in Modern Turkic Languages-II. *Türk Dili Belleten*, 62-2, 157-201.

Needham, J. ve Ling, W. (2005). *Science and Civilisation in China: Volume 3: Mathematics and the Sciences of the Heavens and the Earth*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pannekoek, A. (1961). *A History of Astronomy*. New York: Interscience Publishers.

Peters, C. H. F. ve Knobel, E. B. (1915). *Ptolemy's Catalogue of Stars a Revision of the Almagest*. Washington: The Carnegie Institution of Washington.

Ronan, C. A. (2003). *Bilim Tarihi: Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*. Çev. Ekmeleddin İhsanoğlu ve Feza Günergün. Ankara: Tübitak Yayınları.

Priskin, G. (2019). 'The Constellations of the Egyptian Astronomical Diagrams', *ENIM* 12, 137-180.

Pultar, M. (2007). *Yıldız Adları Sözlüğü*. Türkiye İş Bankası.

Sarıkaya, B. (2019). *Tercüme-i Acâ'ibü'l-Mahlûkât ve Garâ'ibü'l-Mevcûdât*. Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Sun, X. ve Kistemaker, J. (1997). *The Chinese Sky During the Han: Constellating Stars and Society*. Leiden, New York, Köln: Brill.

Toomer, G. J. (1984). *Ptolemy's Almagest*. London: Duckworth.

Turan, H. (2021). İslam Sanatında Kantûrus (Kentaur) Tasviri. *Sanat Tarihi Dergisi*, 30/1, 149-173, <https://doi.org/10.29135/std.768136>.

İnternet Referansı

<https://web.archive.org/web/20130102014231/http://oxforddictionaries.com/definition/english/constellation> (Erişim tarihi: 27.03.2025)

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

☒ Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.